نياريون وٿون

(هڪ سؤ هڪ ننڍڙا مضمون)

ٻارن لاءِ ڪتاب

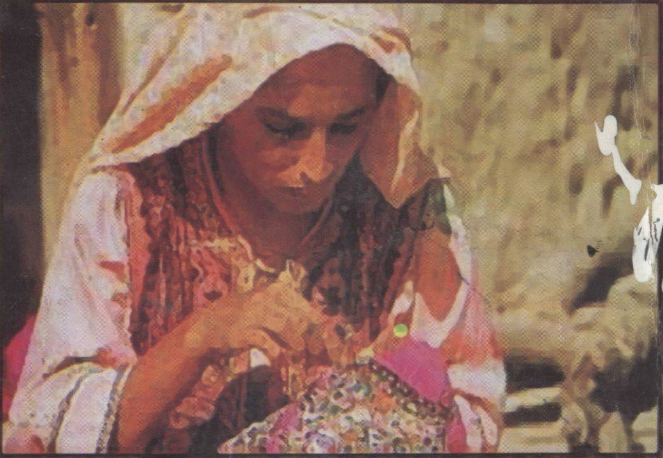

محمد اسماعيل عرساڻي

سنڌي ادبي بورڊ

نياريون وٿون

[هڪ سؤ هڪ ننڍڙا مضمون]

محمد اسماعيل عرساڻي

سنڌي ادبي بورڊ
جامشورو سنڌ
2005ع

[هن ڪتاب جا جملي حق ۽ واسطا سنڌي ادبي بورڊ وٽ محفوظ آهن]

چاپو پهريون سال 1980ع تعداد 3000
چاپو ٻيو سال 2005ع تعداد 1000

قيمت: سٺ رپيا
[Price; Rs: 60-00]

پاران ايم ايڇ پنهور انسٽيٽيوٽ آف سنڌ اسٽڊيز، ڄامشورو.
Digitized by M. H. Panhwar Institute of Sindh Studies, Jamshoro.

ملڻ جو هنڌ:
سنڌي ادبي بورڊ جو ڪتاب گهر
تلڪ چاڙهي، حيدرآباد
(فون نمبر 633679)
Email Address: Sindhiab@yahoo.com

هيءُ ڪتاب سنڌي ادبي بورڊ ڄامشورو ۾ سيد سڪندر علي شاهه مئنيجر پرنٽنگ پريس ڇپيو ۽ انعام الله شيخ سيڪريٽري سنڌي ادبي بورڊ ان کي ڇپائي پڌرو ڪيو.

ڇپائيندڙ پاران

سُتريل ٻولين جي شاهوڪار ادب ۾ ٻاراڻي ادب جي تحريرن/لکڻين کي هڪ ڌار ۽ خاص اهميت حاصل آهي. جهڙي طرح ڪنهن به عاليشان عمارت جي تعمير جو خواب تيستائين پورو ٿيڻ ممڪن ناهي، جيستائين پڪي پيڙهه، مضبوط اوسر ۽ ڏيان سان ڀرپور ڪاريگريءَ جو ان ۾ دخل نه هجي. ساڳيءَ ريت ڪنهن به خطي جو ادب شاهوڪار علمي ورثو رکندڙ ٻولين سان ڪلهوڪلهي ۾ ملائي بيهي نٿو سگهي. جيستائين مَنجهس ٻاراڻين تحريرن/لکڻين جا مٺيادار موتي اسري نٿا اچن.

جيتوڻيڪ سنڌي ادب جي ٻاراڻي پاڳي جو ڪم جنهن معيار سان ٿيڻو ڪپندو هو، اهو ته نه ٿي سگهيو آهي، پر تنهن هوندي به هن سلسلي ۾ جن ليکڪن، قلمڪارن پنهنجون تخليقي صلاحيتون بروءِ ڪار آڻيندي عالمي گهرجن وٽان ٻاراڻو سرجڻ جي ڪوشش ڪئي منهنجي نظر ۾ ان کي يڪسر رد ڪري ڇڏڻ به بيقدريءَ جو مظاهرو ٿيندو.

زير مطالع ڪتاب "نياريون وٽون" بابت هاڪاري راءِ ڏيڻ رڳو "لفظي ميار" لاهڻ جي برابر ٿي ناهي، بلڪ ڪتاب ۾ ليکڪ جنهن شاندار نموني روزمره جي زندگيءَ ۾ وساريل/غير اهم ڄاڻائي نظر انداز ڪيل شين جي اهميت نصيحت آموز انداز ۾ بيان ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي آهي، اُن سان ٻارڙن جي ذهني پرورش ۽ معلوماتي سگهه ۾ اضافو ٿيڻ کان سواءِ وڏڙن جي ذهن ۾ ڪيترن ئي وساريل شين جا عڪس ۽ اهميت ابري اچڻ جي اميد پڻ آهي. ڪتاب ۾ جيڪا نج، ڌاري ٻوليءَ جي اثرن جي گدلاڻ کان آزاد سنڌي ٻولي ڪتب آندل آهي. سچ ته ان کي ڏسي دل ٺري پوي ٿي.

ڪتاب جي اهميت جو اندازو ان حقيقت مان به لڳائي سگهجي ٿو ته 1980ع ۾ هن ڪتاب جي پهرين ڇاپي طور ڇپرايل ٽي هزار ڪاپيون ڪجهه وقت اندر ئي هٿو هٿ وڪامي ويون، ڪافي وقت کان ان کي ٻيهر ڇپرائڻ جي رٿا بورڊ انتظاميه جي ويچار هيٺ هئي. آئون پاڻ کي ڀاڳوند ڀانيان ٿو جو ڌڻي تعاليٰ هڪ نيڪ ڪم کي مڪمل ڪرڻ جي سعادت جو شرف بخشيو اٿم.

ڄام شورو سنڌ
10 جنوري 2005ع
بمطابق 28 ذوالقعد 1425 هجري

انعام الله شيخ
سيڪريٽري
سنڌي ادبي بورڊ

مهاڳ

هيءُ "نياريون وتون" ناليَ سان ڪتاب جنهن ۾ ڪُل هڪ سؤ هڪ ننڍڙا ليک لکيا اٿم، سو پڙهندڙن جي اڳيان آهي.

سنڌي ساهتيه جي گهڻگهرن کان گهڻو ڪري اهوئي ٻول ٻڌڻ ۾ ايندو آهي، ته اسان کي پنهنجي لکيتن ۾ نج سنڌي لکڻ گهرجي، پر وري به جڏهن لکندا آهن ته اهائي ڌارين ٻولين جي اکرن جي ڀرمار هوندي آهي. ڇي، ان کان سواءِ اسان جا ليک ٻُسا ٿيو پون. ائين به چوندا آهن ته: نج سنڌي لکڻ ۾ اسان کي ڏاڍي اهنجائي ٿئي ٿي ۽ لکت جي ٻولي به سهٽي نٿي ٿئي، ان ڪري لاچار آهيون.

پر مون جيڪي ڪجهه لکيو آهي ان ۾ نج سنڌي ٻوليءَ جو ڌيان رکيو اٿم. رڳو اسم خاص، پهاڪا، چوٽيون يا بيت جيئن آهن تيئن لکيا اٿم، بيو سڀڪجهه نج سنڌي ٻولي آهي. مون کي ته سلوٽي ڏسڻ ۾ اچي ٿي ۽ نه ٻُسي يا الوٽي. پڙهندڙ هن ڏس ۾ پاڻ پڙهي نياءُ ڪن. ڪي ڪي اکر جهڙوڪ زور (ٻل) خبر (ڪَل)، خير (سک)، شيءِ (وٿ) ۽ اهڙا ٻيا اکر جي سنڌي ٻوليءَ ۾ اهڙا ته گڏ سڏ ٿي ويا آهن، جي نج کان به نج ڏسڻ ۾ اچن ٿا، انهن جي لکڻ کان به نه مڙيو آهيان. "شيءِ" اکرن نج عربي آهي، پر اسان جا ننڍا ٻار به شيءِ شيءِ چوندا آهن. پر "وٿ" اکر سمجهندائي ڪونه. ان طرح "وقت" اکر سولائيءَ سان اُچاريندا، پر "ٽاڻو" نه سمجهندا ۽ نه چوندا. اهڙا اکر "نياريون وتون" ۾ ڳاڻ ڳڻيا مس ليندا. جن جا نج سنڌي بدل به آيم ٿي، پر انهن جي لکڻ ۾ ڪوبه ٻولو نه ڄاتم. ان هوندي به منت ٿو ڪريان ته جيڪڏهن ڪا ڀُل

ڇُوڪ ڏسڻ ۾ اچين ته پنهنجا ٻال ٻَلاٽي اُها ليکي ۾ نه آڻين. چوندا آهن ته ”ٻُلٽي ڇُڪٽي مار ڪانهي!“

هن ڪتاب ۾ جيڪي ليک ڏنا ويا آهن، سي سڀ هڪ يا ٻن نمونن جا مس ٿيندا. انهن ۾ رڳو ٻارن سان ٻه-چار ٻول ڪيا ويا آهن. هي سڄو ڪتاب ٻارن جي ڄاڻ وڌائڻ لاءِ سٽيو ويو آهي، پر آس اٿم ته وڏن کي به ان مان گهٽ ۾ گهٽ لاڀ پراپت ٿيندو. مون کي هن ڪتاب لکڻ ۾ ڪا گهٽي ويرم ڪانه لڳي آهي. ڏهاڙي پنج- ڇهه ليک لکندو هوس ۽ منهنجو پُٽڙو اعجاز، اهي سنئن اکرن ۾ اتاريندو هو. اهڙيءَ ريت هڪ مهيني ۾ هيءَ سوکڙي لکي وڃي پار پيس.

هن ڪم ۾ منهنجي ڀاٽيجي شمس الدين عرساڻيءَ مون سان ساٿ ڏنو آهي، ان جو ٿورائتو آهيان.

جيڪڏهن منهنجو پورهيو پڙهندڙن کي وڻيو ته ڏاڍي سرهائي ٿيندم ۽ ڏٺيءَ سڳوري جا ٿورا مڃيندس، جنهن هيءَ همٿ ڏني. اڳتي به اُن ننگيءَ تي ننگ آهي!

ننگ ننگيءَ تي ننگيءَ نار،
ڪيئن وساريان سو سردار!

جيڪڏهن سنڌي ٻوليءَ جي پارکن کي هي منهنجون ٻچارون وڻيون ته مون لک ڪٿيا. هن اگهائيءَ جي سَمي ويهي وندر ڪئي اٿم ۽ رنڊا روڙيا اٿم. هاڻي به:

جي اگهي ته ڪائو ڪچ.
نه تہ ماڻکن موتي ٿئي!

محمد اسماعيل عرساڻي
حيدرآباد سنڌ
آڪٽوبر 1979ع

فهرست

1- ڪک	1
2- متي	3
3- چيٽو	6
4- ڏهيون، ڪونڌا ۽ ناوا	8
5- آڳڙيون ٽڳڙيون	10
6- ڪُنپيون	13
7- ڪيوليون يا ماڪوڙيون	14
8- ڪوريئڙو	17
9- ٻڙي	20
10- ڪانءُ	21
11- جُتي	23
12- پنپوري	25
13- ڪڙڪُپيتو	26
14- ٽُوه	28
15- ٻي پاڙي	29
16- چيڙُ	30
17- پَؤنرُ	31
18- جؤرون	33
19- ڏنگُ	34
20- ڳاهُ	35
21- آرونُ	37

22- ميِنهن وساڙو	38
23- گهريتڙي	40
24- ڦوتو	42
25- واڇوڙو	44
26- ڏُبَڻ	45
27- شرم ٻوٽي	46
28- رُڃَ	48
29- انڊلٺ	50
30- سَن	51
31- ڄارو	53
32- ڏڀند	54
33- پورُو ڪينئون	56
34- ڄاهو	57
35- ڪُمُ	59
36- ڪيڪڙو	60
37- چمڙو	61
38- هَرڙُ	63
39- گينگو	64
40- ڪاترِو	65
41- سِپون ۽ ڪوڏيون	66
42- سؤپيري	68
43- سونا گيڙو	69
44- ڪُت	71

45- ڪنيڙيون 72
46- ڪُونجَ 73
47- روهيڙو 74
48- مورُ 75
49- پونئرا 78
50- چِڃَڙ، جوا، ٻَگهيون 79
51- ٻِقو، لِيڪون، جِيون، جون ۽ گهتا 81
52- مَڪَڙ 83
53- پِپُون 86
54- نهائين 86
55- ڪؤنر، گگر ۽ لاڪ 89
56- ڏنار ڪتوري 90
57- ڪانَ ڪُتو 91
58- پَتَ ڪُنوار 92
59- ٻابيهو 93
60- ٽنب ۽ ڏٽو 94
61- تَتو 95
62- مريڙو 96
63- ٻوراني 97
64- ٻيڻ، ٻهَ ۽ لوڙهه 99
65- تلور ۽ گوڙامٽو 100
66- شڪاري پکيَ 101
67- چانهِ 103

68- پُسي، ڏؤنرا ۽ پَڪا	104
69- ڳجهه	106
70- سانباهو	107
71- سُرو يا گهٽو	108
72- نورُ	109
73- ساندو، ڳلوئي ۽ ڳوهه	111
74- چپرو	111
75- لُنڊڙو	113
76- پاٽيءَ جا پکي	114
77- ٻَرجون بلائون	115
78- ليار ۽ ڳاگيون	118
79- گيدوڙا ۽ ليسوڙا	118
80- مڇيون	119
81- سائون	121
82- ڦُلا ۽ پُگڙا	122
83- ڳنا	123
84- رُمي	125
85- سارين جون بيماريون	126
86- پينهون	128
87- ڪٽ	129
88- ڇاپُرو پير	130
89- ڪَميري	132
90- گهوٻاٽو	133

91- آپوُن	....	135
92- لپئي	....	136
93- پنجيري	....	137
94- ٽونٽا	....	137
95- جهُل ۽ نَٽَ (نطع)	....	139
96- پوکر	....	141
97- ميٿ	....	142
98- ڪسوٽي	....	144
99- پڙلاءُ يا هوبہو	....	145
100- پنڙ	....	146
101- وهائي	....	147

آءٌ هيءُ ننڍڙو ڪتاب "نياريون وتون" وڏيءَ سِڪ سان سنڌي ٻوليءَ جي سيني سڄڻ اڳيان جهوليءَ ۾ جهلي آڇيان ٿو، پوءِ ڪٿي اُهي هن ذرتيءَ جي کهڙي ٻہ پاڱي ۾ وسندا هجن:

پلئہ پايو ڪچ، آڇيندي لڄ مران!

نياريون وثون

1- ڪڪ

ڪنهن ڪويءَ جو ٻول آهي ته:

فريدا ڪک به نه نندجي، ڪک به وڏي وٿ،
اُڏي پوي جي اک ۾ ته ڏئي گهڻو ڏک.

ڪيڏو نه سچ چيو اٿس: ڪک ڪهڙي ڪان اسين ته برو بر ڦون ڦون ۾ چون چون پيا ڪندا آهيون پر اُن جي ڪارائتي هئڻ جو پلجيُ به ويهي وسٽار نه ڪيو اٿئون ته اهو ڪک ڪو ڪارائتو آهي.

اوهان اهو ٻڌو هوندو ته "ادا، ڪک هينان لک لڪل آهي." انهيءَ ڀاڪي تي ڪڏهن سمجهه ويڙهائي ويچار ڪيو اٿوَ ته ان جو ارٿ ڇا آهي؟ ڏئو ويندو ته اسين پنهنجي گهر مان ڪک پن ميڙي سيڙي ڪِڍندا آهيون ته گهر سٿرو رهي، پر ڪک پن ميڙيندا ڇا سان آهيون؟ اوهين چوندا ته ٻهاري سان. ڀلا ٻهاري ڪکن جي جڙيل نه آهي ته ڇا جي ٺهيل آهي؟

ٻُهه ڇا آهي، ڏڀ ڇا آهن، انهن جا ڪک ئي ته آهن جي مٽيءَ کي پڪي ڪرڻ لاءِ گڏبا آهن. نه ته لنب ۾ سيرون ۾ ڦوٽون پنجي ڪين وڃن! گارو ڀلا ڪکن کان سواءِ به ڪڏهن ٺهيو آهي؟ پيش ۾ مُڃ جا پن جيستائين سنتي ڪتي ڪک نه ڪجن: تيستائين انهن مان ڪوڙو ۾ سچو واڻ ڪينئن نهي ۾ اسان جون ڪٿون ڪٿولا ڪينئن مڙهجن. جن تي، سين سمهي سک ڪريون. نوڙيون ۾ رسا بڻ ته انهن ئي ڪکن جي سوڪڙي آهن.

هي پانت پانت جا وڄٽا، پنديون يا ڍبڪيوّن، ٽپٽيون، ڇبا ڇبيون، سُپ يا ڇڄ ۾ بيون سوين هٿ جي هنرن جون شيون، جن کي ڏسي وات ڦاٽي ٿو وڃي، اهي سڀ نيٺ ته انهن ڪکن مان جڙيل آهن. ماڻهو جو هٿ ڇا ڇا نٿو

ڪري- آهن ته ڪٺڪ جون تيليون ۽ سَرن جا تيلا به ڪک. هاڻي انهن ڪکن جو مُله ڪَٿي ڏسو.

سنڌيءَ ۾ چوندا آهن ته "ٻڌندو ماڻهو ڪکن جو سهارو ڳولهي." هن پهاڪي جي پيچ گهڻ ڪبي ته سمجهه ۾ اهائي ڳالهه ايندي ته ماڻهوءَ کي ڪڏهن ڪڏهن ڪک به سهارو ڏئي ٿو- اهو به ٻڌو هوندوَ ته سياڻن چيو آهي ته، "جو ڪک جو چور سو لک جو چور."

هن جي مراد به اهائي ٿيندي ته جيڪو ڪک جهڙي بروبر ملهه واري شيءِ چوري ڪندو، سو لک جي چوري ڪندي به نه ڳسندو. جيترو لک جو چور ڪپتيو سڏبو، ڪک جو چور به اوترو ئي ويساهه کان ڪِريل هوندو. ڪک جي اکر کي ڏاهن ڪيترو نه پهاڪن ۾ ڪم آندو آهي ۽ ان مان ڪيترا نه ڳڻ ڳولي ڪڍيا اٿن.

ماڻهو ته پنهنجي جاءِ تي، پر پکي پکڻ به ڪکن سان ئي پنهنجا آکيرا ٺا جوڙينَ- جهرڪين جا آکيرا ڏسو ۽ رنگارنگي ننڍڙن ڇيهن جي گهرن تي نرت وجهو- اهي ڪهڙا نه سهڻا ۽ سوبياوان هوندا آهن. وڻن ۾ لڙڪندا پيا آهن ته اهي ڪيئن نه پيا من کي موهيندا ۽ سيبائيندا آهن- اهي ويچارا نه ته سرون گڏ ڪن ٿا نه لوهه جون سيخون- اهي ڪک ئي ته آهن جي انهن جي مانجهاندي جو ماڳ آهن- پکي پکڻ جڏهن آنا لاهين ته انهن کي ڦوڙڻ تائين انهن ڪکن جي وچاٽي تي ئي رکندا آهن- سکين سنتابن جا هند وهاٿا برابر ملهائتا آهن پر هي ڪک ڇا ۾ گهٽ آهن.

هيءَ پرٿوي رڳو سوچڻ جي جاءِ آهي- اهي شيون جن کي اسين ڪي ڪين ٿا سمجهون، انهن تي ويچار ڪرڻ سان اسان کي ڏسڻ ۾ ايندو ته خدا هر هڪ شيءِ کي ماڻهو ۽ ٻين ساهه وارن لاءِ هڪ جهڙو املهه ڪري جوڙيو آهي- پوءِ اسان کي مورهين نٿو جڳائي ته ڪک کي لک کان ۽ هيٺي کي ڏاڍي کان گهٽ سمجهون. خدا جي جوڙيل شين کي هڪ ٻئي کان گهٽ وڌ چو چاڻجي؛ چو نه سڀني شين کي هڪجهڙو مانائتو سمجهون ۽ خدا جي هنن سڀني شين

جا هڪجهڙا تورا ڳايون.

ڏٺيءَ جــا اسين گيت ڳايون سدا،

اڳيان تنهن جي سر پڻ نمايون سدا.

تر جا ابوجهه ماڻهو ويچارا ته مال جي ڳاهه ڪي، جڏهن اهو وسڪاري مهَ ڦٽي نروار ٿئي ته چون ٿي انين ته "ادا، هن پيري ڪڪ جام ٿيو آهي." اسان جي تر لاءِ ڪڪ ئي ته جياپو آهي، ڪڪ آهي ته -ڏُڌ، لسي، گيهه، مکڻ، مَنُو آهي نه ته اسين مارو ماڻهو نه مُڻن گڏ نه جيئرن پيڙا. پلاٽي ڪري ڪڪ کي ڪڏهن به نڪمي شيءِ نه سمجهندا ڪريو، ايئن ڪرڻ سان ڏٺيءَ جو ڏمر پراپت ٿيندوَ جنهن کان بچندا رهو. منهنجي اها وياکياڻ اتوَ جنهن کي سدائين چت تي رکو ۽ وساريوَ نه.

"اها سگهڙ سُمَت، چوکي رک تون چت مهَ!"

2- مٽي

واءُ لڳي ٿو، مِٽي اُڏامي ٿي. اسان جو ڏيل يا بُت مٽيءَ سان پرجي وجي ٿو، هنڌ ٿپڙ، ڪپڙا لٽا، گهر گهاٽ ڏوڙ ٿيو وڃي. اسين پنهنجو پاڻ کي پيا ڇنڊيون ڦوڪيون، ٿپڙ ٿاڙي ڇنڊيون ۽ گهر کي بهاري ڏيئي اڇو اجرو ڪريون، وهنجي سهنجي پاڻ کي اُجرو ڪريون. ڳالهه جو وت ڳاٽو ته مٽيءَ کان پاڻ کي بچائڻ لاءِ سيئي جتن ڪريون. سائينءَ کي پاڏايون ته اي ڏٺي، مٽيءَ کان ڇوٽڪارو ڏئي، مٽيءَ ڏاڍو ڏکيو ڪيو آهي. ڏسو ته مٽيءَ کان ڪيتري نه بُچان ٿي اچي! پر اڙي آدم جا پُٽڙا، ڪڏهن ان ڳالهه تي به سوچيو اٿئي ته مٽي ڪهڙي نه مُلهائتي وٿ آهي. جنهن کي تون هڪ نڪمي شيءِ سمجهين ٿو اها ڪيتري نه ڪمائتي آهي. هن ڳالهه تي سوچ ويچار ڪر ته ڏنڌين آڱريون اچي وينديءَ ۽ اهو چوڻو پونديءَ ته هاءِ آءُ ڪيترو نه پليل آهيان.

اها جانچ ڪئي اٿئي ته تون نهيل ڇا مان آهين! مٽيءَ جو پتلو نه آهين؟ قرآن پڙهي پٽي ڏس، سياڻن ۽ ڏاهن کان پڇا ڪر ته پڪ ٿيئي، آخوند محمد

قاسم ڪين چيو آهي تہ:

ڪين آهين، نيٺ تيندين ڪين، ڪو ڪارج ڪماءِ،
جو اچيئي ڪم سيان، بيو سپ ڦٽو ڪر ڪار ڪم.

اوهان ٻڌو هوندو تہ مٽيءَ ڪي خاڪ بہ چوندا آهن ۽ ماڻهوءَ ڪي خاڪي يا خاڪ جو پتلو بہ، انهيءَ ڪري ئي سڏيندا آهن. اها ڳالهہ تہ توکي مڃڻي ئي پوندي تہ نهيو بہ مٽيءَ مان آهين ۽ مرڻ کان پوءِ بہ مٽيءَ يا ڌوڙ ۾ ئي لٽيو ويندين. ماڻُ سمورو مٽيءَ ڪي مليل آهي، نہ ڪَل ۽ هڏن ڪي. اِهي تہ سڙي وري بہ مٽي ٿي ويندا. مٽيءَ ۾ ڪجهہ تہ آهي جو مري ويلن جي ٻُنيءَ تي سيڪو اچيو سلامي ٿَئي. لطيف سائين ڪين چيو آهي تہ:

ساري رات سنبحان، جاڳي جن ياد ڪيو،
ان جي عبداللطيف چئي، مٽيءَ لڌو مان،
ڪوڙين ڪن سلام، اچي آسڻ ان جني.

لطيف سائين بہ مٽيءَ ڪي ماڻُ ڏنو آهي، نہ چمڙ، هڏن يا ساهہ کي. ڪن الله وارن بہ چيو آهي تہ ابا پٽڙ نہ ٿيو پر مٽي ٿي رهو، چو تہ اها مٽي ئي آهي جنهن مان گل ڦل ڦٽن ٿا، پٽڙ تي پلي تہ ڪيترائي ڪکر وسن پر ان مان ڪجهہ بہ ڪين اپرندو. مٽيءَ واري ڌرتيءَ تي سيڪو اوپر: اناج، ميوا ۽ وڻ ٽڻ اُسرن ٿا، جنهن مان ڏسبو تہ مٽي ڪيتري نہ لاڀ واري آهي.

اڻ هوند وارن جا آجها بہ مٽيءَ مان تہ نهندا آهن. گنب جي مٽيءَ جون پتيون يا ڪَچين سنرن جي اوساري بہ مٽيءَ جي ئي پلائي آهي. لنب چنپ بہ مٽيءَ مان ئي ٺئي، مٽيءَ جا نهيل ٿانوَ وري آويءَ يا نهائينءَ ۾ ڪٽي پچايو تہ اهڙا سهٺا ٿيو پون جو ڏني اکيون پيون ٺرن: ڪُنا، دانگيون، پاٽيون، پاتوڙا، ڦيلهيون، جمنيون، ڪونڊا، ٺيا، دکيون، دلا، مٽ، گُگهُيون، جنڊڙيون ۽ بيا پانت پانت جا رانديڪا. اسان کي اهي مٽيءَ جي مهر سان ئي ملن ٿا. مٽي ڌرتي آهي ۽ ڌرتيءَ کي ماتا يا ماءُ سڏيو ويو آهي. موتي ان جي پيٽ ۾ ئي

وچٿو آهي. هن مٽيءَ مان الائي ڪيترا ساهه وارا بنيا ۽ موٽي ان ۾ ويا، پر اُن اُمڙ جو پيٽ اڃا نه ڀريو آهي. ڪنهن ڏاهي چيو آهي ته:

وٺي خاڪ ڪائي گهڻن جو مٿو،
اڃا خـاڪ جو پيٽ ڀرجي نٿو!

مٽي ماتا، نه رڳو ماڻهن کي پنهنجي پاڪر ۾ وٺي ٿي پر سڀ ساهه وارا مرون، ڪيڙا، ماڪوڙا، منجهس ڏرون کوٽي پنهنجي لاءِ آجهو ناهين ٿا ۽ مرڻ کان پوءِ به مٽيءَ سان مٽي ٿي ملي وڃن ٿا. پاٽيءَ جا درياءَ ۽ ٻيا واهڙ به انهيءَ مٽيءَ مان ئي پنهنجون واٽون گهڙي وهن ٿا ۽ سڄي ڌرتيءَ کي ڦلواڙي بنايو ڇڏين. انهن ندين ۽ واهن جي پوتر پاڻيءَ سان جو ورِي مٽي گڏجي ٿي سا پوکن لاءِ ڏاڍي ملهائتي آهي. مٽي نه هجي ته ماڻهو ۽ ٻيا ساهه وارا نه هجن، اهي نه هجن ته هي سارو آڪاس منڊل جو منڊيو ويو آهي سو نه هجي.

هر ڪنهن وٹ جو ٻج به ته مٽيءَ ۾ ئي ڄمي ٿو. ٻيا سمورا ڌاتو به ته مٽيءَ مان ئي کوٽي ڪڍجن ٿا. باهه به ته انهن ڪانين مان ملي ٿي. سؤ ورهيه لڳن يا هزار ورهيه لڳن، نيٺ ڪانيون، پن، ٻوٽا ۽ ڌاتو ڪنهن نه ڪنهن صورت جو روپ وٺي وري به نيٺ وڃيو مٽي ٿين. جڏهن ائين آهي ته پوءِ مٽيءَ کان ڪهڙو مهٺو آهي، مٽيءَ جا به مالڪ سائين ڪيترا الڳ الڳ ڪڙم بنايا آهن: ڪاري مٽي، جنهن کي ڪلر ٿا ڪونيون، چيڪي مٽي، جنهن مان سرون، ڪاشيءَ جا ٿانو ٺپا ۽ ٻيو سامان ٺو نهي، ڳاڙهي مٽي، جنهن کي ريج واري مٽي يا لَٽُ ٿا چئون. اڇي مٽي، جنهن کي واري ٿا سڏيون. بس هر هڪ نمونو جدا جدا ڪم ڏئي ٿو. ڪٽڪ جي پوک ڪلر ۾ چٽ ڪبي آهي ته ٻلي ٿئي. ان مان ڪارو لوڻ ملي، منجهن لاٽا ٿين جن مان ڪيڙن ڏوئڻ جي ڪار جُڙي. اونو مال هيءُ ڇهرو ٻوٽو ڪائي ڍؤ ڪري. واري پوسل وارن هنڌن تي چٽي آلاڻ سڪائجي، منجهس ٻاجهريءَ جي ٻاراني پوک ٿئي ۽ ٿر ۾ ان کي چيٽي سان گڏي اوٺو ڏين ۽ ٻين ڪيترن ڪمن ۾ اچي. ڇا آهڙي ڪا شيءِ آهي به ڇا، جا

سواءِ ڪم جي ڏٺيءَ اپائي هجي. مصحف شريف ۾ آهي تہ 'ماخلقت هـٰذا باطلا' . ڏٺي سائين ڪا بہ وٿ اجائي نہ بنائي آهي. جڏهن مِٽيءَ تي مينهن پون تہ سوڪ ڪائڻ ڪانپوءِ جيڪو تهہ ٻَڌي ويندي آهي، ان مان سرهاڻ اچڻ لڳندي آهي، ان ڪري ماٺهوءَ پنهنجي سمجهہ هلائي ان مان مٽيءَ جو عطر بہ ناهيو آهي. هونءَ بہ مٽيءَ ۾ هرڪا سڙيل ۽ ڳريل شيءِ جيترو پراڻي ٿئي اوترو سني ياڻ جو ڪم ڏئي ۽ پوکون پليون ٿين. ڏسو تہ سهي سڀڪا شيءِ مٽيءَ مان اُپري اُسري ۽ وري موٽي مٽيءَ ۾ وڃي. سبحان الله! سڀڪا واڪاڻ ڏٺي سڳوري کي آهي. اڳياڙيءَ ۾ بہ مٽي ۽ پڇاڙيءَ ۾ بہ مٽي. جڏهن اڳ بہ اها مٽي ۽ پوءِ بہ اها مٽي تہ پوءِ ان ڪان ڪهڙو اُهم ٿو لڳيوَ جو چرڪ ٿا پريو؟

3- چيٽو

ننڍا هوندا هئا سين تہ شهر جي گهٽين ۾ سويرئي مايون ڪا چاٽيون هوڪا ڏينديون ڦرنديون هيون تہ "مائي چيٽا پتر ونو." ڪارو مٽي تي هڪ پا سي ڪان پتر ۽ هڪ پا سي ڪان چيٽو. هڪ-بہ گهٽيون ڦري آيون تہ سمورو مال ڪٽو.

ان سمي هندو هوندا هئا، جي اهو وکر وهائيندا هئا. مون کي مات اچي ويندي هئي تہ نيٺ هي واٽيا چيٽا ۽ پتر ڏهاڙي چو ٿيون ونن! گهران امڙ ڪان پڇندو هئس تہ چوندي هئي تہ ابا ڳئون هندن جي ماتا آهي، ان جو چيٽو هو پوتر پائين تا ۽ گهر کي ڏهاڙي چيٽي ۽ پتر جو راڳو ڏيڻ هو پوترتائي سمجهن تا.

وڏو تيس ۽ تر ۾ نوڪريءَ سانگي ويس، اتي ڏٺم تہ برهمڻ ۽ ڪراڙ پنهنجي رڌڻ کي چيٽي مٽيءَ جي راڳي ڏيڻ ڪان سواءِ رڌ پچائي نہ ڪندا هئا. سنان ڪري، جٽيون پائي، چاڪڙيون لاهي، پوءِ رڌڻي جي پوٽي تي پير رکندا هئا ۽ روٽي بہ انهيءَ راڳي تي ويهي ٿالهيءَ ۾ رکي کائيندا هئا.

ڏياريءَ جي ڏڻ تي خرارن جا منهن اهو چيٽو ڪپندو هو. خرچ بہ ڪو

نالي ماتر ٿيندو هو. هتي اسان جي سنڌ ۾ هندو مايون ته چڏيو پر مسلمان زالون به چيٽي يا لڏ متيءَ سان گهرن جو پٽ لنبنديون هيون. رڳي متي ڪم نه ڏيندي هئي. چيٽي يا لڏ سان متي پڪي ٿيندي هئي ۽ سڄو سال گهر جو پٽ ڏنل ليپي سان لوهه تي ويندو هو. تر ۾ متي ملڻ ڏکي هئي، ان ڪري واري چيٽي ۾ ملائي مايون گهر جي پٽ کي اوتو ڏيئي ڇڏينديون هيون. سندن لانيديون، چوڙنرا ۽ چونڪيون سڀ انهيءَ اوتڻ سان سهڻا ۽ سٿرا پيا لڳندا هئا.

تر ۾ ته ڪانيون به ڏکيون هٿ اينديون هيون. ڦوڳن ۽ ٻانڙيءَ جي سنهين ڪانين ڪان سواءِ ٻيو سڪ. ان ڪري رڌپچاءَ لاءِ به چيٽن جا مُنيا ۽ ٿاڦون ناهي سڪائي رکيا هئا، جي رڌڻي جي چُلهه جي سونهن بنيا هئا. نه خرچ نه ڪابار، ڪاني مفت، ٻارڻ مفت، پاڻي مفت کهڙي ڳالهه ڪجي.

حيدرآباد جهڙن شهرن ۾ اڄ به ڏسبو ته پورهيت مايون مينهن ۽ ڳائين جي پنيان ٿالهه متي تي رکي، لڳيون اينديون. ڳوهَرَ ۾ وجڻ وقت اهي ڳهٽين ۽ رستن ۾ بوسا لاهينديون ويندويون هيون ۽ هي مايون ميڙينديون وينديون. جتي ڳوهر ڳڏ ٿيندي، اتي ته ساجهر سوير اهي مايون لوهي ٿالهه ڪٽيو هڪيون تڪيون بيٺل ڏسڻ ۾ اينديون آهن. اهڙيءَ پر چيٽو ڳڏ ڪري ان جا لولا ناهي ڏرتي تي ٿڦينديون وينديون ۽ ڪجهه ڏينهن سڪائڻ ڪانپوءِ ان جو وڪرو ڪندي ڳهٽا ڪجهه ڏوڪڙ ڪمائينديون آهن. هن وقت جڏهن ڪوئلا چاليهه رپيا مڻ ۽ ڪانيون ويهه رپيا مڻ ملن ٿيون ته چيٽا ماڻهن کي رڌپچاءَ لاءِ گهٽي اوڄ ڏين ٿا ۽ سهانگي ۾ سهانگو ٻارڻ اهوئي آهي.

اها ته ٿي پکن ڳوٺن جي پَر، پر ٻهراڙيءَ ۾ جتي مال مئو ٿئي ٿو ۽ چيٽو گهَرو گهرجن کان گهڻو وڌيڪ ٿئي ٿو، اتي ته وٺائن ميڙڻ ڪانپوءِ ان جا ڍڳ لڳائي ڇڏيندا آهن، جو نيٺ سڪي سڙي پلو ياڻ ٿي پوي ٿو، جو پاڻ به ٻنين کي ڏين ۽ ٻين کي به وڪڻن ۽ چڱي اُپت ٿئين.

چيٽي کانَ سکر ماڻهن کي ٻُچان ٿي اچي. نه رڳو ان جي ڪم آٽڻ کان،

پر ڏسڻ کان به. پر ڪڏهن گهَرو ۽ اونهو ويچار ڪري ڏٺو اٿوَ ته اها شيءِ، جنهن کان ٻُچان ٿي اچيوَ، اهو ڪيترو نه ڪارائتو آهي، سون کان به وڌيڪ ملهائتو آهي، سوچڻ ۽ لوچڻ وارن لاءِ هن شيءِ ۾ سُڌٻُڌ جا انبار پريا پيا آهن.

اُپائڻهار جيڪي بنايو ۽ اُپايو آهي، سا هرڪا شيءِ لاڀ کان پالهي نه آهي. ساڻهوءَ لاءِ اهڙيون شيون به پنهنجي اندر ۾ گهڻوئي سمو ساڻيدين ٿيون. مالڪ سائينءَ ڪا به اهڙي شيءِ نه اُپائي آهي، جا ماڻهوءَ لاءِ ڪمائتي نه هجي. ان ڪري ڪنهن به وٿ کي تڇ نه پائنجي.

چيٽي مان جيڪا گُنس نڪري ٿي، جنهن لاءِ سائنس جي جاڻن هاٺي هڪ وڏو ڳجهه ڳولي ڪڍيو آهي. اُهو ته اسان جون اکيون کولي ڇڏي ٿو ته جنهن شيءِ کان اسان کي بچان اچي ٿي، سا ڪهڙي نه ڪمائتي ۽ ملهائتي آهي. اسان کي خدا جي اُپايل هرهڪ شيءِ مان سکيا وٺڻ گهرجي. ڪنهن ڪويءَ چيو آهي ته:

ڪنهن کي گهٽ نه ڄاڻ، جي پائين پلو پانهنجو.

4- ڏهيون، ڪُونڏا ۽ ناوا

اهو پهاڪو ته پڙهندڙن ٻڌو هوندو ته "ڪوري ڏهي ڇڏي، پر هن اها به ڪانه ڇڏي." ڪوري ويچارا هٿ جي اَڏاڻن تي سوسيون، گربيون، لونگيون ۽ ٻيو ڪپڙو، جهڙوڪ ڪپڙ جو ٿلهو ڪپڙو اُڻندا آهن. آڏاڻن تي پلَوُ چاڙهڻ کان اڳ ڪيترائي ڪم ڪرڻا پوندا اٿن. سُٽ جا جوٽا ڳنهي ايندا، جي مايون ڦوريون ۽ ڦورا ڪري، اوبرن تي چاڙهينديون آهن ۽ هڪ ڪاٺ جي اڏي، جا نجو ان ڪم لاءِ هوندي آهي، ان تي تاجيون ڪڍنديون آهن. جڏهن ڪم پورو ٿيندو آهي، تڏهن اهي اوبيل تاڃيون پيڻ ۾ پسائي، تندن کي ڪَلف ڏيئي، انهن کي پڪو ۽ کهرو ڪندا آهن، پوءِ اهي تاڃيون جُتَن تي چاڙهي، پيڻ جي وَڪ ۾ ڳنڍجي ويل تندون سوئي جدا جدا ڪندا آهن ۽ ائين ڪندي، تندون اَلاڻ ڇڏي سگهي ويندي يون آهن. جڏهن تند تند کان جدا ٿي ويندي ۽ کهري ٿي ڇڄڻ

ڪان پڪي ٿي ويندي، تڏهن ان کي آڏاڻن تي چاڙهي، اُڻ جهڙو بڻائيندا آهن. آڏاڻي تي تاڄي چاڙهڻ کان اڳ ان جي ڳنڍڻي ٿيندي آهي، جنهن ۾ اوزار سان جدا جدا رنگن جا پتا پتا ناهي، اُميرين سان تندون ڳنڍيندا آهن. اها تہ تي تاڃي، هاٿي پيٽي جو وارو ايندو، جنهن لاءِ نڙا کپن. اهي نڙا بہ مايون ارٽ تي ويهي نڙاندين تي پريندي بيون آهن. ٽڪُ ۾ نڙاندي وجهي ارٽ ڦيرائڻ سان پاسي ۾ رکيل اوبري مان تند نڙي تي ويڙهبي ويندي ۽ سوبن نڙا پري وجي پار پوندي يون آهن. اهي نڙا ڪوري ڪٽي ويندو. پهريائين انهن کي پير ۾ رکيل ڪونڊي ۾ پسائي چڏيندو ۽ پوءِ هڪ هڪ ڪري ڪم آڻيندو. هڪ پيٽيءَ تي چڙهي ويندو ۽ ان کي هٿئي سان نوڪ ڏيئي بيو نڙو ڪٽندو. هڪ پَهروُ پورو ٿيو تہ اهو نوڪ ڏيئي ٽُرائي سان ڦيرو ڏئي ٽُرُ تي چاڙهيندو، پر ان کان اڳ ۾ ان کي ڪنؤنر جي پوٽي سان پسائيندو آهي تہ ڪپڙو سپڪ رهي. اهڙيءَ پَر جڏهن تاڪيو، جو گهٽو ڪري ٿيهن هٿن جيترو هوندو آهي، سو اُجي تيار ٿيندو تہ پچاڙيءَ ۾ سُٽ جون پوچڙيون، جن کي "ڏهيون" چئبو آهي، سي بچي پونديون آهن، جي وڏي ڦٽيون ڪبيون آهن.

جڏهن سڄو تاڪيو اُٺجي ويندو آهي تہ ٽُر کي اُس تي سڪائي، پوءِ ڪپڙو ٽُر تان لاهي، تاڪيي وانگر ويڙهندا آهن ۽ پچاڙيءَ ۾ باقي نائو بچندو آهي، ان جا ڏاڳا مايون ڪيترن ئي ڪمن ۾ ڪم آڻينديون آهن ۽ ڇوڪرا بہ انهن مان ڏاڳ ٺهي، ڪينهوڙن تي ويڙهي، سنا ڪينهوڙا تيار ڪندا آهن ۽ ڏهين جي ڏاڳن سان ئي ڪينهوڙن کي جاري بڌندا آهن. ناوا وري چلم جي نڙ ۽ گوءِ تي ويڙهي، انهن کي پسائي، نڙ تازو ڪبو آهي تہ چلم جي ڦوڪ ٺڏي نڪري.

باقي رهيا ڪُونڌا. انهن مان بہ ڪيترا ڪم ورتا وڃن ٿا. مُنجهيل سُٽ کي ڪونڌا چئبو آهي. مايون جڏهن نڙا پريندي يون آهن تہ ڪڏهن ڪڏهن سٽ مُنجهي پوندو آهي تہ اهو منجهيل سٽ چني، اڃلي ڇڏينديون آهن، جن کي

ڪونڌا چٽبو آهي. اهي ڪونڌا ۽ ناوا گڏ ڪري، مايون جنڊن جو تار، پُڙ ۽ ڪلي (ڪِير) وغيره اگهي صفا ڪنديون آهن، ڪونڌن جو ڳوڙهو ناهي، پوءِ انهن جي مٿان گولائيءَ ۾ نڙن جون تندون ويڙهيون آهن ته ڪينهوڙن نهڻ ۾ وڏي پرتي ڏيندا آهن. هن مان مراد اها نڪتي ته ڪا به شيءِ ڪم ڪان وانجهي نه آهي، سڀ ڪنهن شيءِ مان ڪارج سري ٿو. شهرن ۾ اسين ڏسون پيا ته ٽين جا پراٽا ٽُڪر، لوهه، جست يا ٻين ڌاتن جون پراٽيون ٽڪريون، پلاسٽڪ يا ڪافور جون پگل ٽتل ڦٽيون، ٽانوَ، پگل ڪاٺي جا ٽڪر، رانديڪا ۽ ٻيو ڇا ڇا نٿو وڪامي. اهي شيون گھورڙيا ڳنهي، وري وجي ڪاٻاڙين کي وڪڻن: جي وري پگهاري انهن مان نيون شيون جوڙين. ان ريت نار وارو ڦيرو لڳو پيو آهي. جو ڪنگر يا لوٽو ڪوهه مان پرجي نڪري، سو وري خالي ٿني ۽ جيڪو خالي ٿئي، سو وري پرجي نڪري. هن جڳ جهان جو ڦيرو گهيرو به ائين هلندو ٿو رهي. ڪڏهن چٽ ڏٺي ته ڪڏهن پينو. جو ڄائو آهي سو مرندو. جا شيءِ اڄ نئين آهي سا سڀاڻي پراڻي ٿيندي. جتي ڪنهن سمي وسندي هئي اتي هاڻي سُڃ آهي ۽ جتي سُڃ هئي، اُتي وسندي آهي. ڪنهن ڪويءَ چيو آهي ته:

ڏسون ٿا چرخ جا ڦيرا، ڪڏهن ڪھڙا ڪڏهن ڪھڙا.

مون جيئن مٿي ڪڪ، چيٽي ۽ اڱڙين ٽڳڙين بابت ويهي به-چار سٽون لکيون آهن، اهڙيءَ ريت هنن ڪونڌن، ڏهين ۽ ناون، جن کي به هڪ نڪمي شيءِ سمجهيو وڃي ٿو، تن بابت به به-چار پول پڌائڻ هڪ وڏي گھرج سمجهيم. جهڙو حال حبيبان تهڙو پيش پريان.

5- اڱڙيون ٽــڳڙيون

اڱڙيون ٽــڳڙيون به هڪ اهڙوئي وکر آهي جو اسين نڪمو سمجهي، بي ڏيانيءَ سان اڇلي ڦٽو ڪندا آهيون. گهر ۾ اهي ڪنهن بار آٽي ڦٽيون ڪيون ته ڪاوڙجي پوندا آهيون ۽ ٻارن کي سنيندا آهيون ته گھر ۾ ڪن ڪچرو نه ڪريو. اها ڳالهه پنهنجيءَ جاءِ تي ٺيڪ آهي، پر اهي اڱڙيون، جيڪي ڪم ڏين

ٿيون، انهن تي اسان ڪڏهن به هڪ مَنو تي ويهي، ويچار نہ ڪيو آهي تہ اهي ڪيترين نہ ڪمائتيون آهن.

سگهڙ ماين وٽ انهن اڳڙين مان جيڪي ڪارج سَرَن ٿا، اهي وسنار وهيٺا نہ آهن. ڪڪا ڪِڪيون جي اجا پسونٽڙا آهن، تن جي وهڪ واري جاءِ، جهاڙي اُگهڻ لاءِ ۽ انهن جا رلڪا ۽ رلڪيون نا هڻ ۾ اهي اڳڙيون ئي تہ آهن، جي اسان جي واهر ڪن ٿيون. جيسين بارڙا سمجهہ پريا ٿين، تيسين انهن اڳڙين جا ٿُپن جا ٿُپا ٿا ڪپن، نہ هڪ بہ اڳڙي. ان ڪري ويم ڪان اڳ مائرون ويندَيون آهن اڳڙيون گڏ ڪنديون. هينئر تہ ڪٽي سُٽانجي ۾ ڪپهہ ڪم اچي ٿي، پر بي پهچ ماٺهن لاءِ اينترو خرچ ڪتان اچي جو ڪپهہ جا ٿپا، جن جو ملهہ هينئر اُپ سان ڳالهيون ٿو ڪري، سي ڳنهي سگهن. سجو سٺانجو اهي اڳڙيون ئي ڀراڙين جون مايون ۾ دايون ڪم آڻين.

ڪپڙو لٽو پراڻو ٿيو تہ شهري زالن وانگر نڪي اهو وڪٽي چڏين، نڪي ان جي بدلي ٿانوَ ٿپا وٺن، پر اهڙا پُراڻا سُراٽا ڪپڙا ويندَيون آهن گڏ ڪنديون. گهر جي ڪم ڪاج کان واندڪائي ملين تہ انهن اڳڙين مان ڪيئي ڪم وٺن. اوهين رليون جيڪي ڏسو ٿا ۽ سمهڻ مهل مٿان ڍڪيو ٿا، يا هنڌ تي وڇايو ٿا، سي انهن اڳڙين مان ئي تہ سگهڙ زالون جوڙينديون آهن. اهي پراڻا ڪپڙا چڱا ٽڪر ڪتري، انهن کي جدا جدا رنگ ڏيئي، سڪائي، چورس ٽڪر نا هي يا انهن مان ٽُڪَ ڪري گل ڦل ڪتري، پوءِ رنگ برنگي چورس ٽڪرن کي سُئي ۾ ڌاڳي سان سبي، جوڙ ڪري رلين لاءِ مٿيون تهہ (پُڙ) اهڙو تہ نا هي وٺن، جو نيڻ پيا ٺرن. رليءَ جو هيٺيون تهہ (ليهہ) بہ ڪن ڦاٽل ٽٽل چادرن يا اجرڪن مان سجا سجا ٽڪر ڳنڍي تيار ڪن. ننين ڪپڙي تي پنسو-ڪونہ وجائين. رلين جو وچ بہ ڪپهہ سان ڪونہ پرين، پر اهي ئي اڳڙيون (پُچَ) انهن ۾ سياٽپ سان سَٿي، سٺيءَ جو اهڙو تہ سيبو ڪن، جو چپ چپن سان ۽ ڏند ڏندن سان لڳيو وڃن.

درزين جي دڪانن تي اها ڪاتر جام هوندي آهي، جا هو پنهنجا دڪان اجي اجري ڪرڻ لاءِ ميڙي سيڙي ڪٽي ڦٽي ڪن. اها ڪاتر بہ مايون

منٿون ڪري انهن ڪان ونن. درزين ڪي چون تہ ابا ڪاتر ڦٽي نہ ڪجو، اسان ڪي ڏجو تہ اسان ڪي ڪم ايندي. انهيءَ ڪاتر مان وهاٽا پرين، جي ڪپهہ جي جاءِ ونن. مايون چونديون آهن تہ "ابا، ڪم سان ڪم، سمهڻ مهل مڙني مٿو مٿيرو هجي. اسان ڪي هي اڳڙين جو رليون ۽ وهاٽا جمار گذارڻ لاءِ بس آهن، وڏيڪ اسان ڪي ڇا گهرجي. شاهوڪار پلي تہ پَٽ جي هنڌن تي سمهي ڪونگهرا هٽن، اسان ڪي هي پٽ پٽيهرن ڪان وڏيڪ ڀلا آهن. وڏن ماڻهن ڪي تہ ڪپهہ ۽ پَٽ جي هنڌن ۾ بہ ننڊ نہ اچي ۽ پيا پاسا ورائيندا آهن، پر اسان ڪي تہ ڪنڊن تي گهَري ننڊ اچيو وڃي، ڏهل پيا وڄن تہ بہ سجاڳي نہ ٿئي- شاهوڪارن جي ننڊ جهرڪيءَ جي چون چون بہ ڦٽايو رکي."

پيرن يا خدا وارن جي آستن تي بہ جهنڊون لاهرائي، ماڻهو اڳڙيءَ ۾ مٿن تان ڪوڙيل وار ڳنڍ ڏيئي، ڪنهن وڻ ۾ ٻڌي ڇڏيندا آهن. انهيءَ ڪم لاءِ بہ تہ اڳڙيءَ تڪر ئي ڪم اچي. ٻارن ڪي تڏ تپ ٿئي تہ ڪاڙهو ڪاڙهي اڳڙي تڪر ۾ ئي تہ ڇاڻبو آهي. ڪنهن لڱ تي ڏڪ لڳي ۽ رت نڪري پوي يا ڪٿي ڦٽ ڦرڙي ٿي پوي يا ڪنهن ڪي اک تي پٽي ٻڌڻي هجي تہ اڳڙيءَ جي پٽي ئي تہ ڪم اچي. ڪا ٻتي ميري ٿئي يا لالٽين يا چمني ڪاري ٿئي، ڪٿي ڪو ميرو ڊُبو ٿي پوي، ڪٿي ڪو سٽيپ يا مس جو ڇِٽو ٿي پوي- ڪلڪ تان مس اُگهٽي هجي تہ بس اهائي دانهن ڪبي تہ "اڙي ڪو اڳڙيءَ تڪر ڏيو تہ اُگهي اجرو ڪريان. اڳڙيون يا ڪاڳر ڳچ ڏينهن پسائي پَٽ ڪري، ڪُٽي سَٽي ڪِرت وارا همراهہ انهن مان اهڙا تہ رليف مئپ (نقشا) ٺاهي، انهن ڪي رنگ روپ ڏئي پهاڙن، ڊِنين، سمنڊن، اپ ٻيٽن، اپ سمنڊن، ندين ۽ نارن، راسين ۽ ٻيلن جا اهڙا تہ نيشان ٺاهي ونن، جو واهہ واهہ! جا آواز چپن تي پهچيو وڃن.

اڙي مايون اڳڙيون، اوهان ڪي جڏهن ڪو نڪمي وٽ ڪو نيندو آهي تہ مون ڪي ڏاڍو ڏک ٿيندو آهي. اوهان جي مُلهہ جو ڪاٿو لڳائيندو آهيان تہ اوهين سون ڪان سوايون ڏسڻ ۾ ايندڙيون آهيو. اوهان جي هوند سان اڻ هوند وارن جا ڪيترا نہ ڪاج ٿا سَرن. ٻارن جي راند روند ۾ ونڊر جون گُڏيون ۽ انهن

جا ڪپڙا به ته توهان اڳڙين مان ئي تا ناهيو! اڳڙيون بلي بلي!

6- ڪنيبيون

سپاجهي سائين جيڪي ڪروڙين اوپر هن ڌرتيءَ مان اپاريا آهن، تن ۾ ڪُنيبي به هڪ انوکو اوپر آهي. سيني سلن ۾ ٻوٽن جو ٻج هوندو ئي هوندو آهي، ٻج کان سواءِ ڪا به شيءِ ڌرتيءَ مان نه ڦٽندي آهي، ڪٿي ڌرتيءَ تي پاٽيءَ جون نديون ليٽائي وجهو ته ڪو به ڦُلُ ڪنڊ نه ڪيندو. رڳو ڪُنيبي ئي آهي جنهن جو نڪو ٿئي ٻج نه پاڙ. نڪري به رڳو تڏهن جڏهن مينهن وسن ۾ ٻوٽا ساوا ٿين. وار ياسي ۾ مِني ڌرتيءَ ۾ ئي ڪُنيبيون جنمر ونن. رات جو مينهن وسي بس ٿئي ته سج اڀرڻ سان ساجهر سوير ڪُنيبيون ڪَر ڪٽي ٻاهر نڪرن، پوتا ۾ پٽ انهن ڪنيبين سان ڪلندا ڏسڻ ۾ اچن. آهن پلا اچيون ڪير جهڙيون سو جڏهن ڌرتيءَ مان منهن ڪين ته اچن ڏندن وانگر ڌرتيءَ جي وات مان ڪلنديون نڪري نروار ٿين.

ڪُنيبيون آهن موسمي پا جي ۾ هنن جي جمار به ٿئي هڪ ٻه ڏهاڙا. سَجر ڪُنيبي هتان ڪيي، هُتان ڪاڏي ته واهه نه ته ٻئي ڏينهن ڌپ ڪري وجي ۾ ڪاٺ جهڙي نه رهي. ڪُنيبين جي پاجيءَ جي مند آهي سانوڻ جي، پاڳ سان ملي ۾ ڪاڏي ته واهه نه ته وري ٻارهن مهينا ماٺهو سِڪيو. ڪُنيبين جي انهيءَ مند ۾ گهُر به ڏاڍي ٿئي. جهنگن جا جهانگي توڙي شهرن جا سڪر ماٺهو به هن جي سڪ ۾ رهندا آهن ته ڪڏهن ٿو سانوڻ وسي ۾ ڪڏهن تا ڪُنيبيون ڪائون.

ڪن اپرن سيرن لاءِ ته پورهيو به نڪري پوي ۾ ڪُنيبين جي وڪري مان چڱا ڏوڪڙ ڪمائين: جا ڪندا آهن جو ڪنهن وڻ جي هڪ سنهي ڏاندي ڪپي ان ۾ ڪُنيبيون هار يا سَنگهر وانگر پوئيندا ويندا آهن ۾ جڏهن لار نهي وجي، تڏهن هٽ ۾ ڪٽي شهرن ۾ اچن. وڪري مان چڱو ڪجهه پراپت ٿئين ۾ انهن ڏوڪڙن مان پيون جياپيِ جون گهرجون پوريون ڪن. شهر جا ماٺهو ته ڪُنيبين لاءِ آتا وينا هوندا آهن، سي ڪيتري به مُلهه سان هيءَ ٻارهن ماهي سوڪڙي

ڳنهندا آهن. پوءِ انهن ڪُنبين کي شهري توڙي ٻهراڙيءَ جون مايون ڏوئي ڏمالي ڳنرا ڳنرا ڪري ڏاڍا گيهه جا داڳ ۽ پُڃڻيون ڏئي اهڙو تہ سوادي ٻوڙ تيار ڪن، جو هٿ ۽ چپ چٽيندا رهجو وڃون. ڪنبيون جيڪڏهن ٻين پاڇين وانگر ٻج چٽڻ سان پوکيون وڃن تہ سندن ايڏو مانُ ٿيئي ڪين يا ڪا ڪُنبين کي پاڙ هجي تہ بہ جوئر جي کيتن وانگر ڦُٽي پون، پر سڀاجهي سائينءَ هنن جو ٻج ئي نہ اُپايو آهي تہ پلي سندس ٻانها انهن جي سڪ ۾ سال گذارين ۽ منهنجا ٿورا ڳائيندا رهن ۽ سوال ڪن تہ سائين سانوڻ آڻ.

7- ڪيوليون يا ماڪوڙيون

ڪيوليون ڪنهن نہ ڏنيون هونديون؟ گهٽين ۾ گهرن ۾ جتي ڪٿي سندن واسو آهي، ڌرتيءَ ۾ سنها سنها ٻر ناهي انهن ۾ هزارن لکن جي ڳاٽيتي ۾ رهن. ماڪوڙيون آهن تہ هڪ ننڍڙو جيوُ پر ڪم وڏا ٿيون ڪن. سندن پاڙا بہ ٽي آهن: هڪڙيون تمام ننڍيون سنهيون ڳاڙهيون جئين وانگر، ٻيون وڏيون پيٽ پُني ڪاريون تئين ۽ ٽيون اڇيون. انهن اڇين کي اڏوهي بہ ڪوٺين؛ انگريزيءَ ۾ ڪين "وائيٽ انٽس" چون. پهريون ۽ ٻيو پاڙو هرڪا اها شيءِ، جا ماٺو ڪائين، سي سڀ شيون ڪائين. باقي اڇيون ماڪوڙيون يا اڏوهي ڪاٺ ۽ ڪاڳر ڪائين. ڪاٺ ۽ ڪاڳر جي دستين سان هاڃا ڪريو ڇڏين. درن دروازن جي ستياناس ڪريو ڇڏين ۽ ڪتاب ٽُڪي ڇيهون ڇيهون ڪريو ڇڏين. اُن ڪري اُنهن جي بچاءَ لاءِ ڪتابن ۾ نم جا پن ۽ تماڪ جا پن وجهبا آهن، درن درين کي ڏامر لڳائبو آهي ۽ دفتر جي ڪاٺ جي گهوڙن جي پيرن هينان پاڻيءَ جون ڪونڊيون پيري رکبيون آهن تہ ڌرتيءَ تان مٿي چڙهن تہ پاڻيءَ جي ڪونڊين ۾ ٻڏي وڃن.

سنهيون ڳاڙهيون ماڪوڙيون تہ جنهن شيءِ تي چڙهيون، ان جا ياڳا ڪڍيو ڇڏين. ڪنڊ ۽ ٻين مِٺين شين جهڙوڪ ماکيءَ جون تہ ويري آهن، ڪنهن جي ڪپڙي يا هنڌ تي ڪا مِٺي شيءِ ڪِري تہ اتي بہ چڙهي ويندون ۽ ماتهوءَ

کي چڪن سان سُچائي ڍڳڙ ڍڳڙ ڪريو ڇڏين. وري جڏهن اهي هندڏ يا ڪپڙا اُس ۾ سڪائجن، تڏهن وجي پرم پري ٿئي. وڏيون ڪيوليون وري اناج لاءِ ڪال آهن. سندن ڀر ڪوٺي ڏسبا ته اندر ڏڳ آن جا گڏ ڪري رکنديون آهن. اهو سڀ آن ڊوئي اچي پنهنجي ٻرن ۾ ڏڪئي تاٿي لاءِ گڏ ڪري رکنديون آهن. جڏهن مينهن جي موسم ۾ يا سياري جي سيءَ ۾ ٻاهر نه نڪرن ته پوءِ پنهنجو گڏ ڪيل آن ويهي چس سان کائين. هي ماڪوڙيون اورچ به هڪڙيون ئي آهن. اورچائي ته اسان ماڻهن کي به انهن کان سکڻ گهرجي. ڪم ڪرڻ کان ٻنهه ٿڪجن ئي ڪين. سارو ڏهاڙو ٿوڙي رات پيون اَنُ ڊوئينديون آهن.

اسان پنهنجي سنڌي ڪتاب ۾ هنن ماڪوڙين بابت هڪ بيت پڙهيو آهي، جو هت لکان ٿو:

گُڻ عجب آهي اورچائيءَ سندو،
آدمي جيڪو اورچائي ڪندو.
من گهُريا مطلب انهيءَ تيندا نصيب،
هن اورچائيءَ جو قُل آهي عجيب.
ٿوري ٿوري ڪم منجهان تيندو گهڻو،
جيئن ٿو بڻجي ڍڳ، رکي هڪ هڪ ڪڻو.
جيترن ۾ پڻ اورچائي ڏسو،
تا ذري مان ڪيو وجهن ڪيڏو قصو.
ڏس اورچائيءَ ۾ ماڪوڙين جو حال،
هڪڙي ماڪوڙي سندو ٻُڌجو مثال:
هڪڙو واريءَ جو دڙو ڪٽ هو پيو،
تنهن کي ننڍڙي ڪنليءَ پئي ڊوئيو.
ڪنهن ماڻهوءَ چيس اي ڪنلي غريب!
ڇو پئي ڪرين تون هي پورهيو عجيب؟

چيائين مون کي دل گهرئي سنگتيءَ چيو،
اُن چوڻ تني هي اتم پورهيو ڪيو.
تنهن تي ماٺوءَ کي لڳو ڏاڍو عجب،
چيائين اي ڪنلي، سُٽج تون هي سبب:
وات ۾ تون تي ڪٽي تورو ذرو،
ڪيئن ڪُتائيندينءَ پلا ايڏو ڏڙو؟
'تنهن تي ڪنليءَ چيس هيءَ ڳالهه سُڻ:
مون ۾ ته آهي اورچائيءَ جو گُڻ.
ڪم ڪرڻ کان ٿيندس ڪڪ مُور ڪين،
جي مُيس ته به چوندم آفرين!

هي ماڪوڙيون وري وير-وٿو به ڏاڍيون تيندَيون آهن. اوهان ۾ هڪ آکاڻي به پڙهي هوندي، جا آهي "نانگ ۽ ماڪوڙيون." هڪ نانگ ڏهاڙي ماڪوڙين جي برن وٽ اچي ماڪوڙيون کائيندو هو. هڪ ڀيري اهو نانگ در مان تي لنگهيو ته رهڙجي پيو، کل ڇلجي پيس ۽ رت وهڻ لڳس. ماڪوڙين کي به سُڌُ پئجي وئي. هنن کي به هٿا ساڻ، سي چڙهي ويس ۽ چڪي چڪي ساهه ڪڍي ڇڏيائونس. چوندا آهن ته "ڪنهن به ساهه واري کي نه ڏڪوئجي." ڪڏهن انهن جي بُلَ ۾ اچي وجبو ته اڳيون پويون ڪسرون ڪڍي ڇڏيندا، تنهنڪري ڪنهن کي به نه ڏکوئجي. ڏسو ته ماڪوڙيون ويچاريون ڪيڏيون نه ننڍڙيون آهن ۽ اسان جي پيرن ۾ پيون لتاڙجن. اسان جا ٻار به ڇچي، تندڻ يا ڏينيوءَ کان ڊ ڄندا، پر ويچاري هيٺي ماڪوڙيءَ کي مارڻ ۾ دير ئي نه ڪندا. سچ ته هيٺن تي سيڪو ايندو تو رهي، پر پاڻ کان ڏاڍي سان هٿ ئي نه اٽڪائيندو!

ويچارين ماڪوڙين کي اکيون ٿين ئي ڪونه. سندن سُنگهڻ واري اندري ڏاڍي تکي هوندي آهي. هلنديون ويندون ۽ گهر جي ڇت تي به

جيڪڏهن ڪا شيءِ سنگهيائون تہ هڪبئي پنيان ڊِ هاڙا ڪري نا سون هٽنديون وينديون ۽ اتي وجي پهچنديون. سنگهر ڪري هلڻ ماڪوڙين ڪان تہ ڪو سکي. ڏسڻ جي سگهہ نہ اٿن، تہ سُنگهڻ جي سگهہ خدا ڏاڍي ڏني اٿن. چوندا آهن تہ "نانگ جو پير، ڪيوليءَ جي اک ۽ ملان جو دان پُڇ. ڪنهن بہ نہ ڏٺو آهي!

اسان کي هرهڪ ننڍڙي شيءِ مان ڏاهپ سکڻ کپي. الله سائينءَ ڪا بہ وٿ بنا ڪم جي پيدا نہ ڪئي آهي. ڪيوليءَ جي ڪمن تي ڌيان ڏبو تہ اسان کي ڪيتريون ئي ڪمائتيون ڳالهيون ڏسڻ ۾ اينديون.

8- ڪوريئڙو

ڏٺيءَ سڳوري هن پرتويءَ تي جيت تہ پانت پانت جا لکن جا ڳاٽيتي ۾ اُپايا آهن. هرهڪ جيت جا پنهنجا پنهنجا گُڻ آهن. ڪوريئڙو بہ انهن مان هڪ آهي. هن کي ڪوريئڙو ان ڪري چون ٿا، جو هو جاري اُڻندو آهي ۽ ڪوري ڪپڙو اُڻندو آهي. ڪوريءَ کي تہ ڪپڙي اُڻڻ لاءِ سُٽ کپي، هٿڻ کپن ۽ ٻيو سامان کپي، پر هن ويچاري ڪوريئڙي کي سيڪجهہ پنهنجي مٿي ڪرڻو ٿو پوي. ڪنهن بہ شيءِ جي گهرج ٻئي هنڌان پوري ڪرڻ جي ڪاڻ ڪڍڻي ڪانہ ٿي پويس. وري جيڪا جاري اُڻندو آهي، سا اوهان پنهنجي گهرن ۾ گهڻو ڪري ڏٺي هوندي؟ سوين ڪوري مڙن ۽ سُٽ جا ڌاڳا ڪني ڪن، پر ڪوريئڙي جي جار سان ڪٿي ٿا برميچين! ڪوريئڙي جي جار جون تندون وارن کان بہ سنهيون هونديون آهن ۽ پَٽ کان بہ ڪونئريون ٿينديون آهن. ڪنهن بہ ڏورانهين ڏيهہ مان اهڙو پَٽ ڪيتري بہ ملهہ تي ملي نہ سگهندو- تہ پوءِ ڪوريئڙو اهڙيون تندون ڪٿان ٿو آڻي؟ اوهان کي ٻڌي ڏنديون آگريون اچي وينديون تہ ڪوريئڙو اهي تندون پنهنجي گگَ مان ناهي ٿو. پنهنجي اندر مان پَٽ- ڪينئين وانگر اهي تندون ڪڍي، ۽ پاڻ ئي اُٺي پنهنجي جاري ناهي ٿو. پاڻ تندٺيَ جيڏو، ڊگهين تنگن سان پنهنجي جاريءَ ۾ تڪڙو تڪڙو هلي، تہ بہ

جاريءَ کي ڪجهه به جوکو ڪين ٿئي، پر ڪو ماڻهو جاريءَ کي هٿ لائي يا ڪک سان ڇُهي ته اک ڇنڀ ۾ جاري ويڙهجي سيڙهجي ناس ٿيو وڃي، ۽ هٿن يا ڪک کي چنبڙي پوي. مَکَ يا مَڇَر جون ننگون کهڙيون سنهيون ۽ هلڪيون آهن، پر ڪوريئڙي جي جاريءَ ۾ ويا ته ڦاٿا. ڪوريئڙو جار ناهيندو ئي آهي پنهنجي پيٽ گذر لاءِ. جيڪي جيت ڦاٿا، انهن تي وارو ڪري وننڊو ۽ ڳڙڪائيندو ويندن. ڪوريئُڙي جي جاري، جا هونءَ ته بنهه سنهي آهي، پر ڏٺيءَ جي جوڙ ته ڏسو، جڏهن واڇون ايندڙيون آهن، تڏهن پٽر جون سَگهاريون جايون ۽ انهن جا منگهه: ٿُلها ٿُلها وڻ به پاڙؤن پٽجي ويندا آهن، پر ڪوريئڙي جي جار کي ايڏيون وڏيون واچون به ڪو جوکو رسائي نه سگهن. ڪوريئڙي جي جار جهڙي سا تهڙي لڏندي پئي، پر پٽجي اُڏامي پَٽ ڪونه پوندي. ڪري ٿي ڪا اِتي اسان جي سمجهه ڪم! ته هي سڀ الله سائينءَ جي جوڙ آهي، جنهن تي جيئن ويچار ڪبو، تيئن سمجهه دنگ رهجي ويندي.

اسان جي قرآن سڳوري ۾ به هڪ سورت سڳوري آهي جنهن جو نالو "عج ڪبوت" آهي، يعني "ڪوريئڙو". ها ها، اهوئي ڪوريئڙو جنهن جي ڳالهه پيا ڪريون. قرآن جهڙي خدا جي ڪلام ۾ ڪوريئڙي جي سورت لکڻ به ڏاهپ کان ٺلهي ته نه هوندي! اسان جو رب سائين به اسان کي ان مان اها ساجهه ڏسي ٿو ته اي ڪار مٺا، اُيا به پيرا، ساهه وارا ماڻهو! ڏسو ڏسو، سوچيو ۽ ويچار ڪريو ته مون ڪهڙي نه انوکي جوڙ جوڙي آهي. منهنجي هر هڪ ڪم ۾ اوهان جي ڏيان ڏيڻ لاءِ هڪ وڏي ساجاهه سمايل آهي. تنهنڪري منهنجي ساراهه ڪريو ۽ وڏائي ڳايو، مون کي سڀ ويل ساريو ۽ منهنجا ڳڻ ڳايو.

پڙهندڙ پائرن رابرٽ بروس راجا جي ڳالهه ته پڙهي هوندي ته هن کي ڪوريئڙي ڪهڙي ساجهه سيکاري: هڪ ڪوريئڙو هو جنهن هڪ پٽ تي چڙهڻ جي لاءِ ڇهه پيرا ڪاهه ڪئي. پيري پيري سان ان تان ڪري ٿي پيو ۽ نيٺ ستين پيري پٽ جي چوٽيءَ تي چڙهي وڃي پار پيو. رابرٽ بروس سارو

رنگ ويني ڏنو ۽ پاڻ همت نہ هاريائين ۽ ويرين تي جُلهہ ڪري ويو ۽ سوبي ڪتيائين. ان ڳالهہ تي هڪ بيت بہ چيل آهي، جو اوهان پڙهيو هوندو، جنهن جون سٽون اوهان جي ڄاڻ لاءِ لکان ٿو:

ليٽي لعل پلنگ تي، ڪنهن ملڪ جي شاهہ،
اوريئو پيئي اندر ۾، ڪجي ڪا صلاح،
رعيت پڻ راضي ٿئي، سڀ ڪو چوي واهہ،
ڪانہ سجهيس ڪا راهہ، تيلهن مڙس موڳو ٿيو.

موڳو ٿي هي رهيو، وائي نہ آئي وات،
سڄ لهي سانجهي ٿي، مٿان پئي رات،
هي پنهنجي اندر سان، اوري اهائي بات،
مٿان تي پريات، جانو سج پڻ جام تي.

سڄ جانو، ٿيو سوجهرو، پلنگ نہ ڇڏيائين،
ڳڻتي انهيءَ ڳالهہ جي، پئي پل پل ڪيائين،
ڪِرندو ڪنهن مهل ڪوريئڙو، پَٽ تي ڏٺائين،
ڪوريئڙو اُٿائين، پوءِ چُري چڙهيو ديوار تي.

ڪوريئڙو ڪا هي هليو، چڙهيو مٿي ديوار،
ڪِري پيئڙو پٽ تي، موٽي سو تنهن وار،
همت نہ هاري تنهن ذري، ڪوشش ڪيائين بيشمار،
البت هٿ بہ چار، چڙهي سو مٿي ٿيو.

چڙهي سو مٿي ٿيو، وري ڪِريو پٽ،
تڏهن انهي شاهہ کي، ڪِل چڙي جهٽ پٽ،
چي، ويچاري وڏڻ سان، ڪانہ ڪئي ڪا گهٽ،
تڪڙ جنهين وٽ، سو مور نہ پهچي ماڳ تي.

ڇھہ پيرا ھي ڪِريو، سنيريو ستينءَ وار،
ڪي ڏيرو ڪني تڪڙو، چڙھي پيو ديوار،
پرو پنڌڙو ناھي ڪي، باقي ھٽ ٻہ چار،
پھتو جڏھن پار، تڏھن شاھہ شرمندو ٿيو.

اھو سجو بيت ڪوريئڙي جي اورچائي بابت آھي.

9- ٻُڙي

ٻڙيءَ کي ڪي صِفر چون، ڪي زيرو، ڪي پائنٽ، ڪي ڊيسيمل، ڪي ناٽ ۽ ڪي ڪجھہ! پر ٻُڙي چوڻ سڀ کان وڏيڪ وڻندڙ اٿوَ. ھيءَ ٻڙي جنھن کي نہ آھي تولھہ، نہ آھي ڊيگھہ، نہ آھي ويڪر، نہ آھي گھاٽائي، نہ آھي منجھس ٻيو ڪو گڻ. ان جا ڪم تہ ڏسو! ايڪو لکي ان جي کابي پاسي ٻڙي ڏيو تہ ھڪ جو ملھہ ڏھہ ٿي وڃي، ٻي ٻڙي ڏيو تہ سؤ، ٽي ڏيو تہ ھزار. ائين ڪروڙن تائين وڃيو پھچي. پر وري جي ان کي ايڪي جي ساڄي پاسي رکوس تہ سؤ ٻڙيون ڪٽي ڏيو پر ايڪي جو اگھہ اوتري جو اوترو، ھڪ تِرُ بہ نہ وڌي. ٻڙيءَ جو اھو جادو منتر بہ عجيب آھي. جَسُ ھجي ان ماڻھوءَ جي ڪوپڙيءَ کي، جنھن ھيءَ ٻُڙي ڳولي لڌي. ليکي چوکي جي ڪم ۾ سولائي ڪري وڌي، ۽ ھاڻي ساري جڳ جو ليکو انھيءَ ٻڙيءَ تي آڌار رکي ٿو. ٻڙي نہ ھجي تہ ڏھہ ايڪا، سؤ ايڪا ۽ ھزار ايڪا ڪڍي، اسان جا ھڏئي ڳري وڃن ۽ جڏھن انگ پڙھون تہ ايڪا ڳڻي ڳڻي اڌمُئا ٿي پئون. ڳڻپ ۾ ڪو ايڪو ڦلجي وڃون تہ وري ڳڻيون ۽ ڪم سڄو ھيٺ مٿي ٿي پوي. جڏھن ڪنھن ماڻھوءَ جو ھاج ڪم رُلي ويندو آھي تہ سنڌيءَ ۾ چوندا آھن تہ "بس ٻڙي اچي ويس." شاگرد ويچارا تہ ٻڙيءَ سان مٿو بہ گھٽو ڪپائين، پر ان کان ڇڄن بہ اھڙو جھڙو "ڪانءُ ڇڄي ڪاريءَ ڪان." شل نہ ڪنھن کي ڪنھن پيپر ۾ ٻڙي مارڪون ملن تہ سندس ڪاريَت ڏوھي ويندي، ۽ روئي ڏيندو. پاڙھيندڙن جي اک ۾ ھڪ پاسي، ھڪ جيڏن جي اکين ۾ ٻئي پاسي، مائٽن جي موچڙا ماريا ڇنبِ ٿئي پاسي، ڄمارئي وِھُہ. سچ پچ تہ ٻڙي آھي سا ننڍڙي پر آھي وِھُہ جي ڳنڍڙي.

ڪنهن به ٻوليءَ جا اکر ۽ ٻول تيستائين سجاڻي نه سگهبا، جيستائين ٽُبڪا ڏنل نه هجن. اهي تيڪا وري ڇا آهن، اهي ئي ٻڙيون آهن. جي نه ڏجن ته ٻولي پڙهي نه سگهجي. دمن جون نشانيون به اهي ئي ٻڙيون آهن، سڄو دم رڳو هڪ ٻُڙي، اڌ دم ننڍڙي ابتي واءُ مٿان ٻڙي ۽ "ٻتي دم" ۾ اُپيون به ٻڙيون. جيستائين اهي اهجاڻ لکت ۾ نه ڏبا، تيستائين ڳالهه سمجهه ۾ نه ايندي، لکڻ پڙهڻ ۽ پرُجهڻ ۾ ڏکيائي ٿيندي.

مون مٿي چيو آهي ته ٻُڙيءَ کي نه ڪا ڊيگهه نه ڪا ويڪر. ڪنهن به هنڌ جو وچ لهڻو هوندو ته اهائي ٻُڙي ڪم ايندي. ڊرائنگ ڪڍڻ لاءِ ته ليڪون کپن، پر ليڪون به نهيل انهن ئي ٻڙين مان آهن. هڪ ٻڙيءَ کي ٻي ٻڙيءَ سان ملائبو ته سڌي ليڪ نهي پوندي. ڪنهن شڪل، جهڙوڪ ٽڪندي چوڪندي وغيره جون ڪنڊون ماپڻيون هونديون ته اهائي ٻڙي ڪم ايندي، جنهن تي ڪنڊ ماپ رکي ڪُنڊ جا درجا لهبا. ڇا ٻڙين مان ڪا ڊرائنگ نه نڪرندي؟ ڪير ٿو چوي. ٻڙين جي ميلاپ سان اهي اهي ڊرائنگون نڪرن ٿيون، جي ڏسي ڪٽي چُپ ڪر.

پرت جي ڪم ۽ چُرَ جي ڪم ۾ به ٻُڙيون ڪم اچن. پهريائين ٻڙين جي پور سان ڪپڙي تي ڇاپو ڪڍي، پوءِ اچي پَٽ جي ڏاڳي سان انهن مان گل ڦل ۽ ٻيا جيڪي پرت جا نمونا پرٽا هجن، سي پرين.

واهه مائي بُڙي، تنهنجون اوجون ويهي لکان ته پوريون نه ٿين. توکي ماٺهو تِچ سمان ٿا ڀانئن، پر اهي پاڻ پُليل آهن. تو جهڙي نه ڪا ٿي، نه ڪا ٿيندي. منهنجي تو سان بان آهي.

10- ڪانءُ

مون کي ماٺهن ننديو به چڳيءَ پر آهي. چيو اٿن ته "اندر ڪارو ڪانءُ، ٻاهر ٻولي هنجهه جي." مون کان ٻُچان به اچين ٿي. ڪنهن جي گهر جي پِت تي ويهي ٻولي ڪريان ته "ڀڳو ڀڳو، لِڪو لِڪو" ڪري ڊوڙائي ڪڍندم، چي:

نياڳي ڪن ئي ڪائي ڇڏيا آهن، هڪليونس تا تہ وري وري اچيو ويهي، گليل ڪٽي پٿر چُنيوس، ڪاري هينان داڻا وجهي ڪارو مَندي رکو تہ ڦاسي. مطلب تہ مون سان پانت پانت جون جُنيون جودڙيون ڪندا تہ ڪيئن بہ ڪري ڪيس پڃايون، جو وري نہ اچي. ڏسو، مون سان ڪهڙو نہ بڇڙو سلوڪ ڪيو ٿو وڃي. ڪو سائو چَتون پلجي گهر آين تہ پيا ٽڙنڌا ۽ گدگد ٿيندا ۽ چوندا تہ مٺو پُٽ آيو آهي- پلي ڪري آيو- ساوا ڪنپ، ڳاڙهي ڇهنب، ڳچيءَ ۾ ڪنٺي! مٺو ڪانگ ڪارو ڪنو، اسان جي ٻارن ڪان لولا ڪسي، چور ڦورو، مٺو ڪٽي جو! چَتون ڦلواڙين ۾ رهي، مِنا ڦل ڪائي ۽ هيءُ ڪارو دانگيءَ جهڙو سارو ڏينهن وتي اسان جي ٻنڍ ۽ سڪ ڦٽائيندو. واهہ واهہ، اوهان ڪي جس هجي!

اهو تاڻو ياد نٿو اچيوَ، جڏهن ڪنهن جي اچڻ جي يا ڏسڻ جي سڪ هوندي اٿوَ تہ پوءِ مون کي ڪيئن ياد ڪندا آهيو! ڏ تتيءَ جو بہ جڏهن ڪنهن وڻ تي ويهي تان تان ڪندو آهيان تہ اٿين ڪونہ چوندا آهيو. ڪوڙ تہ ڪونہ ٿو ڪريان: "آءُ ڪيا ننا خير جا، ڏي تِپڪي، ڏيانءِ مِٺي ٽڪي، ڪير تو اچي، فلاڻو ڪي فلاڻي؟" پوءِ جي آءُ اُڏامي ويس تہ جنهن جي نالي وڻ ڪان پوءِ اڏائس تہ اوهان کي پَڪ ٿي ويندي تہ هيءُ يا هوءَ پَڪ اچي ٿو سمڙي.

ڪوي پنهنجي ڪوتائن ۾ مون کي پنهنجي پرين ڏي نياپو يا سنيهو ڪونہ ڏيندا آهن؟ ۽ چوندا آهن تہ:

وڻ چڙهي وائي مِني، ڪانگل ڪئي تو ڪالهہ جا.

۽ مون کي مِنٿون ڪندا آهن تہ اسان جو نياپو نينهن جو نيئي سڄڻ ڏي ڏيج. اٿين بہ ڪين چوندا آهن تہ:

آءُ تہ ڪانگل تو ڏيان، هينئون ساڻ هٿن،
وڃي ڪاءُ ولات ۾، مهندا محبوبن،
من پرين پاڻ پڇن، تہ هيئن قربان ڪير ٿيو!

آءُ اوهان جا نياپا سنيها سواءِ ڪنهن لالچ جي، وڃي اوهان جي پيارن

کي پهچايان، اوهان کي سُک جا سنيها رسايان، اوهان کي آسيسون ڪريان ته ڏٺي پُٽ ڏيو، جن جي هٿن مان آءُ لولا ڪسيان، ڏينهن تتي نياڳي نند ويڙهي وجيو ته اوهان کي اونگهه ۾ آرس مان جاڳائي، ڏٺي ياد ڏياريان. ڪارو آهيان ته چا ٿي پيو؟ اوهين پاڻ ڪونه آکيندا آهيو ته "ڪارو الله جو پيارو، اڇو ڪُتن جو ٻچو."

چا پکين ۾ منهنجي سچاٽپ جي هاڪ نه آهي؟ اوهين سنڌيءَ ۾ پهاڪو ڪونه ڏيندا آهيو ته "هيءُ اهڙو سياڻو، جهڙو ڪانءُ." چتون هڪ موڳو پکي، ٻولي اٿس 'تيون تيون' . هاري پوک تان هڪلينس يا مالهي ميون تان ڊوڙائي ڪڍنس ته ڪيس ڪا نياڻي ڦيرائي هڪل ۾ چون ته "ٻلو، ٻلو" . طوطو پڃرن جو باندي آهي ۽ آءُ آجو پکيئڙو آهيان. ٻوليءَ جا ڪي ٻول ٻولي ٿو ته چا ٿي پيو. مٺا يون، چُوريون ۽ قل قول به ته مِنُوءَ کي ڪارايو ٿا، مون کي زڳو ڳوشت جو هڏو يا ڳ ۾ آهي، سو به جڏهن اڇليو. اوهين پاڻ ڪونه چوندا آهيو ته "هي شاگرد سمجهي ڪونه ٿو، رڳو طوطي وانگر ياد ڪريو اچي. هاٺي اهڙي بي سمجهه طوطي جي ٿا مون سان ڀيٽ ڪريو! واهه واهه، مون سان هاٺي نه ڳالهائجو ۽ پنهنجا سنيها انهيءَ چتونءَ کي ڏجو ته ڏسان ڪيئن ٿو اوهان جي پرين کي پچائي- بس بس!

11- جُتي

چا مان ذريئون جُتي هيس! نه نه مان هڪ پوتر ساهه وارو هيس، جنهن کي هندو ۾ برهمڻ پوجيندا هئا. مان سندن ڳئو ماتا هيس. مُنهنجو امرت جهڙو منو کير پيئندا هئا، منهنجي شيوا ڪندا هئا. مون کي ماتا سمجهي، منهنجو وڏو مانُ رکندا هئا. هزارين ورهيه اڳ ڪرشن ڪنئيو اسان ڳائين جو ڳرڏاري هو سندس پوتر ڳوپيون مِنهنجي ٽهل ڪنديون هيون! برهمڻ، جي برهما جي مک مان نڪتل آهن، سي اسان جي وڏين ماتائن جا ٽهليا هوندا

هٿا. منهنجو جنم هڪ ڪلال جي گهر ۾ ٿيو. خبر نه آهي ته ڪنهن جي جوڻ وٺي آيس. ننڍي گابي هيس، مون کي پيار سان پاليو پئي ويو، وڏي ٿيس ته ڏاڍي سهڻي ۽ مناري ٿيس. مون کي سائو گاهه، ڪڙ ڪُتر ۽ ڏارو ملندو هو. نيٺ نڍان وڏي ٿيس ۽ پاڻ ماءُ ٿيس ۽ ٻچن کي جنم ڏنم. هرڪو ننڍي مان وڏو ٿئي ٿو، ٻلوان مان ٻيو ٿئي ٿو. منهنجو ٻڍاپڻ به اچي سهڙيو، اگهي رهڻ لڳيس. منهنجي مالڪ ڪلال دوا درمل، سُتيون ڦڪيون به گهڻي ئي ڪيون، پر موت اچي ڪنڌ تي ڪڙڪيو. منس ته ڪلال ڪاتي وڏي، سندم چوڙو لاهي سڪايو ۽ لوڻ ٻُرڪي بانس وچايائين. پوءِ اڪ جو کير مکي، وار ڏار ڪيائين، پوءِ منهنجي اُجري چمڙيءَ کي اڏوڙ تي چاڙهي روز ڏاڍو ڪُٽيندو هوم. ٻيرن جي چوڏن مان مون تي رنگ چاڙهيائين. رات جي تارن جي مٿم جوت پئي ۽ ڏَپ مان ڦري، مون ۾ سڳنڌ آئي. جڏهن منهنجو چمڙو هرهڪ جي چهڻ جهڙو ٿيو، تڏهن مون کي چڱي مُلهه ۾ وڪيائين. پوءِ ته وري اچي ياڳ ڪليو. مون مان مهانگيون ۽ مُلهائتيون بيگون نهيون، جوتا نهيا ۽ ٻيون اهڙيون ڪيئي شيون جڙيون ۽ ٽڪر منهنجو ڪنهن موچيءَ ڳنهي، مون مان سنڌي جُتي ٺاهي، جا هڪ سکر ماڻهوءَ کي وڪيائين. هن پنهنجي جتيءَ تي چانديءَ جي تارن جو پرت پرايو ۽ هرڪو مون کي هٽ ۾ ڪٽي، پنهنجي اڳيان چتائي ڏسندو ۽ وهسندو هو. ٿوري به مون ۾ دز پوندي هئي ته يڪدم چنڊيندو هو ۽ سٿرو رکندو هو. ڪڏهن ڪا لِڦ منهنجي مالڪ جي پيرن ۾ وڏي هوندي ته مون کي تيل مکيو ويندو هو ۽ ڪوٽرو ڪيو ويندو هو. چوري چڪاريءَ جي ڊپ کان منهنجي ڏاڍي سنڀال ڪئي ويندي هئي ۽ سدائين مون کي بِلاٽنو ڪري رکيو ويندو،هو ته متان ڪنهن جي ٻچڙي اک نه لڳي ۽ بدسوٽي نه ٿئي. مسجد ۾ نماز لاءِ منهنجو مالڪ ڪڏهن مون کي پير ۾ پائي ويندو هو ته ڪڏهن مون کي لاهي اندر وچي رکندو هو ته متان جتنين جي چور جي ور نه چڙهي وڃان. پاڻ ته وڏو جتن رکندو هو، پر ٻين کي به چوندو هو ته:

پنهنجي جُتين کان رهو سيئي نمازي هوشيار،
سوي مسجد پيو اچي هڪڙو خضر جي صورت.

ڏسو هن جڳت جا لاڙها چاڙها. هيٺ مٿا هيون. ڪڏهن پوچا جي شيءِ هيس، ڪڏهن منهنجو ڪير امرت ڌارا هو- ڪڏهن ڪلال جي ور چڙهيس، جا منهنجي سِسي برهمڻ چمندا هئا. ان تي ڪلال جي ڪاتي وهي، هڏ ماس کان منهنجو چمڙو جدا ٿيو- مون تي لوڻ ٻرڪيو ويو. اڏوڙ تي ڪُٽيس، ڪو تڪر ڪيڏانهن ويم ته ڪو ڪيڏانهن. مون مان چا چا نه ٺهيو، کهڙن کهڙن جي پيرن جيُ سوپيا ٿيس. هاءِ هاءِ، اڄ به اها ساڳي جتي آهيان، جنهن کي چنديو ڦوڪيو تي ويو. جڏهن پراڻي ٿيس ته مون کي منهنجي مالڪ جي نوڪرن پاتو. چتيون چتيون تي ويس ۽ نيٺ نڪمي ٿي، اچي هن گند جي ڍير تي پئي آهيان. ڪو اڪ ڪٽي ڪونه ٿو ڏسي ۽ نه ٿي ڪير منهنجي اتاهين تي سوچي ٿو ۽ نه ڪير منهنجي هي دکدائڪ ڪٿا تي ويچار ڪري ٿو. هن پرٿويءَ جو نالو ئي نانهه جو گهر آهي، ان تي بانور کهڙو ڪبو!

12- پنيوري

اجهو هڪ پيو جيت، هن جي سونهن ۽ سوپيا ته ڏسو ۽ پوءِ پنهنجي من ۾ نياءُ ڪري ڏسو ته ڏٺي پاڻ سهڻو آهي ۽ ڪيس ان ڪري سونهن ڪيترو نه وٺي ٿي. سونهن جي خبر پيٽ سان پوندي، ان ڪري ڪيترا گدلا جيت به اُپايا اٿس، جن جي ڏسڻ سان نيچ ۽ اُتم شين جي ٻوجهه پوي ٿي. هونءَ ته ڏٺيءَ جي جوڙ ۾ ڪابه وڏ ڪانهي ۽ نه ڪا شيءِ بنا ڪم جي ٺهي آهي پر سونهن ۽ اسونهين وٿن جو ڦير سمجهه ۾ اچيو وڃي.

اي پنيوري، تنهنجي کهڙي واکاڻ ڪريان، تنهنجو اُڏامڻ، ڪنهن اُپي ڪانيءَ جي چوٽيءَ تي ويهڻ، لڏڻ لمڻ ڪيڏو نه پيارو آهي! من گهرندو آهي ته توکي اندر ۾ جاءِ ڏيان، اکين تي رکان، سيني سان لايان ۽ تنهنجو سربر چُمان.

پنيوريءَ جا ڪل ٽي قسم ٿين ٿا: هڪڙيون ساديون پنيوريون، جي پيلي رنگ جون ٿين، ٻيون ڳاڙهيون پنيوريون، جن کي لال ڪنوار ڪوٺين ۽ ٽيون نر پنيوريون، جن کي حجامڙا ڪوٺيندا آهيون. سيني ۾ سهڻي لال ڪنوار ٽڻي، ٻار پاڻ کي تسيا ڏيئي لال ڪنوار ڦا سائڻ جي ڳڻ ڪندا آهن ۽ پير پير ۾ لڪندا ڇپندا لال ڪنوار جي پنيان اوچتو ئي اوچتو وڃي سندس ٻولَ کي پڪڙيندا آهن، ويچاري ڦٿڪندي ۽ پرَ ڳهٽا ئي هٽندي آهي پر ڪٿي ٿا ٻار جند ڇڏينس! ٻارن کي وٽندو آهي سندس اُڏامڻ، سو ڇا ڪن جو سندس ڇيلهه وٽ ڌيريءَ جو ڌاڳو ٻڌي، ڌاڳي جي ٻئي ڇيڙي کي هٿ ۾ جهلي پوءِ ڪٿي اُڏائيندا اٿس. هوءَ ويچاري پائيندي آهي ته مون کي ٻند مان ڇوٽڪارو مليو پر ٻار ٻه هن جي پويان ڌاڳي کان جهلي وٺي ڊوڙندا آهن ۽ وري جڏهن ڪٿي هلي ويئي ته هن جو پو ڳ ڏسندا آهن.

حجامڙا ڌاڊا لُچ ٿيندا آهن، انهن کي ٻار پڪڙي هڪٻئي سان ويڙهائيندا آهن. ويڙهو ڌاڊا ٿين، هڪٻئي جي ڳچيءَ ۾ اهڙو ته چڪ پائيندا آهن، جو ڪڏهن ڳچي ڪپجيو پوي ۽ ڌڙ کان ڌار ٿي ويندي اٿن. ٽيون نمبر پنيوري ويچاري سياٽي ٿيندي آهي، نه ڪنهن سان وڙهي نه وڳي، پنهنجي من مستيءَ ۾ ئي مگ هوندي. ٻار جڏهن پنيورين راند لاءِ نڪرن ته پوءِ ٻهرين انهيءَ ڌنڌي ۾ هوندا آهن، ماني ٽڪي ٻه وسري ويندي اٿن، نيٺ جڏهن گهر ورن ته پنج- چار پنيوريون پاڻ سان ڪنهن نه ڪنهن پر آڻين ئي آڻين.

13- ڪڙڪٻيتو

ڪُڙڪُٻيتي کي ٽانڊاٽو ٻه چوندا آهن، پاڻي وهي ايندا ۽ پوڪون سايون ٿي مٿيريون ٿينديون ته اجهي ڪڙڪٻيتا آيا. ڏٽيءَ جي جوڙ آهي، الاجي ڪٿان نڪريو نروار ٿين، ساين ٻنين ۽ آسپاس جي پوٺن ۾ رات جي ٽاٽي چمڪات لڳا پيا هوندا. هڪ ڪارو نيڏڙو جيت، سندس پول ۾ مالڪ سائينءَ اهڙيٰ ته جوت رکي آهي جو رات جي انڌيري ۾ اُڏامندا ويندا ته ڇڻ جوت جا ڏيئا جڳ

مگ ڪري رهيا آهن.

اوهان کي سُڌ آهي تہ ڪابہ جوت جهڙوڪ: باهہ، بجلي، گا سليٽ جون بتيون، سئي گئس ۽ ٻيون جلائو شيون گرم هونديون آهن ۽ انهن کي هٿ لائڻ سان هٿ سڙي پوندو آهي، انهن جي جوت جي جَر جايون، جڳهيون، لانديون ۽ لوڙها سا‌ڙي رک ڪريو ڇڏي، پر هيءَ هَڪڙي ئي جوت آهي جا ٿڌي ٺانئري آهي ۽ ان کي هٿ لڳائڻ سان هٿ کي آسيس پئي ايندي.

ننڍڙا ٻار ڪُڙڪُٻيتي تي چريا هوندا آهن، رات جو جڏهن هو چمڪڻ لڳندا آهن ۽ ڪنهن جاءِ تي ويهي ٽم ٽم ڪندا آهن تہ ڊوڙي وڃي انهن کي پڪڙيندا آهن ۽ پنهنجن ململ جي چولن ۾ بند ڪري هٿ ۾ اها چولي جي ڳنڍ ڪٽي سندن چمڪات ڏسي پيا وهسندا آهن. هڪڙي مان تہ پيٽ ڪين پر جين پر جيترا پهچي سگهن اوترا ڪڙڪُٻيتا ڦا سائي ڪنهن شيشي ۾ بند ڪري ڪٽي رکن تہ جهڙا بلب پيا ٻرن. رات جو اهو ڇهچٽو ڏسن، پرڀات تي تہ اها جوت گم ٿي ويندي ۽ ڪڙڪُٻيتن کي ڇوٽڪارو ڏيندا.

ڏسو تہ ڏٺي ٻاجهاري ماٿهوءَ لاءِ ڪهڙيون ڪهڙيون نہ پيار پريون ۽ لاڀ واريون شيون ناهيون آهن، جن مان ماڻهو ڪيترائي گهاتا واڌا ونئي ٿو. اهي ئي ڪڙڪُٻيتا آهن جي جهنگن ٻرن ۾ منجهيل واٽهڙن کي واٽ ڏيکارين: هونءَ تہ اهو ڪم تارن جو آهي پر ڪڙڪُٻيتن جي مُند ۾ تارن کي ساهہ پٽڻ جي گهڙي مليو وڃي ۽ سندن ڪم وڃيو ڪڙڪُٻيتا ڪن.

وٺن ٽڻن تي ويهن، ٻنين ٻارن ۾ ويهن تہ سندن جهرمر لڳيو وڃي ۽ سوچي نٿو سگهجي تہ ڏٺيءَ جا اسان تي ڪيترا بي انت ۽ اپار ٿورا آهن. اي ڪڙڪُٻيتا، آءٌ تنهنجي ڪيتري واکاڻ ڪري ڪيتري ڪريان، تنهنجو ننڍڙو سرير ۽ تنهنجي جوت منهنجو ڏيان ڏٺيءَ ڏي ورائي ٿي. جيڪا ڪن پل تو سان گڏجان ٿو تہ پنهنجي تن من، منهن ۽ جيڀ تي اهو ڏياوان داتا ئي ياد اچي ٿو. منهنجي مُک مان پرارٿنائون نڪرن ٿيون، جي منهنجو پالڻهار مون کي ياد ڏيارين

ٿيون. منهنجي لاءِ ڪُڙڪُبيتن جي جيوت هڪ وڏي وٿ آهي جنهن تي ڏيان لڳائڻ سان:

وڃيو من لائين پريان سندي پار ڏي.

14- ٿوهر

سنڌيءَ ۾ چوندا آهن ته "سهڻا ٿُوهر به پَٽن ۾ پيا آهن." جنهن مان مراد هوندي آهي ته لچڻ ماڻهوءَ جا چڱا هوندا ته نيڪ، رڳو سونهن ڪهڙي ڪم جي. جيئن ٿوهر سخت ڪؤڙو هوندو آهي، رڳو گدري، هنداڻي، ريپڙيءَ، چيڙ ۾ بين اهڙين شين ڪان ڏيک ويک ۾ سهڻو ٿيو ته ڇا ٿي پيو. هڪ ٻيو به پهاڪو ڏيندا آهن ته "سهڻيءَ صورت ڪان سهڻي سيرت ڀلي آهي." ان مان مراد به ساڳي آهي ته سڪٽي سونهن گهوري، ڪراڪي لچڻ چڱا هجن. اهو به چيو ويندو آهي ته چڱن گُڻن واري ماڻهوءَ جي هٿان ٿوهر وٺي ڪائجي ته اهو انهيءَ مٺائيءَ ڪان چڱو آهي، جا هڪ ڪلچٽي جي هٿان وٺي ڪائجي. اهو به ٻڌو هوندوَ ته "گوشت جي سَڌ ۾ سِڪي مرجي، اهو ان ڪان چڱو آهي، جو ڪنِن ڪا ساين جي چڪتاڻ ۾ ڦاسي وڃجي."

ٿُوهر ويچارو به هڪ جهنگ جو اوپر آهي. ميڻهن پون ته ٻوٽن تي ٿوهر وَل وراڪا ڏيئي پَٽ ساوا ڪري ڇڏي. وَل جا پَن، ڇا نهينءَ جي پَنن وانگر ٿينس، ڦير رڳو اهو ٿئي جو ڇا نهينءَ جي وَل جا پَن وڏا ۽ ويڪرا ٿين ۽ ٿوهر جي وَل جا سنها ۽ سوڙها ٿين. ٿوهر جڏهن پچي پيلا ٿين ته جهنگن ۾ جهڳ مڳ لڳيو وڃي، ڏسبن ته دل پيئي نرندي، پر هٿ لاءِ ته نه منجهن ڪا سڳنڌ ۽ نه سنو ساءُ- ڪڙا جهڙا وهُ- نه ڪَچا ڪائي سگهجن ۽ نه رڌي، پر منهنجي پياري ڏٽيءَ ڪا به وٿ نڪمي نه جوڙي آهي، اهڙي نڪمي شيءِ به اگهن جي ڦڪي سُٺي آهي ۽ ان مان ڪيتريون ئي دوائون جُڙن. منجهانئس جُلاب جڙي، جو پيٽان وهاري. جنهن کي پيٽ نه اچي ته ٿوهن جون نهيل گوريون ڪائي ته پيٽ جي اگهائيءَ کا آجو ٿي پوي. ٿوهر جي ڪُل، گودو ۽ ٻج سڀ ڪم اچن، پر ٿوهر

ان ڪم لاءِ ڪيترا ميڙي ڪيترا ميڙبا. گھرج سارو تہ ڪٽبا، باقي وري بہ اُس ۾ سڙي سُڪي، اتي ئي پيا رهن ۽ ٻيءَ مند ۾ وري انهن جا پتن ۾ پيل ٻج ڦٽي پون.

سنڌيءَ ۾ چيو اٿن تہ "واهہ غريبي واهہ!" ويچارا سُجا ۽ ولها سانگي انهن توهن جا ٻج ڏٽ وانگي ڪم آٿين. مٽن جي منهن ٻج گڏ ڪري، ڪونارن ۾ پسائي چڏيندا ۽ ست گھمرا پاڻيءَ ۾ مهٽي مهٽي، انهن جي ڪڙاڻ ۽ ڪاراڻ ڪڍي ڇڏيندا، جڏهن نہ انهن ۾ توهن جي ٻانس رهندي ۽ نہ ڪاراڻ. تڏهن انهن کي سُڪائي، اُکريءَ ۾ مهريءَ سان ڪُٽي، جنڊ ۾ پيهي، انهن جو اٽو ٻاجهريءَ جي اٽي يا ٻين ڏٽ جي پيٺل داڻن سان ملائي، ماني پچائي کائي ڇڏين ۽ پنهنجو پيٽ گذر ڪن. اها ڳالهہ اوهان کي وڏي اچرج جي لڳندي، پر ٿر وارن کان پڇو ۽ پارڪرين کان سُنهن کٽايو تہ اوهان کي ساري سُڌ پئجي ويندي تہ آءٌ سچ ٿو چوان يا ڪوڙ ٿو ڪريان؟ اسان کي ڪيپي تہ ڏٽيءَ جي جوڙ مان ڪا بہ وڏ نہ ڪيون. ڏٽيءَ جي جوڙ ۾ ڪا نہ ڪا سياڻپ هڪي تڪي رکيل آهي. اڇو تہ ان مالڪ کي سارا هيون.

15- ٻي پاڙي

ڏٽيءَ سڳوري ٻوٽا ۽ وليون ڪيئي اُپايون آهن، پر وَل وَل کي ڏاندي ٽئي ۽ پَن ٽين، ڦُٽن بہ ڏرتيءَ مان ۽ ٻج بہ ٽئين ئي ٽئين. پر واهہ مائي ٻي پاڙي! توکي وڻ ويڙهي بہ چون. توکي تہ نہ ڪو ٻج، نہ ڪا پاڙ ۽ نہ ئي تون ڏرتيءَ مان ڦُٽي نڪرين، جتان توکي ڪو پاڻي ملي، جنهن تي اُپڙين. نہ تيئي ڪو پَن ۽ ڏاندي نہ پاڙ. تون تہ رڳي ٽُلهن ڏاڳن وانگر ڏاڳا ڏاڳا هوندي آهين. اُپڙين بہ وڻن تي. پاڻي بہ انهن وڻن جي ساوڻ پنن جو چوسي وٺين ۽ ان تي ڦلجين ڦولجين! تنهنجو ٻج بہ تنهنجا ڏاڳا ئي آهن، جن مان ان- ڏهہ ڏاڳا ڪٽي هڪڙي وڻ تان ٻئي تي اڇلي ڇڏ تہ اهو وڻ بہ تنهنجي جُٺ ۾ ونجي ويندو. اهڙيءَ ريت تون اهڙي تہ نياڳي آهين، جو ساوا وڻ سڪائي ڇڏين ۽ پاڻ سدائين سائي رهين. توکي

وري ڪائي ڪو گڏهہ بہ ڪونہ. ويجهين بہ تڪڙي. ڪن ڪارائتن ٻوٽن يا ولين تي پوين تہ جهڳوئي جهڻ ڪري ڇڏين. ويچارا هاري ڀيا سورن جي مُنهن. سپ ڪم ڪاج ڦٽا ڪري، ڀِريون توسان جنگ جوٽين، هٿن سان وڻ وٽان ڪري توکي روڙي، اُنهن تان لاهي وجهي سازي ڇڏين، جي توکي نٽا سازين تہ پنهنجي پوک تا جلائين، ڪن سو ڪن بہ ڇا؟ پريان ڏسڻ ۾ تہ تون بہ ڏاڍي موچاري تي لڳين، پر ڪوءِ پڻي تنهنجي اهڙي سونهن سوپيا! تنهنجا لڇڻ ڏسي، ماڻهن ويچارن اهو پهاڪو ناهي ڇڏيو آهي تہ ”اڙي فلاڻي ڪي پاڙ پٽو هجي، جو لڄ شرم پويس، هيءَ تہ بي پاڙو آهي.“ جنهن جي پاڙ نہ آهي، ان جا پتا ڪهڙا ٿيندا. جنهن جي پاڙ ڪوڙي، تنهنجا پتا مٺا ٿيندا ڇا؟ پر مائي بي پاڙي، توکي تہ خدا پاڙ ئي ڪانہ ڏني، تون پرمار آهين. ڌرتيءَ مان پاڻي ڪونہ چوسين، پر ويچارن وڻن جي پنن تي پلجين ۽ انهن جو پاڻي چوسي، انهن کي سڪائي ڦٽو ڪرين. ماڻهوءَ کي ڪپي تہ پاڻ پنهنجو ٻوٽو ٻاري ۽ ٻين جو رت نہ چوسي. اڙي بي پاڙي، تون بہ ڪنهن نہ ڪنهن ڪم ايندي تہ هونديءَ؟ ڪا بہ وٽ نڪمي تہ اُپايل ڪانهي. تون اهڙي نرڇي آهين، پر تنهنجي رس مان بہ ڪي دوائون جڙن ٿيون، جن مان ماڻهوءَ کي لاڀ پراپت ٿئي ٿو. ان ڪري آءُ توکي بہ ڪُواريندس ڪونہ، نڪي گلا ڪندس، پر پاڻ سڌار. وڌيڪ توکي ڇا چوان!

16- ڇيڙ

ڇيڙن کي مِتيرا ڪونين، ٻهراڙي جا ماڻهو پنهنجن پُٽن تي ڇيڙ خان ۽ مِتيرو خان نالا بہ رکن. پر ڇيڙ يا متيرا آهن ڪهڙي بلا؟ آءُ انهن لاءِ ڇا چوان، انهن کي تہ سيڪو سڃاڻي، ويچارن جون وليون پوکن ۾ پاڻمرادو اڀرنديون ۽ پوڻن تي ميينهن وسڻ ڪانپوءِ پکڙي ڌرتي سائي ڪيو ڇڏين. پهريائين اهي وليون ننڍا ننڍا گل ڪڍن، پوءِ انهن گلن مان ڇيڙ ڦٽيو پون. پهريائين ننڍا ساوا ڪَچا ڇيڙ، پوءِ پچي پِيلا ۽ ڳاڙها ٿيو پون؛ پوءِ رسجي منا ٿين ۽ ماڻهو انهن کي وڏي هيج سان کائين. شهرن جي پاڄي- گهرن ۾ وڪامن بہ ڪوڙ. هنن جي

پوکڻ تي ڪا کنهن کي جاکوڙ ڪرڻي ڪانه پوي. جنهن ڌرتيءَ تي اُپرن، سا نه گُهري، ٻج، نه ڀر؛ نه سندن پوکڻ ۾ پالڻ ۾ ڪو پورهيو ڪرڻو پوي، نه سندن سنڀال ونڻي پوي، بنا پورهيي ڦل مليو پوي. متيري کي ميوو ته نه ڪونبو، پر ياڄي ته آهي ئي آهي. مارو ماڻهو ڪَچا به کائين ته رڌي ياڄي ڪري به چاهه چس سان واپرائين. هنن لاءِ ڇيڙن جو ڳُنڍڻ، تورين ۾ پيندين کان گهٽو پلو آهي. گوشت جي بوڙ، مڇيءَ جي بوڙ ۾ به پون ۾ ڏاڙهون جي داڻن جي ڪتاڻ جو ڪم به ڏين. ڪوڪيون پچائين ته انهن ۾ به ڏاڙهونءَ جي ڪڻ بدران سُڪل ڇيڙ ڪُٽي وجهن ته ڪوڪيون اهڙيون ته سوادي ٿيو پون، جو بوڙ ۾ ماني ٻنهي جو ڪم ڏين. جڏهن ڇيڙن جي مند پوري ٿئي ته مٽن جي منهن ڇيڙ ودي اڏو اڏ ڪري منجهن لوڻ ٻرڪي اُس تي سڪائين ته ڪَچريون جڙيو پون. اهي ڪچريون ٻارهن ئي مهينا گيهه ۾ تري کائين. نه ڪنهن ڳنڍڻ جي گهرج نه ٻي ياڄيءَ جي اون. ڇيڙن جون ڪچريون ته سڪر ماڻهو به چاهه سان کائين ۽ انهن جا واپاري وڪري مان چڱو پئسو ڪمائين. ڪچريون ته ٻهن، پتاڻن، گوار، انبڙين ۾ ٻين ياڄين جون به ناهيون ويندڙيون آهن. انبڙين جي ڪچرين کي انب چور به ڪوٺين پر ٻيلي واهه واهه! ڇيڙن جون ڪچريون سڀ کان سلوڻيون ۽ سوادي. ڏندن هيٺ ڏيڻ سان سندن چرچر ئي بس آهي، سندن چرچر سان دنگ آهي. سيخ جي ڪوابن جي چرچر به هنن سان نه پُڄي، ههڙيون خدا جون ٻي مُلهيون شيون اسان وٽ کهڙيون نه مُلهائتيون ٿيو پون. اسان ۾ رڳي سمجهه جي سمرتي هجي ته انهن مان کهڙيءَ ريت ڪم ونون. ڏٺي سگهوري ته اسان لاءِ سيڪجهه اپائي ڇڏيو آهي؛ هاڻي اهو ڪم اسان جو آهي ته پنهنجي سمجهه هلائي انهن مان نرالا ڪم ونون ۽ ڏٺيءَ جي سارا هه ڪريون ۽ سندس ڳڻ ڳائيندا رهون.

17- پيوُنر

پيوُنر ڪنهن نه ڏٺو هوندو؟ پيوُنر ٻن ياڳن ۾ ورهايل آهن: هڪڙا "بٺائتا

۽ پيا گڏا" . ٻٽائتا پوُنر سچا ڪارا ڏامر جهڙا ، سندن ڪنپ چلڪٽا ٿين ۽ پيا
جن کي گڏا چنبو آهي تن جي ڪنڌ تي ٻنهي پاسن کان پيلا چِٽا ٿين. گڏا البت
ٻٽائتن کان ننڍا هوندا آهن ۽ اهڙا زورمان ڪين اُڏامن جهڙا ڪارا . اهي ڪارا
تہ اهڙو زور سان اُڏامندا آهن، جو شل نہ ڪنهن کي منهن ۾ لڳن تہ جٽڪ ڪو
ڏندو لڳي ويو، پلي تہ پيو منهن سيڪي. ٻنهي جو ڪم آهي گلن ڦلن تي پيرا
ڏيڻ، ڪنهن سگهڙ چيو آهي تہ:

پيرا ڏيئي پوُنر ڪي، گلن مٿي گُنجار
سپا جهـيَ ستار، والي ۽ وڏو وڙ ڪيو.

ماکيءَ جي مکين وانگي هو گلن مان رس ڪونہ چوسين، پر رڳو انهن
جي سڳنڌ جو واس وٺن. چوندا آهن تہ پريتوان ويچارا پوُنر وانگيان سهڻن جو
درشن ڪري واس وٺندا آهن. هي جيت بہ ڏينين ۽ چيلاٽن جي ڪٽنب مان
آهي، پر ڏنگ ڪونہ هٽي. ڏنگا بار تہ هنن مان بہ ڪين ترن، جي اهي ڏينين
وانگر ڏنگٽا جيت هجن تہ جيڪر انهن کي ويجهو بہ ڪين وڃن. انهن کان پري
ڀڄن، پر هي ويچارا ڏکوئن ڪونہ، ان ڪري هنن کي بہ پڪڙي ڌاڳي سان ٻڌي
هنن جي اُڏامڻ ۽ ڀٽڪار جو رونشو ڏسن. جڏهن اُج لڳيس تڏهن ڪنهن
ڪٽوري ۾ پاڻي وجهي ان جي ڪَني تي ويهاريندا اٿس تہ اهڙي ڍنگ سان پاڻي
پيئندو آهي جو ڏسي دل پٽي گد گد ٿيندي آهي. ماٺوءَ کي ڪا ٻي شيءِ اينترو
ڪانہ وٽي پر پوُنر جي ڪاراڻ ۾ ڪا ايڏي چڪ آهي، جو اها اکين کي پٽي
سيبندي آهي. جيڪي رنگ ڏٺيءَ اُپايا آهن، سي سڀ هڪبئي کان سٺا آهن.
ڏسو تہ اڪ بہ ڪاري وٽي، جي ڪاري نہ هجي تہ سرمو ۽ ڪجل پائي ڪارو
ڪنس تہ وڏيڪ وٽي. تِرُ بہ اڇي منهن تي ڪارو وٽي. وار بہ پورن کان وڏيڪ
ڪارا وٽن. اهڙيءَ ريت پوُنر بہ ڪارو هٺڻ ڪري ئي وٽي ٿو. ڪي پوُنر اڇا بہ
هوندا آهن پر اهي اسان کي ڏٺي ڪين وٽن . هڪ شيديءَ چيو تہ اسان جي
ڪاري رنگ مان رڳو هڪ ٽُبڪي جيترو ڪارو تِر، اوهان جي اڇي رنگ تي

ڪيتري نہ سونهن ٿو ڪري، جنهن کي سگهڙ ساراهيو وري پيا ساراهين! پر جي اوهان جي اڇي رنگ سان اسان جي ڪاري چهري تي داغ تي پوي تہ ان کي ڪوڙهہ جو نڪو سڏين. اڇين اڪين واري کي بہ شيرو سڏين ۽ ان مان وڏون ۽ ويڪون ڪين، پر ڪارين اکين کي ڪوي ڪيڏو نہ پڏائين ۽ ساراهين ٿا. اُپائٺهار جي جوڙ مان ڪڏهن بہ وڏ نہ ڪيجو!

18- جـوُرون

جوُر بہ هڪ جيت آهي جو ماڻهوءَ جو رت چوسيندي آهي. اهي ٻيلن ۾ جتي گپ ۽ پوسل هوندي آهي اتي جنمر وٺنديون آهن. ان ڪري ٻيلن ۾ ڪم ڪندڙ ماڻهو پنهنجن پيرن تي چمڙي جا موزا پائي ڇڏيندا آهن تہ جوُرن جي چڪن کان سندن بچاءُ ٿئي. جوُرون ڏ سبيون تہ: بلاتن جهڙيون ڏسڻ ۾ ايندليون. بلاتون وڏيون ٿين ٿيون ۽ هي ننڍيون. ماڻهن پنهنجي سڌ ٻڌ هلائي انهن مان بہ ڪم ورتو آهي. اسان جي ديس ۾ 'حلال خور' (ٻاليشاهي) انهن کي پالي رکندا آهن. جوُرون بہ نانگ بلا وانگر منتي ڪائين، تنهنڪري حلال خور انهن کي نڪر جي جمنين ۾ وجهي انهن ۾ منتي، ميٺ ۽ پسيل اڳڙيون وجهي ڇڏيندا آهن تہ هنن کي ڪاڏو بہ ملي ۽ پوسل ۾ بہ رهن، جنهن ڪانسواءِ هو مري وينديون.

جڏهن ماڻهن کي مَلِي تي پوي، ڳچي سُجي پوي يا ڪنن ۾ گند ۽ روڳ ڪنو ٿئي ۽ ڪنن ۾ سخت سور پوي، يا ڪا ڦٽ ڦرڙي نا سور ڪري وجي ۽ لُپرين ۽ مَلمَن سان بہ نہ ڇُٽي تہ پڇاڙيءَ ۾ ان جو درمل جوُرون ٿين. حلال خور کي گهرائبو آهي جي ڪجهہ پنسا وٺي، اهي جوُرون اگهي ماڻهوءَ جي ڳچيءَ، ڦٽ واريءَ جاءِ يا ڪنن جي پنيان اچي لائين. ڇا ڪندا آهن: جو هڪ جوُر کي هٿ ۾ ڪٽي پنهنجي آڱوني سان انهن کي ٺڏڙا ڪيندا آهن ۽ انهن جو منهن ڦٽ جي جاءِ تي رکندا آهن تہ هوءَ ماڻهوءَ کي چنبڙي ويندي آهي ۽ چمڙي ٽُڪي ٽُڪي وجي رت کي چوسڻ لڳندي آهي. رت سان گڏ گند بہ هوندو آهي،

تنهنڪري اهو به چوسي وٺندي آهي، جڏهن رت چوسي پر جي پوندي آهي، تڏهن پاٺمرادو ڪري پوندي آهي. اهڙيءَ ريت جيترين به جوَرن لڳائڻ جي گهرج هوندي آهي اوتريون لائيبون آهن. پوءِ انهن جو چوسيل رت ۽ گند حلال خور ڌُهي ڪيڏي ڇڏيندا آهن، متان چوسيل گند ۽ پونءِ جي ڪري مري وڃن. پيو تہ پيٽ خالي تيڻ سان انهن کي وري بہ ڪم آڻي سگهجي. جوَرون لڳائڻ بہ هڪ آپريشن آهي. هونءَ جو ڪَلين يا ڳچيءَ مان گند ٽُڪي ڏيارڻ سان ڪيائجي، سو هنن جوَرن جي وسيلي روڳ ڪيائبو آهي. انهيءَ ريت سؤ سيڪڙو بيمار چڱا ڀلا ٿي ويندا آهن. جتان جتان چمڙي ٽُڪينديون آهن، اُتي چار ڦلميار يا ڪو ٻيو پائوڊر رکي، پٽي ٻڌي ڇڏبي آهي، ۽ ٻن-ٽن ڏينهن بعد اگهو سَگهو ٺيڪ ٿي ويندو آهي؛ پر جوَرن جي چَڪن وارا نشان سي بيهي رهندا آهن. جيئن ڊاڪٽر ٽانڪا هٽندا آهن تہ نشان بيهي رهندا آهن.

جوَرن ڏسڻ سان ٻچان پنئي ونندي آهي. پر اهڙين ٻچڙين شين پر بہ ٻاجهاري ڏٺيءَ ماٺهوءَ لاءِ ڪيتري نہ ڀلائي رکي آهي. سچ آهي تہ ڪا بہ شيءِ بنا ڪنهن ڪارج جي نہ اُپائي اٿس. سچ چيو اٿن تہ:

"ڪنهن کي گهٽ نہ ڄاڻ، جي پانئين ڀلو پانهنجو."

19- ڏنگ

ماکيءَ جي مک، ڏينيو، ڇيلاٽو يا ڦنڌاري ڏينيو ۽ وڇون اهڙا جيو آهن، جن کي پنهنجي پڇڙيءَ پر ڏنگ هوندو آهي، سنئيءَ وانگر هڪ تکو "نيش". سنڌن چُر ڪني ويئي تہ نڪ ڏنگ ڪرائيندا ۽ ماٺهو، جو هونءَ سيني ساهہ وارن کان ڏاڍو آهي تنهن کي پنائي رکندا ۽ پيو ڦٿڪندو. پر آءٌ جنهن ڏنگ جي ڳالهہ ٿو ڪريان سو پاڻ هڪ جيت آهي، جنهن جو نالوئي آهي ڏنگ. اهو جيت بہ لاڙ پر گهٽو تيندو آهي. لاڙ جو ڀاڱو ساريال هئڻ سبب گهٽو پوسل وارو هوندو آهي، تنهنڪري اتي مڇر، مُنگهڻ، ڪارڙا ۽ ڏنگ جام هوندا آهن. سيني کان ڊپ جهڙو 'ڏنگ' هوندو آهي، شل نہ ڪنهن کي چڪ

پائي تہ ڦٽڪائي رکندس ۽ هڪ چڪي کي ڪيترا ڏينهن پيو سيکيندو. چڪ وجهي تہ ٻُت جي چمڙي پٽي وڃي. ماڻهوءَ جي چمڙي تہ ڪونئري آهي پر گهوڙن ۽ ٻئي مال کي چڪ وجهي تہ رت جون نينديون ڪڍي رکين. ان ڪري ويچارا ماڻهو ويچارا هن پليت کان ڏاڍو جتن ڪندا آهن. ڏنگ جا ٻہ- چار چڪ لڳن تہ مال کي ڦٽ ڪري وجهن. سنڌيءَ ۾ پهاڪو آهي: ”هي مڙس تہ ٻنهہ ڏنگ آهي.“ جهڙيءَ ريت وڇونءَ جو ڪنهن سان وير نہ هوندو آهي، پر هن جي بناوت ۾ ئي بڇڙائي پريل هوندي آهي تہ هلندو وڃي، نڪر کي پٿر کي ۽ جا شيءِ بہ سامهون اچيس ان کي ڏنگيندو وڃي. ان وانگي هن بڇڙي بلا ’ڏنگ‘ جو بہ ڪنهن سان وير وروڌ نہ هوندو پر هن کي هروڀرو بہ ٻين کي ڏکوئڻو هوندو آهي سو جنهن جانور تي اُڏامي اچي ويٺو جي ان کي ڏک نہ هٽي تہ باقي ڏنگ نالو ڇو مٿس پيو آهي!

جڏهن ڪنهن کي ڏک ڏجي تہ اهو بہ پنهنجو بچاءُ ڪري ٿو ۽ ان جي بدلي ۾ چڪ هٽي پنهنجو وير وٺي ٿو. پر وڇون ۽ ڏنگ بنا ڪنهن ڏوهہ جي جيڪو آيو تنهن کي ڏُک رسائڻ ۾ دير نہ ڪندا. ماڻهوءَ کي گهر جي تہ انهن بڇڙن جيتن وانگر نہ ٿئي. ڪرڻ تہ بڇڙن سان بہ ڀلائي ڪپي ڇو تہ ان ڪري ڏٺي بہ ڀلائي ڪندو ۽ ويري بہ ڦري سگهنتي تي پوندا، پر جي ائين ڪرڻ نٿو پڄي سگهيس تہ جيترو ڪو بيو ڏکوئي اوتروئي ڏک بدلي ۾ ڏجيس تہ ڪَل پويس تہ ٻئي کي ستائڻ ڪيئن آهي. ڏنگ ۽ وڇونءَ وانگر بنا ڏوهہ جي ڪنهن سان اهنج ڪرڻ ۽ ڪنهن کي ڏکوئڻ بڇڙا لڇڻ آهي. جن لاءِ اسان کي ڏٺيءَ وتان سيکت ملڻ ان تر آهي. ڪنهن سگهڙ چيو آهي تہ:

ڀلائي ڪندين تان ڀلو تنهنجو ٿيندو،
ڀلائيءَ جا ڀاڙا ڏٺي تو کي ڏيندو.

20- ڳاهہ

جڏهن سنگ وڍي ٻار ۾ رکيا آهن، تڏهن انهن تي ڍڳن جي هلر ٻڌي

انهن کي ڳاهبو آهي تہ اَن تُهن کان جدا ٿي پوندو آهي. پوءِ ان ڳاهيل انّ کي وڏن سُپن يا گاگڙن ۾ وجهي هوا جي سامهون بيهي وائربو آهي تہ تُهہ جدا ۽ انّ جدا ٿي پوندو آهي. اهو ڳاهہ جو ڪم الڳ آهي. آءٌ جنهن ڳاهہ جي اپٽار ڪريان ٿو، سو ڳاهہ هڪ ٻيءَ شيءِ آهي. اڳي جڏهن موڪي پوک ڪانہ ٿيندي هئي، تڏهن واهہ درياءَ ۾ چاڙهہ جي ٽاڻي تي وهي ايندا هئا. هاري وچي هڪ هڪ ڪسي، ڪڙبي ۽ واهہ جي ڪاتي ڪٽندا هئا تہ پاڻي بنا روڪ جي وهي، منڍ کان پوڇڙ تائين هڪ ترڇو وهي. جڏهن پاڻي وهندو هو تہ انهن واهڙن جا ڪپر آلا ٿي ويندا هئا ۽ درياءَ جون ننڍيون ننڍيون مڇيون بہ واهہ ۾ وهي ايندڙيون هيون. ڪاڏو تہ ڏٽي يا جهارو سڀ ڪنهن ساهہ واري کي رسائي ٿو. انهن مڇين جي ڪاڏي لاءِ بہ مالڪ سائين ڪونہ ڪو بلو ڪري ٿو. انهن واهن جي ڪپرن سان هڪڙا ننڍا مگر موٽا موٽا ڪيڙا (سانپا) جنم وٺندا آهن ۽ ڪونٽري آلي مٽيءَ ۾ ٽُنگ ڪري رهندا آهن. مڇين کي اهي ڪانٽڻ ۾ ڏاڍا وڻندا آهن. ماڻهوءَ کي تہ ڏٽي پاڪ ڏاهو بڻايو آهي؛ جو سڀ شيءِ مان ڪونہ ڪو ڪم وٺي ئي وٺي ٿو. ننڍا ڇوڪرا مڇي ڦاسائڻ لاءِ اهي ڪيڙا ڪوٽي ڪڍي، هڪ لوهہ جي ڪُنڍيءَ ۾ وجهي ان ڪُنڍيءَ کي هڪ ڏور سان ٻڌي، پاڻيءَ ۾ اڇليندا آهن ۽ انهيءَ ڏور جي پوڇڙيءَ کي پنهنجي هٿن ۾ سوگهو ڪري جهلي ويهندا آهن. پاڻيءَ جي وهڪري سبب ڪُنڍي ڏور سوڌي واهہ جي سير تائين وڃي پهچندي آهي. اهي ڪيڙا گهٽا ڪُنڍيءَ ۾ وجهي ساري ڪُنڍيءَ جو لوهہ ڍڪي ڇڏبو آهي، انهيءَ کي 'ڳاهہ' چئبو آهي. ننڍڙيون مڇيون ويچاريون جهڙوڪ ننڍا جرڪا، گندڻ، ڪڳا ۽ ٻيون ڪُرڙيون پيٽ پالڻ لاءِ جڏهن اهو ڳاهہ ڏسي اچي ڪُنڍيءَ ۾ چڪ وجهنديون آهن تہ ڪُنڍيءَ جي تکي نوڪ سندن جاڙين ۾ گهڙي ويندي آهي ۽ اهي ڦاسي پونديون آهن ۽ وات ورائي ڪڍي نہ سگهنديون آهن ۽ وڻي ڀڄڻ تي زور رکنديون آهن. ڇوڪرا تاڙيو ويٺا هوندا آهن تہ ڪڏهن ٿي ڏور تڻڪجي ۽ رڙهي، چڪ ڏنائين تہ سمجهي ويندا تہ مڇي ڦاٿي آهي. پوءِ تہ ٻنهي هٿن سان

ڏور کي وڻي ڇڪيندا ۽ ريڙهي ريڙهي قاتل مڇيءَ کي آٽي ڪپر تي ڪڍي ٻاهر ڪندا. مڇي ويچاري پاڻيءَ کان ٻاهر نڪتي ته اُن جو انت آيو. ڦٿڪندي پئي ته ڇوڪرا پيا ٻهڪندا. اهو آهي نڳيءَ جو ڳاهه جنهن تي موهجي ويچارا پسون اڃيو ساهه ڏين. لالچ ماڻهوءَ کان ڇا نٿي ڪرائي ۽ لالچ يا لوڀ ۾ اچي ماڻهو ڪيئن نه پنهنجو انت آڻي ٿو. ڳاهه، ڪُنڍي ۽ مڇيءَ مان ڏاهپ سکو ۽ هن ڏکيي ڏيهه ۾ سنڀالي پير رکو. لالچ ماڻهوءَ کي مارائيندڙ آهي. وڏي مڇي ننڍي مڇيءَ کي کائي پنهنجو پيٽ ڀريندي آهي. اهڙيون ننڍڙيون ڪرڙيون پاڻيءَ ۾ ٺي ڇيهه کان گهٽيون پيون ترن، جي انهن تي ٺي پورت ڪن ته ههڙو انت نه اچين: پر ڳاهه جي موهه ۾ اچي ان جي ڦندي ۾ ڦاسي ٿوري ويرم جي چسڪي لاءِ ڪريو ساهه ڏيو ڇڏين!

21- آرون

مڪڙيون ۽ تڏيون ته اوهان ڏٺيون هونديون؟ اوهان جي گهرن ۾ ڪڏهن ڪپڙن ۾ اچي پون، ڪڏهن اَني، چانورن ۽ ماني ٽڪيءَ ۾، ڪڏهن ويڙهيل هندن ۽ رلين ۾. زبان به ڏاڍو ڪنديون آهن: ڪپڙا ٽُڪي ڇڏين: هندن جا ڳچ لاهي ڇڏين ۽ رڌڻ ۾ اچي پون ته کاڌو ڪنو ڪري ڇڏين. اسين انهن کان بچڻ لاءِ فلٽون ٿا هڻون ته مري وڃن ته انهيءَ ڪِن ڇِن کان اسان کي ڪو ڇوٽڪارو ملي. آهي ته آر به ساڳئي وڻ جو ڇوڏو، ائين ڇنجي ته ساڳئي ڪٽنب جو ڀاتي. پر اها مڪڙين ۽ تڏين وانگر زيان ڪانه ڪري. هن جي ويهڻ جي جاءِ ماڻهن جا گهر ڪين هوندا آهن، پر جهنگ جا وڻ هوندا آهن. ٻهراڙين جي گهرن ۾ به ماڻهو وڻ پوکيندا آهن ته پوءِ انهن وڻن ۾ به اچي واسو ڪن. آرن جو رؤنشو رات جو هوندو آهي. ڏينهن جو ٻڙڪ به ڪانه ٻولين، رات ٿي ته آرون پنهنجا آواز ڪيڻ لڳنديون ۽ اهڙو ته هُل مچائينديون جو سارو جهنگ مٿي تي کڻي ڏينديون. سندن سُر، گيت ۽ راڳ بند ٿي ڪونه ٿيندا. جيڪو ماڻهو گهڻو ڳالهائيندو آهي ته ان کي چوندا آهن ته ايترو ٿو ڳالهائين؟ آر وانگيان مٿو به نٿو

ڦاٽي پوئي؟ سچ پچ ته ڪيترين آرُن جو ٻولينديءَ ٻولينديءَ مٿو ڦاٽي پوندو آهي، ۽ مري به وينديون آهن. آهن هيڏڙيون پر پنهنجي آواز سان مٿي جو رت به پي وينديون. مڪڙيون وڏيون ٿين، انهن کان ننڍيون تڏيون ٿين ۽ انهن ٻنهي کان ننڍيون هوَ جيڏيون آرون ٿين، آرن جي 'رون رون' جي ڳالهه ته ڪري وينا سين پر انهن جي آواز تي گهاٽو ويچار ڪبو ته اهو به هڪڙيءَ مهل ۾ ڏاڍو وڻندو آهي. اها ڳالهه اهو ماڻهو سمجهندو جنهن ڪي ڪڏهن جهنگ ۾ رات پئي هوندي. جهنگ جڏهن سنسان هوندو آهي، چوڌاري ماٺ ئي ماٺ هوندي آهي. ماڻهو، مرون، پکي پکڻ جڏهن سڀ ڪاريءَ رات ۾ وڃي پنهنجي گهرن ۽ آکيرن پيڙا ٿيندا آهن ۽ ننڊ ۾ هوندا آهن، تڏهن اهي آرون ئي هونديون آهن جن سان اڪيلو رڻ ۾ رات پيل ماڻهو ورونهن وندبندو آهي. ٻين جيون جا آواز ته بند ٿي ويندا آهن، باقي آرن جو هُل به بند ٿي وڃي ته جهنگ ويتر ڀيانڪ لڳي ۽ ماڻهوءَ جو ساهه ئي سيني ۾ مُنجهي پوي. اهڙي ٽاڻي اهي آرون ئي آهن، جن جو اڪيلي ماڻهوءَ کي سهارو ملي ٿو ۽ سمجهي ٿو ته آءٌ به اڪيلو نه آهيان، پر ڪنهن وڳر سان وينو ريجهه رهاڻ ڪريان. اهڙي گهڙيءَ ۾ آرن جو سُر ۽ گيت اهڙا ته مٺا لڳندا آهن، جو دنيا جا سڀ ڳوَيا، ڳائڻا ۽ ڳائيندڙ اچي گڏ ڪجن ۽ اهي پنهنجي سازن سان مٺا مِٺا آلاپ ڪين، ته به آرن سان برابري ڪري نه سگهندا- بس ٻرپات ٿي نه آهي، سچ ڪَني ڪڏي نه آهي ته آرون ائين گم ٿي وينديون، جيئن "ڳئون جا مٿيان ڏند" ، رات جي ڪپايل مٿي کي ڏينهن سارو آرام ڏينديون ۽ رات جو وري اهي لاٽون اهي چُڪهه- اُهي روهيون اُهي رنبا- اها انڌي اهو جنڊ- اهي ڏندا اهي ڪوندا.

22- مينهن وسارو

مُنڌائتا مينهن وسي اچا بس ئي مس ڪندا ته اجهو مينهن وسارو منهن ڪڍيو. جيت جنتر ڪيٽ ڪَنڌر ته اسان گهٽي ئي ڏٺا وائنا، پر هڙو پيارو جيت ٻيو ڪوبه پرٿويءَ تي ڪونه ٿيندو. ننڍڙو تنڊٽيءَ جيڏو، پر ڪٿي هن جو

پن، ڪٽي ڪاري ٿندڙي. مينهن وساڙو ڳاڙهو رتي رنگ جو، سندس ڪَل هوبهو ڳاڙهي بخمل جهڙي، هٿ لايوس تہ پَٽَ ريشم تي آڱريون پيون، ڇُهي ڏسبو تہ دل نرمي پوي ۽ نيڻ نرمل تي وجن. ڏسيو پيو ڏسجيس. هٿ ۾ ڪٽوس تہ پنهنجي ڪونئرين ننيڙين ٽنگن سان اهڙو تہ هوريان هوريان هلڻ شروع ڪندو، جو هٿ کي آسيس پئي ايندي.

ماڻهن کي ائين چوندو ٻڌبو آهي تہ مينهن جو وسي ٿو، سو اهي مينهن وساڙا ئي وسائين ٿا. هيءَ بہ ساڳي ڳالهہ آهي جو چوندا آهن تہ تازي تنواريو تہ جڻ مينهن کيَ سڏ ٿيو، اڻ ڳٽو ڪار ڪري اچي وسندو. مينهن تہ الله سائين ٿو وسائي، پر تازن جو تنوارڻ ۽ مينهن وساڙي جو جنم وٺڻ، هڪيون تڪيون مينهن وسڻ جون نشانيون آهن. بارن تہ مينهن وساڙا ڏٺا تہ مزو ٿين، ويچارن کي ويندا پڪڙيندا ۽ گڏ ڪندا، پوءِ ڪنهن شيشي ۾ وجهي سانڍي رکي ڇڏيندس، جنهن ۾ پيا ڇُرندا پُرندا. ڪائين بہ ڪل نہ آهي تہ ڇا؟ ڏسڻ ۾ تہ ڪجهہ ڪونہ اچي. جيئن هرڻ پاڻي ڪونہ پيئي ۽ اندران ئي اندران پاڻي ٿيي، جو کيس تازو رکي، ڪڏهن بارهين مهيني ڪو پلر جو پاڻي مليس تہ پيئي، نہ تہ ٿيو پلو. چون ٿا تہ هرڻ هيڏا جو چال ماري ٿو ۽ تکو ڊوڙي ٿو، سو بہ ان ڪري جو پاڻي ڪونہ پيئي، پاڻي پيئندڙ هجي تہ ايترو ڊوڙي نہ سگهي ۽ ساهہ پرجي اچيس. ساڳيءَ ريت مينهن وساڙي کي بہ سڀا جهو سائين اندر ئي اندر ڪاڏو پچائي ٿو، نہ تہ جيڪر جيترو ڪين رهي سگهي. مينهن وسي پورا ٿيا تہ جڻ مينهن وساڙي جو انت آيو، مڙئي مري ويندا، پوءِ پوئن تان سيرن جا سير مينهن وساڙا ڪٽي ميڙ.

مٿل مينهن وساڙا دوا دارون وانگي ڪم اچن. پساري جي هٽن تي مينهن وساڙن جون ڳوٿريون پريون رکيون هونديون آهن، جي ويچ وٺي، انهن مان سُتيون ڦڪيون ناهين. مينهن وساڙن مان چوندا آهن تہ ڪُشتا ۽ ڪَک بہ جوڙين، جي مردانی بَرُکي وڌائين. اهو ڪُشتو ملي بہ مهانگو، پر سَگها ۽

شاهوڪار ماڻهو يا اهي ماڻهو جي انهيءَ ڳالهه ۾ ڪوٽ پائين يا پاڻ کي نبل ۽ نستو سمجهن، سي لاچار واپرائين ته انهن کي پڪ لاڀ پراپت ٿئي. ماڻهو هن جيت جو نالو به پاڻ تي رکن، جيئن ته چوندا آهن: ميان مينهن وساڙو خان.

کهڙي ساراهه ڪري کهڙي ڪجي اُن سپاجهي سائينءَ جي، جو همڙيون مُلهائتيون شيون اُپائي، اسان کي بنا مُلهه جي ڏئي ٿو ۽ اسين انهن مان ڪيترا نه سک ماڻيون ٿا. اي ميان مينهن وساڙا، سنڌ تي شل سدا سانوڻ هجن ۽ تون سدا اسان جي پَٽن پوٺن تي شيل ڪندو ڏسجين: جو توکي ڏسي اسان جون اکيون ۽ دل ٺرندي. اسان جا ٻچڙا توکي پيار مان هٿن ۾ کڻي لوليون ڏين ۽ دل وندرائين. سچ پچ ته ڪڙڪبيتي جو تون وڏو ياءُ آهين. تون شال جيئرو هجين ۽ وڏي ڄمار ماڻين، پر پوءِ ڊپ اٿئون ته توکي سدائين ڏسي ڏسي سک نه پلجي وڃي، ان ڪري پلي ته تنهنجي سک ۾ هجون.

23- گهريتڙي

گهريتڙيءَ تي اهو نالو پيو ٿي اُن ڪري آهي، جو هوءَ مِٽيءَ جو گهر ٺاهي، ان ۾ اندر رهندي آهي. هيءُ جيت به ڏسڻ سان تپرس وٺيو وڃي. هن جا به به پاڙا ٿين ٿا. هڪڙي گهريتڙي ٿئي ننڍي هيڊي رنگ جي ۽ ٻي ٿئي وڏي ڳاڙهي رنگ جي. وڏي وڏا ڪم ڪري ۽ ننڍَي هن ڪان ننڍا. سارو ڏينهن ڏسو ته وتنديون آلي مٽي ڳوليندي يون. جتي به هٿ آين، اتي پهچي ويندي يون. وات ۾ ذرو ذرو مِٽي کڻي، گهرن جيَ ڇتين ۾، ڪُنڊن پاسن ۾ اچي انهيءَ مٽيءَ سان گهر جوڙينديون. ورچن ته بنهه ڪين. مهينا لڳيو وڃن هڪ گهر ٺاهڻ ۾، پر جيسين اهو جوڙي راس نه ڪن، تيستائين ٽڪجن ئي ڪين. گهر ۾ اندر وري ڪوٺيون ڪوٺيون جوڙين ۽ هڪ هڪ ڪوٺيءَ جي مٿان هڪ ٽُنگ ڪين، جنهن مان اندر اچن وڃن. جڏهن گهر واري مٽي سُڪي نوٽ ٿئي ته اهڙو ڏاڍو ٿي وڃي جو هٿ سان ته ڀڃي به نه سگهي، جڏهن ڪو پٿر يا مترڪو آڻجي تڏهن ڀڃي. جڏهن گهر راس ٿين ته ڳولا ڪن ڪينئن جي. ڪٿان ڪٿان وڃيو

ڪينئان ڳولين ۽ هڪ هڪ ڪري وات ۾ ڪٽي اچي پنهنجي گهر ۾ رکن. خدا جي جوڙ تہ ڏسو! هي ڪينئان ڪجھہ وقت کان پوءِ بدلجي گهريتڙين جي شڪل وٺن. نڪي لاهين آنا ۽ نڪي پيتان ڄڻين. اهي ڪينئان گهٽو ڪري گاھہ جا ڪينئان هوندا آهن، ڪن ڪچري جي ڪينئن کي وات ئي نہ وجهن. گهريتڙين جا گهر پچي ڏنو ويو آهي تہ جڏهن گهريتڙيون نهي راس ٿين تہ اُڏامن تہ باقي انهن ۾ ڪينئن جون ڪلون وجي رهنديون آهن. ڪن ڄاڻن جو خيال آهي تہ گهريتڙيون آنن مان ٻچا ناهين ۽ اهي ڪينئان پنهنجي ٻچن جي ڪاڌي لاءِ رکنديون آهن، جي تيسين اهي کائين، جيسين اُڏامڻ جهڙا ٿين. اها خدا کي سگھہ مليل آهي تہ ڪيئن ٿو سا هوارو جوڙي، سا هو ئي قدرت ٿو ڄاڻي.

گهريتڙين جي انهيءَ ڏنڌي کي ڏسندي ڏنڌين آگريون اچيو وڃن. سندن گهر ناهڻ ۽ ڪينئان گڏ ڪري ٻچا ڪيڻ، هڪ اهڙي تہ انوکي ڪرت آهي جا ڏسي، جيترو گهريتڙيءَ جي پورهيي جي واکاڻ ڪجي اها ٿوري آهي. هنن گهريتڙين سان چوڪرا اهائي هلت ڪن، جيڪا پنيورين سان. سڳو چيلھہ ۾ ٻڌي ويچارين کي اُڏائين ۽ پنهنجن گهرن ۾ وجڻ ئي نہ ڏين ۽ هو يون يون ڪنديون ڦرنديون رهن.

هنن جي وات ۾ تہ الاجي ڪهڙي پاڻياٺ رکيل آهي جو سندن گهر ڪيترين اگهاين ۾ دارون ٿي ڪم ٿو اچي. گهريتڙيءَ جي گهر جي مٽيءَ جو هڪڙو ٽڪر پاڻيءَ جي پيالي ۾ وجي رکندا آهن تہ اهو وجي پيالي جو تر ڪٽندو آهي، پوءِ ان جي مٽيءَ جي اُچ پاڻي. ڪي جڏهن ميرانجهڙو ڪندي آهي تہ اهو پاڻي ڪپڙي ۾ ڇاڻي، اکهي ماٿوءَ کي پياريندا آهن تہ ڪيترين ئي اگهاين تي پوي ۽ اگهو چڱو ڀلو ٿيو پوي. جيئن ماڪيءَ ۾ ماٿوءَ لاءِ سگهائيءَ جو گڻ رکيل آهي، اهڙيءَ ريت گهريتڙيءَ جي گهر جي مٽيءَ ۾ بہ بيمار جي چڱيلائيءَ جو ڳجھہ سمايل آهي.

ٻا جهاري ۽ سگهاري ڏٽيءَ جي جوڙ جي ڪهڙي سارا هہ ڪري ڪهڙي

ڪجي. ڇا ڇا اُپايو اٿس ۽ ڇا ڇا انهن ۾ ماڻهن جي ڀلي ڪارڻ ڳجهه ڳُڙيا اٿس. پکي به ڪکن مان آکيرا ناهين ٿا. سيني ۾ ڇيهن جا آکيرا اسان جون اکيون کوليو ڇڏين ته نَنڍڙن پکين ۾ به ڪيتري نه ڏاٽي سگهوري سمجهه ۽ سياڻپ رکي آهي، پر واهه مائي گهريتڙي، تنهنجي گهر سان لڳي ئي ڪونه. هزار رازن ۽ ڪاريگرن جون ڪاريگريون تنهنجي سياڻپ تان ٻلهار وڃن! ڪڪريون ۽ ماڪيءَ جا مانارا به ڏنا اٿئون، پر تنهنجو گهر پنهنجو مَٽ پاڻ آهي.

24- ڦوٽو

ڦوٽو ته اسين ”الاچيءَ“ کي به چوندا آهيون، جو ٻوڙ، ڀاڄي ۽ پُلاءُ ۾ سرهاڻ لاءِ وجهبو آهي. هيءُ ڦوٽو، جنهن جو آءٌ ڳالهه ٿو ڪريان، ان کي ”حباب“ به ڪوٺيندا آهن. اهو ڦوٽو پاڻيءَ جي ڦوٽو آهي، جو جڏهن مينهن وسن ته ڌرتيءَ تي گَڏ ٿيل پاڻي يا واهڙن ۾ مينهن جي ڦڙن پوڻ ڪري نهي پوندو آهي. اڌ گول اک جي تاري (دوڏي) وانگر چمڪڻ لڳندو آهي. ٻار ته الله سائين جي هرڪنهن انوکي جوڙ کي ڏسي مست ٿي ويندا آهن. مينهن پون، ڦوٽا نڪرن ته ٻنهه چريا ٿي پون ۽ ڦوٽن کي هٿ لائڻ لاءِ آتا. پر اجا هٿ لائين ئي لائين ته ڦوٽو ڦاٽي گم ٿيو وڃي. ڏاڍي مڙسي ڪُري ان کي وٺن، پر اجا هٿ جي آگُر ڇُهن ئي ڪونه، ته ڦوٽو گم. اهوئي سبب آهي جو ڪَوين ۽ سگهڙن ڦوٽي کي ماڻهوءَ جي ڄمار سان ڀيٽيو آهي. ڇَي: ماڻهوءَ جي ڄمار ان ڦوٽي وانگر آهي. بس ايتري ٿوري. سؤ ورهيه ڄمار ٿئيس، ته به هڪ ڏينهن، انهيءَ ڦوٽي وانگر پنهنجي سؤ ورهين جي سونهن ۽ سينگار ڏيکاري، هڪ ڪن ۾ پورو ٿيو وڃي.

ڦوٽي مان اسان کي ڪهڙا ڪهڙا آدرش ملن ٿا: ماڻهو جو پاڻ کي اٿين سمجهيو وينو آهي ته سونهن ۽ جواني مون سان سدائين نيبهه هوندي، سا ڳالهه ڪوڙي آهي. ڏيئي جو تيل جڏهن کپي ويندو آهي ته ان جي ٻرندڙ وَٽ

پڇاڙيءَ ۾ رڳو هڪڙو کهلڪو ڏيئي بس ٿي ويندي آهي ۽ سندس سوجهرو گم ٿي ويندو آهي. ساڳيءَ ريت ڦوٽو ويچارو، جنهن ۾ نه آهي تيل نه آهي وٽ، سو ته ويچارو هتان جمي ۽ هُتان اک ڇنڀ ۾ مري وڃي. ساڳيءَ ريت ماڻهوءَ جي جمار به سَپني وانگر آهي، جنهن ۾ اگهور ننڊ اندر ڇا جو ڇا ڏسجي ۽ اک کلي ته ڪوڙ جو مثل ڪوڙ.

پوءِ اي ڏٺيءَ جا سنواريل ماڻهو، ڇا تي تو هٺ وڏائي ڪرين ۽ پائين ٿو ته هن دنيا ۾ سدائين جيئرو رهندين ڇا؟ اڙي ڳهيلا، جو نڪر گهڙيو آهي، سو پڄندو. اُگهاڙو ۽ هٿين نلهو آيو آهين ۽ به-چار هٿ جوڙيءَ (ڪفن) جا ڍڪي، اگهاڙو ۽ نلهين هٿين هليو ويندين، جڻ ته ڇائين ڪونه.

ٻڌاءِ ته تو ۾ ۽ ڦوٽي ۾ ڪهڙو ڦيرو آهي؟ جمار سپنو نه آهي ته ڇا آهي؟ تون وتين ٿو ڏن گڏ ڪندو، نگيون، ڪوڙ ۽ ڪپت ڪندو، ابو جهن کي ڦرينهو لُٽيندو ۽ ڏکوئيندو. نيٺ ته جنهن خدا وٽان آيو آهين، ان جي سامهون هلندين ۽ پنهنجي ڪرمن جي ڪهڙي وراڻي ڏيندين؟ جڏهن پڇاڻو ٿيندو، تڏهن ڇا ٻڌائيندين ته مون پنهنجي ٿوري دير جي جمار ڪهڙن ڪمن ۾ پوري ڪئي؟ ڪُڏايون ڪيون يا چڱايون؟ جنهن ڏٺيءَ اُپايو نپايو ۽ وڏايو ويجهايو، ان جي حڪمن جي ڪهڙي پوئيواري ڪيم ۽ سندس موڪليل رسول جي ٻُڌايل وات تي پورو هليس يا هن ڪوڙي پرتويءَ جي موهه ۾ اچي اهنڪار ۾ ڪا هي پيس ۽ هن ليکي جي ڏهاڙي (حشر) لاءِ ڪا به سمرتي ڪئي نه ڪيم. اڄ هٿ توري گهٽي جو ليکو ٿيندو، تُراڙو ترندو، پڇاڻو ٿيندو ۽ ليکو چڪتو ٿي پنهنجي ڪنن ڪرمن جي سيڪت ملندم.

اي پليل ساٿي، هن ڦوٽي واري جمار تي تون ڇو ايترو پلجي ويو آهين! اُهو ڪي ڪر جو ڏکي ڏينهن ڪم اچيئي ۽ مالڪ اڳيان مَرڪندو رهين ۽ سرِ گب ماٺين.

25- واچوڙو

ڪڏهن ته مهينن جا مهينا لنگهي وڃن ته واچوڙو پسجي ئي ڪونه. ڪڏهن ٿوري جهڪ يا واچ لڳي ته انهيءَ سَڪماريءَ سائينءَ جي جوڙ ڏسو، واچوڙو اچي منهن ڪيو! وڏن شهرن ۾ جتي وڏيون وڏيون جايون آهن، جن جي چوٽي آڪاس سان پئي گسي، اتي واچوڙا ڪونه لڳن، پر پوٽن ۽ ميدانن ۾ جتي ڏڏڙ ۽ ڌوڙ گهٽي هجي، اتي واچوڙا پنهنجو ادب ڏيکارين.

بار اهڙن پوٽن تي راند روند ڪندا آهن ۽ اوچتو جو واچوڙو اچي ته ڪپڙن ۾ نه ماپن، ٻين کي به سڏ ڪن ته اڙي واچوڙو! اڙي واچوڙو! واچوڙو ڇو ٿو ٿئي؟ اهو ته سائنس جا ڄاڻو ٻڌائيندا، پر هنن ننڍي ٿهيءَ جي ٻارن جا واچوڙي لاءِ الڳ الڳ ويچار هوندا آهن. چوندا آهن ته واچوڙو جنّ اڏائيندا آهن. واچوڙي ۾ اندر جنّ هوندا آهن ۽ انهن جو وهاڻ هوندو آهي. واچوڙي جي اندر ڪو چوڪرو اچي ويو ته ان ڇوڪري کي جنّ ڪٽي حضرت سليمان پنهنجي باد شاهه وٽ وٺي ويندا. ائين به آکيندا آهن ته واچوڙي ۾ جيڪڏهن جتيءَ جو موچڙو اڇلبو ته ڪارڪن ۽ پٽا شن سان پرجي ويندو. آهي به سچ پچ ته الله جو ڳجهه. هوا ۽ مٽيءَ ۾ ڦيرو اچي ۽ گهڙيءَ ڪن ۾ مٽي گولائيءَ ۾ ڦرندي ڦرندي آڪاس تي چڙهي وڃي. سمجهي ڪونه سگهجي ته هي ڇا، واچوڙو ڦرندو ڦرندو ڪجهه پنڌ تائين ٽڪو ويندو رهندو ۽ سگهوئي پورو ٿي ويندو. الاجي ته جنّ ڪاڏي ويا ۽ وهانوَ ڪٿي رهيا.

آهي ته واچوڙو به هوا ۽ واءُ جو جادو. جيڪڏهن پاڻيءَ ۾ اهڙو گول گهيرو ٿئي ته ان کي ڇون ڪُن. واچوڙو ٿئي مٽي هوا ۾ ؛ ۽ مٽيءَ جو چڪر، ته ڪُن ٿئي پاڻيءَ جو چڪر جو پاڻيءَ ۾ اندر اونهو. شل نه ڪا ٻيڙي يا ٻي شيءِ ڪُن جي چڪر ۾ اچي ته سجي پاڻيءَ ۾ ٻڏي ويندي ۽ ڪُن ڦرندو ڦرندو ان کي اهڙي ته اوڙاهه ۾ وڃي سٽيندو جتان وري ان شيءِ جون هريڙون به هٿ نه اچن.

واچوڙو يا ڪُن هوندا آهن رڳو سوا گهڙيءَ جا ڪيل جي ڏني سرير کي سراپ وٺي وڃي ۽ وري به الله سائينءَ جي يادگيري اچي وڃي ته ڪهڙا ڪهڙا نه

بن بنايا اٿس، جيڪا به شيءِ بنائي اٿس ان جو سگهو يا دير سان انت پڪ آهي ته ايندو. رهندي وجي سندس ذات جنهن کي پڇاڙي ڪانهي، سدائين رهڻ واري آهي. ٻيون شيون جي گهڙيون اٿس تن جي پڇاڙي اٽل آهي، تنهنڪري اي ڏٺيءَ جا سچا ٻانها! الله سائينءَ جون اهي سياٽپ ۽ ڏاهپ جون شيون ڏسي انهيءَ کي پل پل سنڀار ته هن پرتوي تي ۽ ايندي دنيا جون موچاريون لهين.

26- ڏيڻ

ڏيڻ مان ائين نه سمجهو ته آءٌ ڪو ذرتي ڏيڻ جي ڳالهه ڪري رهيو آهيان. هيءَ ڏيڻ جنهن جي پچار ڪئي اٿم سا هڪ بڇڙي بلا آهي، شل نه ڪو ان جي آور پر اچي، جي آيو ته وري نه موٽندو. ويو سو ويو.

جتي جتي پراڻا گهارا يا ڊورا هوندا آهن جي درياءَ جي اُتان ڇڏي وڃڻ سبب انهن جي وهڪرن جا پيٽ رهجي ويندا آهن، اتي انهن پيٽن پر ڪٿي ڪٿي ڏيڻيون نهي پونديون آهن. ڏيڻ پر پاڻي ڪونه هوندو آهي، پر رڳي گپ هوندي آهي. جنهن ڊوري جي پيٽ پر ڏيڻ نهي پوندي آهي، سو ٽڪر ڏاڍو جوڪائتو ۽ اونهو اوڙاهه هوندو آهي. هن پر ماڻهو ته ڇا پر ڪو اُٺ هاٿي اچي وڃي ته اهو به غرق ٿي ويندو. ڪيترا ماڻهو، جانور ۽ ٻيا ساهه وارا انهن جو ٻَک ٿي چڪا آهن. ڏيڻ جي گپ به اهڙي ته چيڪي لوَ واري هوندي آهي، جنهن کان خدا ڏئي پناهه! منجهس پير گتو ته ايوئي ايو هلندو ويندو هيٺ ۽ ماڻهو گهندو ويندو. جيئن جيئن پاڻ ڇڏائڻ لاءِ هٿ پير هڻندو، تيئن تيئن پنهنجي بار پر ويتر ويندو ڦاسندو. ڏيڻ جي اونهائيءَ يا گهاٽائيءَ جو ته انت ئي ڪونه پوندو آهي ته هيٺ ڪٿي ٿي وڃي پوري ٿئي. جيڪڏهن ڪنهن ڏاهي ماڻهوءَ کي اڳواٽ سُڌ هوندي ته هيءَ ڏيڻ آهي ته اُيي ٻيهڻ جي بدلي هڪدم ان گپ پر ليٽي پوندو آهي ۽ ليٽندو موٽندو ڦرندو گهرندو ليٽڙيون پائيندو ٻاهر نڪري اچي ته ٿي سگهي ٿو، نه ته پنهنجي زوربار پر سڌو بيٺو ته ويندس ڏيڻ ڳهندي. پير اندر

ويا تہ ٽنگون ويون، جي ٽنگون ويون تہ پيٽ ويو ۽ پڇاڙيءَ ۾ ٻچيءَ سوڙو گار ٽي ويندو ۽ نہ تو ڏنو، نہ مون ڏنو. هن جي بچاءَ جو بہ ڪو اُپاءُ ڪونہ ٿئي. دانهون ڪندي ڪندي دانهن ڪوڪ بہ بس ٿي ويندي، ۽ ڏسڻ وارا هاءِ هاءِ ڪندا ڏسندا رهندا، پر ڪير جو ويجهو وڃي تہ پاڻ بہ بک ٿي وڃي.

هاٿي جتي جتي اهڙيون ڏٻٽيون اچا آهن، اتي ڏيڻ واري ٽڪر کي چوڌاري لوڙها ڏياري ڦٽا ڪيا اٿن، جيئن ڪو بہ انهيءَ چُرَ ۾ پير نہ رکي. ماڻهوءَ کي الله سائين سمجهہ ۽ بڌي ڏني آهي. هن جي اڳيان هن ڌرتيءَ تي سوين سمجهہ جون سوکڙيون بہ اپايون اٿس تہ ڪيتريون ڪَنن اهنجايون بہ اوساريون اٿس تہ ماڻهو ٻنهي ٻالهين جي تور تڪ ڪري تہ ڪيس سڌ پوي تہ ٻاجهاري ڏٺيءَ جا اسان تي ڪيترا تورا آهن. اسان کي رڳو سُرت کان ڪم وٺڻ گهرجي ۽ جڏهن هن ڌرتيءَ تي هلجي، تڏهن آڪڙجي نہ هلجي، پر سُرت ڌاري پير رکجي. هٺ سدائين مارائيندڙ آهي. ڪنهن سگهڙ چيو آهي تہ:

هٺ نہ ڪجي هيترو، هٺ وڃايا وير،
ڪِري پيڙا ڪيترا، ماڙين مٿان مير،
هٺ ڪيرايا ڪيترا، توڪان سُڌ سڌير،
پڙهيل پنڊت پير، ڪميا مان ڪٿي ويا.

27- شرم ٻوٽي

اوهان جو ڌيان گوشت جي ٻوٽيءَ ڏانهن وڃڻ نہ کپي، جا اوهين مزي سان کائيندا آهيو. وڏن ٻوٽن کي ٻوٽا ۽ ننڍن ٻوٽن کي ٻوٽيون سڏيندا آهن. اهڙيون هزارين ٻوٽيون آهن، جي ٽڪرن ۽ ڏونگرن، ٻوٽن تي اوپر ڪنديون آهن ۽ جيڪي ماڻهو انهن کي سڃاڻن ۽ انهن جي گڻن ۽ ڪمائتي هجڻ جي سڌ اٿن، سي اهي بہ-ٽي ٻوٽيون پري وڃي سڪائين ۽ پوءِ اهي سُتين ڦڪين ۽ ڏوارن ۾ ڪم اچن. انهن ٻوٽين کي چون ٿي جڙي ٻوٽيون. جڙي ٻوٽين سان

جنهڪو اڳهن جو درمل ٿئي، سو ڊاڪٽري دوائن کان ڪنهن پر گهٽ ڪين آهي. رڳو انهن مان ڪم وٺڻ ۽ انهن کي سڃاڻڻ ته ڪهڙي ٻوٽي ڪهڙي اڳهائيءَ لاءِ ڪمائتي آهي، اها سُرت هئڻ گهرجي. جس هجي پساري کي جي اهي ڪک پن سڃاڻن ٿا. ويچ ته چئي لکي ڏيندا ته پساريءَ کان وڃي هي ڪي هي ٻوٽيون وٺي پڙيون ٺهرائي ڪاڙهي پيئو، بس. پوءِ پساريءَ وٽ وڃ ته اها چئي پڙهي جهٽ ڪٽيو ڪري. اسان جيڪو تپ ۽ تڏ کان ڪاڙهو پيئندا آهيون، جنهن کي حڪيم منزج چون سو آهي ڇا؟ اهي ئي ڪک پن ۽ ٻوٽيون هونديون آهن، جهڙوڪ ست گلو، نيلوفر، گڻ ويل، وڏف، ٻهيڙا، آنورا، هريڙون، منڊيري، برگ يوسفي، مني ڪاني، ڪڙي ڪاني، ايريال، ڦودنو ۽ ٻيون اهڙيون سوين ٻوٽيون، ٻج ۽ پسار جون شيون. پساريُ به انهن جو جهڙو حافظ. ڪاريءَ رات جو چوينس ته پنهنجي هٿ تان جن دٻن ۾ اهي ٻوٽيون هونديون، تن کي هٿ لائڻ ۽ سونگهڻ سان جهٽ ڪري ايندو. اهي ٻوٽيون نه ڪير پوکي ۽ نه ٻج وجهي نه پاڻي ڏئي، پاڻمرادو اُپري پون. الله سائينءَ جي ڏنل ڏات آهي، جي ماڻهوءَ جي تن جي ڇا ڪائيءَ لاءِ اُپايون اٿس.

هاٿي ڇڏيون ٿا انهيءَ قوت کي، اچون ٿا شرم ٻوٽيءَ تي، ڪڏهن ڪنهن ڦلواڙيءَ تي وڃو ته باغائيءَ کي چئو ته اسان کي شرم ٻوٽي ڏيکار، هو اوهان کي وٺي هلندو ۽ ڪنهن نه ڪنهن گلن جي ڪونڊيءَ وٽ هلي اوهان کي بيهاريندو ۽ چوندو ته هيءَ اٿوَ شرم ٻوٽي. خبر اٿو ته هن ٻوٽيءَ تي اهو نالو ڇو پيو آهي؟ سچ پچ اها شرم واري ٻوٽي آهي ڇا؟ اها سُڌ اوهان کي تڏهن پوندي جڏهن اُن کي هٿ لائيندا يا ڇُهندا. اها ٻوٽي سائي سونهن پري ڪونڊيءَ ۾ ول وانگر پکڙي پئي هوندي آهي ۽ ان جا ڪومل پن ڪليا بيٺا هوندا آهن. جيڪڏهن ان جي پن- ڇنن پنن کي هٿ لاتوَ ۽ پنهنجي چپٽيءَ ۾ ڪٺي جهليوَ ته سُڌ اٿو ته ڇا ٿيندو؟ انهيءَ ٻوٽيءَ جا پن ويرم ۾ شرم کان ڪومائجي ويندا. مرد ماڻهوءَ جو هٿ لڳيس ته ڪومائجي وڃي پر ڪنهن ننڍي نياڻيءَ يا

ڪنواري ڇوڪري هٿ لائيس ته ڪجهه به منجهس ڦيرو نه اچي ۽ جهڙي سائي هوندي اهڙي پئي ڪِلندي. جيئن ڪا به ڪنواري نياڻي ڪنهن ڏارئي جو اوچتو هٿ لڳڻ سان ڦڪائيءَ ۾ ٻُڏي ويندي آهي، هن ٻوٽيءَ سان به ساڳي گَت آهي.

ڏسو تا ڏٺي ڪهڙيون ٿو جوڙون جوڙي، ماڻهو ته شرم ۾ ٻڏي وڃي پر ٻوٽيون به انهن کان چڻ ته منجهس ڏسڻ جون اکيون ۽ سمجهڻ جي ڪوپڙي آهي ته هيءُ نر جو هٿ ۽ هو ناريءَ جو هٿ هو. سيڪا سارا هه انهيءَ مالڪ کي جڳائي جو پانت پانت جون شيون اُپائي اسان کي اچرج وٺڻ لاءِ سامان ميّسر ڪري ڏني ٿو.

28- رُڄ

رُڄ جو ڏيکاءُ به هڪ ڪوڙو ڏيکاءُ آهي. پر ڏسڻ وارن جون اکيون ويسا هه ڪري وينديون آهن. ته اتاهه پاڻي پيو لهرون هڻي، جنهن ماڻهوءَ کي ڪل نه هوندي ته رُڄ ڇا آهي ۽ ڪڏهن اهڙو رنگ نه ڏٺو هوندائين سو ته ڏسي ٽپرس ۾ پنجي ويندو ۽ مڃيندو ئي ڪين ته اهو ڪو پاڻي نه آهي، آهي رُڄ به سڄ جي ڪرڻن جو جادو. رڻ پٽن ۽ ويڪرن پوٺن ۾ هيءُ ڏيک ڏسي سگهبو آهي، اهو ڏيک گهڻو ڪري ڏرتيءَ جو ڏسبو آهي، جڏهن سڄ جا ڪرڻا ڌرتيءَ تي تکا پوندا آهن، رڻ جي ويجهو ماڻهو پيو لنگهندو ۽ هي رؤنشو ڏسندو ته دانهن ڪندو ته "يارو پاڻي ڙي پاڻي" ، پر پاڻي هوندو ته مورهين ڪونه آهي. پلا ڪير نه مڃي، رڳو بيٺل پاڻي هجي ۽ اچ لڳي پئي هجي ته به بي ڳالهه آهي، هن ۾ ته لهرون پيون لڳنديون آهن ۽ سڄ ڪان تتل ميدانن تي اهي لهريون چڻ ته ناچ پيون ڪنديون آهن. پيو ته چڏيو پر جي انهن پوٺن ۾ ڪو ننڍو ٻوٽو يا وڻ هوندو آهي ته ان جو پاڇو به چٽو ئي چٽو انهيءَ ڪُوڙي پاڻيءَ ۾ پيو ڏسڻ ۾ ايندو آهي.

رُڄ جو پيو ڏيک هي به هوندو آهي ته ان ۾ هرڪا شيءِ وڏي ڏسڻ ۾

ايندي آهي. پريان پريان رڻ ۾ ڪو ڇيٽو لٽل هوندو آهي ته ائين پانئبو آهي ته ڪا ننڍي ٽڪري آهي، ڪو ٻوٽو هوندو آهي ته وڏو وڻ پيو ڏسڻ ۾ ايندو آهي. ڪو اُٺ پيو لنگهندو آهي ته ان جون ٽنگون ڊگهيون ڊگهيون ۽ چوٽي جٽڪ اُپ سان پئي لڳندي آهي. اهي شيون ڪوهين پري هونديون پر پانئبو ته ويجهڙيون آهن.

تيون ڏيک رُڃ جو اهو به هوندو آهي ته جڏهن سج جا ڪرڻا ميدانن تي تکا ۽ آڏا پوندا آهن ته هرڪا شيءِ اُبتي پئي ڏسڻ ۾ ايندي آهي. اهو ڪم سجو سج جي ڪرڻن جو آهي. جڏهن اهي ڌرتيءَ تي آڏا پون ٿا ته ڪرڻن جو جنسار ائين ڏسڻ ۾ ايندو آهي.

رُڃ هرڻن ويچارن لاءِ ته وڏو آزار آهي. هرڻ پاڻي پيئي ڪڏهن ڪڏهن سو جو هيترو پاڻي ڏسندو آهي ۽ ڪو ماٺو جنهن جو ڊپ ٽنيس سو به نه ڏسي ته وڏا وڏا چال ماريندو پاڻيءَ پنيان ڊوڙندو آهي، پائيندو ته اجهو ٿو پاڻيءَ کي رسان، ڊوڙندو ڊوڙندو ته پاڻي اڃا به اڳيرو ڏيکائي ڏيندس، وري ڊوڙندو ته اڃا به اڳي. اهڙيءَ ريت ڪڏهن ته ويچارو رُڃ ۾ ڊوڙي ڊوڙي پراڻ ڏيندو آهي. سنڌيءَ ۾ چوندا آهن ته "هرڻ وانگيان رُڃ جي ڏيک تي هرڪجي نه وڃ ته مرڳو مرين نه!" ساڳيءَ ريت ڏاهن اسان کي رُڃ مان اها سمجهاڻي ڏني آهي ته هن پرٿويءَ جو ڏن ۽ مايا ميڙڻ ائين آهي، جيئن هرڻ جو رُڃ ۾ پاڻيءَ پنيان ڊوڙڻ، ان ڪري خدا کي ياد ڪر ۽ ڏن تي موهت نه ٿي، آخر ڇانو به اگهاڙو آهين ۽ ويندين به اگهاڙو. هتان ڪجهه به پاڻ سان ڪٺي نه ويندين، تنهنڪري هن ڪوڙيءَ جيوت تي ڀانور نه ڪر ۽ ڏن ميڙڻ جو لوڀ من مان ڪڍي ڇڏ. تون آهين هڪ مٽيءَ جو پتلو، مٽيءَ مان جڙيو آهين ۽ نيٺ مٽيءَ ۾ ويندين. ڪنهن سگهڙ چيو آهي ته:

ڪين آهين، ڪين ٿيندين، ڪين ڪو ڪارج ڪماءِ
جــو اچڻي ڪــم سُيا پيو سپ ڦتو ڪر ڪــار ڪم.

29- انڊلٺ

ڏٺيءَ جي جوڙن مان انڊلٺ بہ ماڻهوءَ جون اکيون کولي ٿي ڇڏي. انڊلٺ جڏهن نڪرندي آهي تہ ان کي سنو سنوڻ سمجهيو ويندو آهي. سڀ هيج مان چوندا آهن تہ هن مند ڏيهہ ۾ سُڪار ٿيندو ۽ ويچارا اپرا سپرا ساهہ پٽيندا. انڊلٺ اوهان گهڻو ڪري ڏٺي تہ هوندي، اها مينهوڳيءَ جي مند ۾ نڪرندي آهي. جڏهن مينهن وسي بس ٿيندو آهي ۽ سج اڪ ڪيڏندو آهي تہ ڪڏهن ڪڏهن انڊلٺ ڏسڻ ۾ ايندي آهي. جي سج هوندو آهي اُبرندي پاسي ۽ وچ ۾ سنهيون سنهيون بوندون پونديون آهن تہ انڊلٺ اُلهندي پاسي ڏسڻ ۾ اچي پر جي سج هجي الهندي ۽ وچ ۾ بوندون پون تہ انڊلٺ نڪري اُبرندي پاسي. هڪ پيري ڪنهن ماڻهوءَ کوهہ تان پاڻي پئي پريو، کوهہ پڪين سرن جو نهيل هو، هڪ ڏس کان سج جي ڪرڻن ڪري کوهہ جي پاسي تي اُس جو اُولو پئي پيو، کوهہ جي وچ ۾ جو پاڻيءَ جا ڀوڪا پئي پريائيين تہ ان ۾ ڇنڊون ڦٽي نڪتيون، اهي ڇنڊون سج جي ڪرڻن مان لنگهي هيٺ ٿي ڪِريون تہ کوهہ جي ٻئي پاسي پٽ تي انڊلٺ نڪري آئي، هن اتي بيٺل سپني کي سڏوسڏ مچائي ڏني. چي، اچي هي رؤنشو تہ ڏسو، سڀ ڊوڙندا آيا ۽ ڏسي ڏنديں آڱريون اچي وين. هن پاڻي پرڻ بند ڪيو ۽ ڇنڊون ڪِريون تہ انڊلٺ گم ٿي ويئي- هن پنهنجي گهر بہ وڃي اها ڳالهہ ٻڌائي ۽ گهر جي وڏي چيس تہ ابا بيهہ تہ مينهن وسڻ ۽ ڏٺي ڪري تہ انڊلٺ نڪري، پوءِ ڏسج تہ هن ۾ رنگ ڪيترا آهن- انڊلٺ ۾ مڙئي ست رنگ هوندا آهن. 1- واڱڻائي، 2- آسماني، 3- بلو 4- سائو، 5- پيلو، 6- نارنگي، 7- ڳاڙهو. ان مان چٽائي سان سمجهي وڃبو تہ سج جي ڪرڻن ۾ بہ اهي ست رنگ آهن. کوهہ ۾ تہ انڊلٺ جهڙي هڪڙي ننڍڙي ڪمان ڏٺي هوندئي. پر سچي پچي انڊلٺ جا سانوڻ ۾ نڪرندي آهي سا آڪاس جي هڪ ڏس کان ٻئي ڏس تائين هڪ وڏي ڪمان يا وَنگَ وانگر هوندي آهي ۽ ست

ئي رنگ سولائيءَ سان ڳٽي سگهبا آهن. جڏهن اندلٺ نڪرندي آهي ته ننڍو وڏو گهر کان ٻاهر نڪري اچي اهو رڱنشو ڏسندو آهي ۽ ڏٽيءَ جي جوڙ جي سارا هه ۽ واکاڻ ڪندو آهي- اندلٺ به ڏٽيءَ جي جوڙن مان هڪ انوکي جوڙ آهي. انگريزيءَ ۾ ان کي "رين بو" "مينهن جي ڪمان" سڏين ۽ عربيءَ ۾ ان کي "قوس قزح" چون- خدا کان سواءِ ڪنهن کي اهڙي ذات يا سگهه آهي جو اهڙي وَنگ ناهي سگهي؟ اندلٺ هڪ موري يا وڏيءَ پل وانگر هوندي آهي جنهن جي هيٺان هوند سڄي ڌرتيءَ تي رهندڙ ماڻهو ۽ پيا ساهه وارا لنگهي وڃن. اندلٺ جي بيهڪ به ٿوري ويرم لاءِ هوندي آهي. جيئن سنهيون سنهيون بوندون بس ٿينديون وينديون، تيئن اندلٺ جا رنگ ۽ ڍا سڄي پل هوريان هوريان جهڪي ٿيندي ويندي آهي ۽ نيٺ ميٽجي ويندي آهي.

اندلٺ جو ڏيک ويک به کهڙو نه من موهيندڙ آهي. ان کي ڏسندي ڏسندي ماڻهو ڌاپندو ئي نه ۽ پاٻنيندو آهي ته وري وري اندلٺ نڪري ته ڏسندو رهان. اهي ئي ته الله سائين جا جوڙ ۽ جنسار آهن، جن اسان کي سندس هوند جو مڃيندڙ بنايو آهي. ڪنهن سگهڙ چيو آهي:

اُڀ ڏي ٿوري نظر ڪريو،
سج چنڊ تي پڻ ڏيان ڌريو،
سهٽي تارن سندي قطار،
جوڙيا سائينءَ سڀ جنسار.

30- سَنُ

لوڻ بنا سيڪو ڪاڏو ڦڪو- وات ۾ وجهه ته وٺي ئي نه، سيڪو دانهن ڪندو ته اڙي ماني ڦڪي، يا پَت ڦِڪو يا پا جي ڦِڪي. ڪاڏي ۾ پوي سا لوڻ جي چپٽي، نه ته ان کانسواءِ پنسا ئي پاٽيءَ ۾. اهڙي ڪمائتي شيءِ ۾ سستي وري پين سيني شين کان. اهو لوڻ اچي ڪٿان ٿو سا به اوهان کي سڌ هوندي،

لوڻ تن پاڳن ۾ ورهايل آهي: 1- ساموندي، 2- ڪالرو، 3- سينڌرو.
ساموندي لوڻ ته ڪراچي پرسان ماڙي پور ۾ ٺهي ٿو جنهن لاءِ ٻاريون ٻڌل هونديون آهن ۽ انهن ۾ سمنڊ جو ڪارو پاڻي وڌو ويندو آهي، جنهن مان لوڻ ٺاهيندا آهن. ٻيو جيڪي ڪلرانا پوٺا آهن تن تي مينهن پوي ته انهن پوٺن جي لوڻاٺيل زمين تي اڇو اڇو لوڻ جو ٻورو چڙهي پوي ۽ اهو ميڙي مٽ ڪٺي گڏ ڪجن پر اهو لوڻ ڪاڌي ۾ گهڻو ڪري ڪم نه اچي ۽ نه وڪامي. ٽيون آهي سينڌرو لوڻ، اهو ڏاڍو ڪمائتو آهي ۽ اسين خوشيءَ سان ڪاڌي ۾ وجهون ٿا.

سينڌرو لوڻ وري سنُن يا لوڻ جي ڊنڊين ۾ ٺهي- اسان جي سنڌ ۾ لوڻ جون ٻه ڍنڍون جن کي سنون به چئبو آهي، گهڻو مشهور آهن. هڪ ڏيپلي تعلقي ۾ جنهن کي سارڻ جي ڍنڍ چون ۽ ٻي ڪپري تعلقي ۾ جنهن کي ڍليار جي ڍنڍ چون. ڏيپلو تعلقو ڪڇ جي رڻ پٽ جي ويجهو آهي، ان ڪري ان ۾ لوڻ جون سنون گهڻيون ٺي آهن: پر هڪ ته ننڍڙيون آهن ٻيو ته لوڻ جي ايتري گهرج ڪانهي جو انهن مان لوڻ ڪوٺي ڪڍجي. انڪري حڪومت رڳو مٿي ٻڌايل ٻن ڍنڍن تي جهل پل ڪئي آهي ۽ اتي پنهنجا آفيسر رکيا اٿن ۽ اتان لوڻ ڪڍڻ جي جهل آهي.

سنن جي ڏيک ويک جي سڌ انهن کي هرندي جن اهي وجي اکين سان ڏٺيون هونديون. پٽن جي وچ ۾ ڪٿي ڪٿي رڻ جي ويجهڙائي سبب اهي ڍنڍون ٺهي پيون آهن جن ۾ پاڻي به اندران ئي اندران سمي نڪري ٿو. منين ڍنڍن جي ڳالهه ٻي آهي جن ۾ درياءَ جو مٺو پاڻي هٽرادو وڌو ويندو آهي. هتي ته خدائي جوڙ آهي. سارو ڏينهن ۽ رات هنن سنن جي پاڻيءَ مان ڦوٽن وانگر ٻڙڪ ڏيئي لوڻ نڪري ۽ پاڻ ۾ اهي ٻڙڪ گڏجي تلها تلها ٿهه جمي پون ۽ جڻ ته لوڻ جون چپون گڏ ٿيو وڃن. هڪڙيون چپون ڪيو ته ٻئي ڏينهن ٻيون تيار- ڪنهن انت ئي ڪونه لڌو آهي ته ڌرتيءَ ۾ اندر اهو لوڻ ڪٿي ٿو وڃي پورو ٿئي. پر ڌٽيءَ جي جوڙ آهي، اهو لوڻ ڪٽڻ جو آهي ئي ڪونه. سچي سن ته پنهنجي ماڳ تي

رڳو هڪڙو ڍنڍ جو ٽڪر ني سڄي ڄمار ڪوٺيندو رهجي ته ڏيهن کي پالي. ايترو لوڻ پلا وڃي به ڪيڏا نهن.

هن سينڊرو لوڻ جا چاپوڙا ڪٽي هڪبئي مٿان ته ڪجن ته پاڻ ۾ چنبڙي وڏا وڏا پٿر نهيو پون. ۽ وري چنجورن ڪان سواءِ انهن کي ڪوٽي ۽ پڇي به نه سگهجي. هن ڪاتي جا چاٺو وري به هن لوڻ جي چپن کي سائنسي پيد سان ڏوئي ڏمالي اُجرو ڪندا آهن ته ماٿهن جي ڪاڏي جهڙو ٽئي ۽ ڪا به پيٽ جي اگهائي نه نسري.

منهنجا سنگتي! سَنُن جو وڃي تر ۾ درشن ڪريو ۽ ڏٺيءَ جي سگهه ڏسي ان جي ساراهه ڪريو ته اوهان جي جياپي لاءِ چا چا نه ڪيو اٿس!

31- چارو

آءٌ انهيءَ چاري جي ڳالهه ڪانه ٿو ڪريان، جيڪو اسين پنهنجن گهرن جي چٽين ۽ پاسي ڪندن ۾ لڳل ڏسندا آهيون. هيءُ چارو هڪڙا جيت آهن، جي نِس پس مکين جهڙا آهن، پر آهن اهڙا سنها جو هڪ مک مان اهڙا ڏهه-ويهه جيت ٺهن. مکين ۾ وڏين مکين کي مکا چئبو آهي. اهي به ساڳئي ڪٽنب جا آهن جهڙيون مکيون ۽ هيءُ چارو به ساڳي پريءَ جو آهي، ائين چئجي ته اهي به سنهيون سنهيون مکيون ئي آهن، پر آهن اهڙيون جي هڪ انچ جي ٽڪري ۾ جيڪر هڪ هزار ڪن ويهي وڃن. هن چاري جو اهنج مينهوڳيءَ ڪان پوءِ ٿيندو آهي ۽ اُنن ۽ ٻئي مال لاءِ ڏاڍو ويل آهي. مال جي مٿان چمڙيءَ تي ويهي وڃن ۽ چڪيندا ناهي مال جي ڪَل کي چڪي وڃن. مال ويچارو پنهنجن پڇن ۽ وڏن ڪنن سان ۽ ڪُنڌ ۽ ٻُت ڏوڙڻ سان انهن کي هڪلڻ جا گهڻي ئي ڪي وس هلائيندو آهي، پر نياڳو چارو اُٿيو نه اُٿئي جهڙو، وري به ويهندو ساڳيءَ پيٽيءَ تي.

مال وارا ماٺهو رات جي ٽائي سائو جهنگلي گاهه پٽي، مال جي اڳيان پنيان ڍڳ ڪري، انهن جي دونهي دکائي ڇڏيندا آهن. بس اهو هڪ ئي رستو آهي چاري کي بچائڻ جو. ان هوندي به چارو سمورو ته ڪونه بچي، پر ڪجهه گهٽتائي ٿئي ۽ مال ويچارو رات سک سان ڪاٽي.

ٿر ۾ ته چاري جو ڏاڍو ويل هوندو آهي. مال جا وٿاڻ رات جو ڏسبو ته دونهي جا ڪورا هوندا آهن ۽ مال جا پُڇ ۽ ڪَن پيا هلندا آهن. چارو بچائي ڏسبو آهي ته مال جي ڪُل تي چارو چَڪي چَڪي ڦٽ ڪري ڇڏيندو آهي ۽ ڊپ وننڊو آهي ته ڪٿي مال کي ڪيئان نه پنجي وڃن. چاري جا جيت ڏسڻ ۾ ته ننڍڙا ايندا آهن، پر منجهائن ڇيهو وڏو ٿو رسي. بس سارو سانوڻ مال لاءِ ويل هوندو آهي. پٽن تان سائو گاهه سُڪو ۽ مينهن جي آلاڻ مان چوٽڪارو مليو ته هن چاري مان به جند ڇٽي، نه ته هڪلي هڪلي ڪيترو هن نياڳي کي هڪلجي. خدا جي جوڙ آهي. ماڻهن جي پنيان ته انيڪ ڏاڪٽرا بچي ڇڏيا اٿس، پر چيتل ساهه وارا به ڪين آهن. پر ماڻهو پنهنجي سمجهه هلائي سيڪنهن ڳالهه جو اُپاءُ ڪري سگهي ٿو، پر ويچارا ساهوارا ڇا ڪن؟ اهي وري به ماڻهن جي هٿ وس ٿين. ماڻهو انهن مان لاڀ به پرائين ٿا ته سندن سنڀال به ڪن ٿا.

هن مند ۾ ٿر ۾ اُنن تي چڙهي پنڌ ڪبو وجبو ته سوار تي به چارو ويهي ويندو آهي، پر ماڻهوءَ کي به هٿ آهن، سو چاري کي بچائيندو رهندو آهي، ته به ٽوپلو هوندس ته يا خاڪي سوٽ ۽ ڪوٽ هوندس ته ان تي هنگي ڪارا ڪارا سنها چٽ ڪري ڇڏيندو آهي، جن جي ڏسڻ سان بچان وني ويندي آهي.

اوهان کي ڪڏهن وجهه ملي ته اهو چارو ڪنهن پر وجي اکين ڏسو- ڏسندؤ ته خدا جي جوڙ ۽ سگهه جي پروڙ پوندیو.

32- ڏينڊ

ننڍڙن ٻارن کي مناڻ گهٽو وٽندو آهي. مائٽ ويچارا مناڻ ڪائڻ کان

روڪيندا اٿن، پر ٻار سو نيٺ ٻار، سمجهہ هجيس جو روڪڻ تي روڪجي سگهي. ان ڳالهہ جو نيٺ انت اهو ٿيندو آهي، جو ٻارن کي هنگڻ ۾ سيڪيون پئجي وينديون آهن، جي سندن آنڊن مان نڪرنديون آهن. مائٽ ويچارا ڦڪيون ڦُٽيون وجهندا اٿس تہ اهي سيڪيون پيٽ ۾ ئي مري وڃن تہ ٻار ۾ لوچ پُوچ نہ ٿئي ۽ ننڊ سٺي اچيس. اها تہ ٿي ننڍڙن ٻارن جي ڳالهہ، پر وڏن سان اجا ئي هڪ وڏو هاڃو ٿيندو آهي. اهو هاڃو آهي "ڏُهند". توبهہ گيسي! اهي ڏهند تہ وري پوريون بلائون آهن! ننڍا ڪيڙا هجن تہ بہ نهيو. ننڍي ۾ ننڍا ڏهند بہ-ٽي انچ ٿين ۽ وڏا تہ فوٽ کن جيڏا ۽ ڪڏهن ڪڏهن ان کان بہ وڌ ڏٺا ويا آهن. جنهن کي ڏهند پيٽ ۾ پون، اهو ويچارو ويندو آهي ڳرندو نجهرندو. ڪاڏو بہ ڪونہ وڻيس ۽ ڪا بہ شيءِ چس ڪا نہ ڏئيس. پيٽ ۾ ڪڏهن ڪڏهن اهڙو سور پويس جو ويچارو لڇندو رهندو آهي. پتو تڏهن پوندو جڏهن ٽوري ۾ ڪي ٻہ-چار ڏهند نڪريو اچن. اهو رنگ ڏسي ويچاري اگهي جو تہ ساهہ ئي سڪي ويندو آهي، جو جيئريون جاڳنديون بلائون ٽوري ۾ پيون ڦٿڪنديون آهن، ويچارو دانهن ڪري اُٿندو آهي تہ ڪيس نہ چنبڙي وڃن ۽ اٿي ڪڙو ٿيندو آهي ۽ ٻاهر نڪري مٽن مائٽن کي ٻڌائيندو آهي، جي پاڻ ڏسڻ سان هرا سجي ويندا آهن.

ڪڏهن ڪڏهن تہ ائين بہ ٿيندو آهي تہ اگهي جي دل ڪچي ٿيڻ لڳندي آهي ۽ اُلٽي ٿيندي اٿس تہ ان ۾ ڏهند نڪري ايندا آهن، جي اگهو ڏسي دانهن ڪري وٺي ڀڄندو آهي. نيٺ مٽ مائٽ وٺي ڪيس ڪنهن ويج يا ڊاڪٽر وٽ ويندا آهن، جو اگهي کي سخت جلاب ڏيندو آهي. بس پوءِ تہ ڏٺيءَ جي جوڙ آهي، سوين ننڍا وڏا ڏهند دستن ۾ نڪريو اچن ٻاهر. اهڙيءَ ريت ٻہ-چار جلاب ڏيڻ سان ۽ ٻي دوا پيئڻ سان اگهو وڃي مس سگهو ٿيند آهي ۽ ساهہ پٽيندو آهي. بس ٿوريءَ دير ۾ سوين بلائون ڦٿڪنديون ڏسي ماٺوءَ جو منهن هارجي ويندو آهي ۽ من ڏڪي ويندو آهي، پر ساڳيءَ مهل سرهو بہ ٿيندو آهي تہ آزار لٿو.

ڏينڊ به نهن سيڪين مان ئي ٿا. انڪري جڏهن ڏسجي ته سيڪيون گهٽيون ٿيون اچن ته دوا ڪرڻ ۾ دير نه ڪجي، نه ته ڏينڊ هيٺو ڪري چڙيندا ۽ ماٺهوءَ جو پيٽ وڏي پوندو ۽ وڏيڪ ڇيهو ٿي پوڻ جو ڊپ آهي.

ماٺهوءَ جي پويان ڪيتريون نه بلائون لڳيون رهن ٿيون، پر آهي ماٺهو به نرجو، ڪريءَ کان پيو نٽائيندو ۽ منيون منيون شيون ڪائڻ جي پچر ئي ڪين ڇڏيندو. ڏٺي ٻاجهاري ڪي سارا هڻ ڪپي جو ڏک ڏئي به ٿو لاهي به ٿو، نه ته ماٺهوءَ جي الائجي ڪهڙي گت ٿئي.

33- پورُو ڪينئون

پورو ڪينئون به گاهه جي ڪينئن وانگيان واهن ۽ واهڙن جي ڪپن تي آلي مٽيءَ ۾ ٽُنگ ڪري انهن ۾ پيدا ٿيندو آهي ۽ انهن ۾ رهندو آهي. گاهه جا ڪينئان ننڍا هوندا آهن، پر پورا ڪينئان وڏا هوندا آهن. اٽڪل سارو چار پنج انچ هوندا آهن. اُس نڪرندي آهي ته هو به پنهنجي ٻرن مان نڪري ٻاهر ايندا آهن ۽ آلاڻ ڇڏي سوڪ تي رڙهڻ لاءِ ايندا آهن. اهڙا ته پيانڪ هوندا آهن جن کي ڏسي ڏرُ ونئي ويندو آهي. پر خدا جي جوڙ جو ٻت وري اهڙو ته ڪونئرو هوندو اٿن جو ڪنهن شيءِ سان رهڙجن ته اڌ ٿي پون. ڪڏهن ڪڏهن ماٺهوءَ جو مٿن پير اچي وڃي ته ٻه ٽڪر ٿي پون. اوهان تپرس ۾ پڙهجي ويندا ته جڏهن ان جا ٻه اڌ ٿي پوندا ته ٻئي اڌ وري به ائين هلڻ لڳندا جيئن هڪ ڪينئون نه هو، پر ڪي ٻه ڪينئان هئا.

اوهان ڏٺو هوندو ته ڪڏهن اسان جي گهرن ۾ ڪا ڇچي ماربي آهي ۽ ان جو پڇ ٻئي ٻت کان جدا ٿي ويندو آهي ته ڇچي ته ڀڄي ويندي پر سندس پڇ ويچارو پيو ڦٿڪندو آهي. جيسين پڇ ۾ ساهه هوندو اٿس، تيسين پڇ ٽپا پيو ڪائيندو آهي. نيٺ مري پورو ٿي ويندو آهي ۽ ماڪوڙيون چڙهي ونديون اٿس ۽ ڪائي جشن ڪنديون آهن. پر واهه ڙي پورا ڪينئان- تنهنجا اڌ ٿين، چوٿا ٿين يا ڏهه ٽڪر ڪجن ته هڪڙو هڪڙو ٽڪر پنهنجي مٿي هڪ ننڍڙو ڪينئون بنجي

پوي ۽ سُرندا رهن. پلي تہ ڪيترا بہ پور پور ڪريون، پر تون مرين بنهہ ڪين پر ساڳئي رنگ ڍنگ سان سُرندو رهين. انهين ٿو پانئجي تہ هن ڪينئي ۾ هڪڙو ساهہ نہ آهي، پر ڪي انيڪ ساهہ آهن. جيترا پرن ۾ لڪي ويندا.

ڏنوَ الله سائينءَ جي جوڙ ۽ سگهہ، جيئن گهري تيئن ڪري. ڇا ڇا نہ جوڙيو اٿس. تڏهن بہ ڪي هن مالڪ سائين جي هجڻ ۾ ويساهہ نٿا رکن. ڇون ٿا تہ هيءُ جڳ هيءُ سنسار پاڻهي پيو هلي، اُن جو جوڙڻ وارو ڪوبہ ڪونهي. سڀ پاڻهي ڄمن پاڻهي مرن، پاڻهي ڪاڌو ملين، ڪوبہ ڪاڌو پهچائڻ وارو ڪونهي. سڀڪجهہ پاڻهي پيو ٿئي. اُپائيندڙ ۽ پاليندڙ آهي ئي ڪونہ. هي هزارين ساهہ وارا پکي پکڻ، مڇيون منگر، ديو پوت، ماڻهو جن، جيت جنتر سڀ پاڻهي پيا نهن ۽ رهن. اها ڪهڙي نہ انڌائي آهي. جڏهن هڪ ننڍڙي وٽ بہ ناهيندڙ کان سواءِ نٿي نهي سگهي تہ هيءُ سڄي جوڙ سڄ چنڊ تارا، هوا باهہ پاڻي جو ڪو ناهيندڙ ڪونهي!

34- ڇاهو

الله سائينءَ جي اُپايل ساهہ وارن ۾ ڇاهو بہ هڪ ٽپرس ۾ وڄهندڙ ساهوارو آهي. سندس بت تي ڪَل ڏسجي ڪانہ، نہ ڪو وار ئي ٿئيس. سڄوبُت تکن ڪارن ڪنڊن سان پريل هوندو اٿس، جي اُپا ئي اُپا بيٺل هوندا آهن، ڪير جو هٿ لائي سگهيس تہ هٿ ئي ڦٽجي پويس. جهنگن ۾ گهٽو ڏسبو آهي. ڏينهن جو ٿورو نڪري پر رات جو نڪري ٿئي ٻاهر. سهائيءَ رات جو تہ ڪوڏيو آهي. چانڊوڪيءَ ۾ ناچ بہ ڪري، جو ڏسڻ وٽان هوندو آهي. ڪوئي جهڙي ٻوٽي هونديَ اٿس ۽ پير بہ گهٽو ڪري ان ئي جهڙا مليل اٿس. ٻوٽي ٻاهر ڪڍي، پيرن تي ڏاڍو تکو هلندو ۽ ڊوڙندو آهي. ماڻهوءَ تي اک پيس تہ ٻوٽي ۽ پير لڪائي ڇڏيندو ۽ گول ٿي ڪينهوڙي وانگر ويڙهجي سيڙهجي مکر ڪري پنجي رهندو ڄڻ تہ ساهہ ئي ڪونہ اٿس، پلي تہ ڪو اچي هٿ ۾ ڪنهن ڪپڙي يا ٻي شيءِ سان ڪٽيس، جيئن سندس هٿن ۾ ڪنڊا نہ چُبن.

نانگ جو تہ و .ري آهي. نانگ بلا ڏنائين تہ ڊوڙي وڃي ان جي پڇڙي پڪڙيندو ۽ اهڙو تہ ڇڪ ۾ وٺندس جو ڇڏائي ڪونہ سگهندو، پوءِ پاڻ ٻوٽي لڪائي ڇڏيندو ۽ نانگ کيس پنهنجي ٻوٽيءَ سان ڏڪ هڻندو تہ جند ڇڏايان، پر ڪجهہ بہ ڪونہ ورندس. مورڳو ڏڪ هڻڻ سبب ڄاهي جي ڪنڊن سان ٻوٽي ڦٽجي پوندي سِ ۽ رت وهڻ لڳندس، جيئن پوءِ ڇڙ ۽ خارن ۾ ڏڪ هڻندو تيئن ويندو ڦٽبو، تان جو ڦٽڪي ڦٽڪي مري ويندو. جڏهن چُرڻ پُرڻ بند ٿيندس، تڏهن ڄاهو بہ سمجهي ويندو تہ هاڻي مري ويو آهي يا پويان ساهہ اٿس، پوءِ پڇڙيءَ کان ويندس کائيندو ۽ سڄو کائي ڳڙڪائي ويندو.

ڄاهي جي پنهنجي ٻوٽي اهڙي تہ نرم ۽ نستي هوندي آهي جو ٻوٽيءَ ۾ ٿورو ئي ڏڪ لڳي ويو تہ يڪدم مري پوندو. جهڙيءَ طرح نانگ بلا کي بُت تي ڪيترا ئي ڏڪ هڻبا، رتورت ٿي ويندو مگر مرندو ڏکيو، پر ٻوٽيءَ تي هڪ ئي ڏڪ کيس پورو ڪري وجهندو. ساڳي گت ڄاهي جي ٿيندي آهي. چوندا آهن تہ چورن مٿان مور پيا آهن. بلائن مٿان بلائون ڏٺيءَ اُپايون آهن، جي هڪ ٻئي کي ناس ڪريو ڇڏين نہ تہ انهن سان ماڻهو ڪٿي تو بچي سگهي. چوندا آهن تہ وڏي مڇي ننڍيءَ کي ڳهي ڇڏي. اهڙيءَ طرح پاڻيءَ ۾، هوا ۾ ڌرتيءَ تي ڪي لکين ڪروڙين ننڍا ننڍا جيت پيدا ڪيا اٿس، جن مان هڪڙا ٻين جو کاڄ آهن، ائين نہ هجي تہ ماڻهوءَ جو هن ڌرتيءَ تي رهڻ ئي ڏکيو ٿي پوي.

ڄاهو جنهن نہ ڏٺو هجي سو پلاٽي ڪري ڪنهن بہ ريت ان جو درشن ڪري، انکي هٿ لائي ڏسي ۽ ان جو چانڊوڪيءَ ۾ ناچ ڏسي. پڇي سگهيس تہ هڪڙو سهر آٿي. ٻلي سمجهي ويندي اٿس تہ هيءُ ساهہ وارو آهي. ٻوٽي ڪُڍندو تہ پائيندي تہ پڪڙي کائي وڃانس، پر هن جي بت تي ڇنبو هڻيو نہ اٿس تہ ڪنڊن سان ڇنبو ڦٽجي پوندس ۽ مياٺو مياٺو ڪري وٺي پري ڀڄندي. ڪوئن لاءِ ٻلي تہ ٻليءَ لاءِ ڄاهو، هڻ ڪڻ لڳي پئي آهي.

هي سڀ ڏٺيءَ جي سگهہ جا رنگ روپ آهن، جن جي ڏسڻ سان سندس جوڙ ۽ پروسو پڪو ٿئي ٿو ۽ سندس هٿڻ جو پرو پوي ٿو. اڃو تہ انهيءَ

سڀاجهي سائينءَ کي وري وري ساراهيون ۽ ان جا ٿورا مڃيون، جنهن ماڻهوءَ کي ٻين سڀني ساهه وارن تي سگهه ڏني آهي.

35- ڪُمُ

اوهان مان گهڻن ڪڇوُن ته ڏٺو هوندو. ڪڇوُنءَ کي ڪُمُ به چوندا آهن ۽ ان جي مادي ءَ کي ڪُمي چون. هيءُ ساهه وارو پاڻيءَ جو آهي ۽ نه ڌرتيءَ جو. پاڻيءَ ۾ ڪي اڻ ڳڻت ڪڇوُن هوندا آهن، جي ننڍيون ننڍيون مڇيون جهليَ ڳڙڪائي ويندا آهن، اهو هنن جو وڻندڙ کاڌو آهي. ڪُمُ ۽ مڇيون ۽ ٻيا پاڻيءَ جا ساهه وارا هڪڙا ٻين کي نه کائين ته هوند سڄا سمنڊ پاڻيءَ بدران رڳي جيت ۽ مڇيون ٿي پون، پر ڌڻي سڳورو پنهنجا ڪم پاڻ ٿو ناهي.

جڏهن ڪڇوُن پاڻيءَ ۾ تري تري ڪائي پِي ڊوڙ ڪري ٿڪبو آهي تڏهن ڪناري تي نڪري اچي اُس جو تَو وٺندو آهي. ماڻهو ڪو ويجهو ويس ته ڏير ئي ڪانه ڪندو ڪٽي پاڻيءَ ۾ ٽپو ڏيندو پر جي ڪپر ڪان پرڀرو هوندو ته جا هي وانگر ڳچي ڪٽي اندر ڪندو ۽ چار پير به پيڙي وجهندو اندر ۽ پاڻ ٻڌ جي ٻڌ تي پنجي رهندو. ٻت جي مٿان جيڪو ڪيس ڌڻي سڳوري ڍڪ ڏنو آهي، ان کي سڀر چنجي ته جڳائي. اها سپر اهڙي ته سخت آهي جو ڪاتيءَ يا ڪهاڙيءَ سان به وڍجي نه سگهي، لنيون به بينا هٿوس ته مٿس ڪو به نشان ڪونه ٿيندو. پر اندريان پاڳا هن جا به اهڙا ته ڪونئرا ٿين، جو ٿوري ئي ڏک سان هيڏي ساري بلا ڦٿڪي ڪٽي ساهه ڏئي.

ڪڇوُنءَ جو پاڻيءَ ۾ هلڻ ته ريل گاڏيءَ جهڙو تکو، پر زمين تي پنهنجن چنبن سان ڏاڍو هوريان هوريان هلي ٿو سگهي. ٻارن کي به اچي مزو، سو پتر پتر ڪٽي ويچاري کي ٻيهي چنين، پر هن کي ٿئي ڪجهه به ڪين، چڻ نوڊ ۾ سوئر لڳو، آخر جڏهن ترس اچين تڏهن هنَ کي ڪنهن رسيءَ يا نوڙيءَ سان ٻڌي وري گيهلي اچي پاڻيءَ ۾ ڦٽو ڪنس. پاڻيءَ ۾ پيو نه آهي ته ٻوتي ڪڍي اهڙو ته تڪڙو وني ترندو جو ڏسي تپرس ۾ پنجي وجبو. مڇين جو پاڻيءَ ۾ ترڻ به هڪ وڻندڙ کيل آهي، پر ڪڇوُنءَ جو ترڻ اجا به وڌيڪ وڻندو آهي. واهه ڙي

ڪُمَ واهه! ڌرتيءَ تي تنهنجو پير پٽ تي ڪونہ ٽِي ڄميو، پر پاڻيءَ ۾ تہ گهڙڻ سانَ شينهن ٿيو وڃين. هڃين ڌرتيءَ جو جيوُ تہ توکي ڪٽي پاليون ۽ مال مليدا ڪارايون، پر ٻيلي تون آهين پاڻيءَ جو پونٽرو، توکي ستائڻ مها پاپ آهي، ان ڪري اهو پاپ مٿي تي ڪين کڻبو. خدا ڪري تہ تون سدائين پاڻيءَ ۾ ترندو، موجون ڪندو وتين ۽ توکي ڏسي اسين شل پيا سرها ٿيون.

ڪڇؤن ڪو پيٽ جي ڪاڻ جي شيءِ نہ آهي، جو اسين ڪائون ۽ نہ وري ڪا مڇي آهي جا سهنج سان واپرايون. هيءَ تہ هڪ بلا آهي، جا پاڻيءَ جي رهاڪو آهي ۽ اتي ئي سونهي.

36- ڪيڪڙو

ڪيڪڙو بہ پاڻيءَ ۾ پلجندڙ ساهہ وارو آهي. هن کي سرطان بہ چون. ڪُمُ يا ڪَڇؤن وڏو ٿئي، پر هيءُ ننڍڙو ڪڇونءَ جي ٻچن جيڏو ٿئي. هن جا لڇڻ بہ ساڳيا ڪُمَ جهڙا. جڏهن پاڻيءَ ۾ تري ٿڪجي تہ ڪپر تي نڪري اچي ۽ بُت سڪائي. ڪڇؤنءَ کي ٽين چار پير ۽ هن کي ٽين اَٺ پير. ڌرتيءَ تي هيءُ بہ ڪچونءَ وانگر هوريان هلي. گانگٽن وانگر وڏيون مُڇون بہ ٽينس. سمنڊ جي ڪپر تي ڪئين ڪيڪڙا ڏسبا تہ ٻاهر نڪريو وينا هوندا. هيءُ نہ آهي مڇي، جا ڪائجي ۽ نہ آهي ڪا ٻي ماڻهوءَ جي واپرائڻ جي وَٿ! پر ڏٺيءَ سڳوري تہ ڪا بہ شيءِ بنا لاڀ جي نہ اُپائي آهي. هيءُ دوائن ۾ ڪم اچي. هڪڙي بيماري ماڻهوءَ کي اهڙي تہ ٻجڙي ٿيندي آهي، جنهن کي چون ئي سرطان جي اگهائي. ان بيماريءَ جو اجا تہ ڏوار ڳولي ڪونہ ڪڍيو اٿن. جنهن کي ان بيماريءَ ورتو سو ويو. مُنهن تي هن بيماريءَ ڪا هيو تہ ڳلن جو ماس کائي ويندي، جي ڦڦڙن ۾ ٿي تہ ڦڦڙ چٽ، وات مان ڪانگهاري ۾ رت پيو ايندو. جي ڪنهن ٻئي بت جي ڀاڱي تي هن بيماريءَ ديرو دمايو تہ اهو ڀاڱو ناس، جي ڳلي يا نڙ گهٽ کي ورتائين تہ نڙيءَ ڪان اندر پاڻي بہ ڪونہ ويندو. هن اگهائيءَ جو نہ دوا نہ درمل. ماڻهو مرڻ لاءِ پيو سڪندو ۽ موت جا ڏهاڙا ڳڻيندو تہ اج کي سيان جو مزمان آهيان.

ڏٺي سڳوري جي سگهه نياري آهي، وِهه جو بلو به وِهه سان ٿئي. گرميءَ جو بلو گرم شين سان ۽ ٿڌ جو بلو ٿڌين شين سان. مناڻ کان ٿيل اگهائيءَ جو مناڻ سان ۽ ڪوڙاڻ يا ڪٽاڻ جي ڪري ٿيندڙ اگهاين جو علاج ڪوڙاڻ ۽ ڪٽين شين سان. بس سڀنس ڏاهپ ۽ سندس جوڙ آهي، جنهن جي ڪيتري سارا هه ڪري ڪيتري ڪجي. سرطان جي بيماري جنهن کي انگريزي ٻوليءَ ۾ "ڪينسر" چئبو آهي ان جي ٻُڪي به انهيءَ سرطان يا ڪيڪڙي مان نهي.

ڪڪڙو به ڏٺيءَ جي هڪ اهڙي جوڙ آهي جا ڪنهن پر به ڏسڻ ڪيي. جيڪڏهن اوهان ڪيڪڙو نه ڏٺو هجي ته پنهنجي ڪنهن وڏي ماڻٽ يا استاد سان ڪراچي وڃي وجو ۽ سمنڊ جي ڪپر تي وڃي ڪيڪڙن جو درشن ڪريو ته هي نياڳا ڪيترو نه ٻچڙا ۽ ڊيجاريندڙ آهن. ڪڏهن ڪڏهن آواز ڪن ته سندس آواز ڪيڪڙاٽين وانگر هوندو اٿن. پاڻ ٿيجي ٿو ته سندن ڪيڪڙاٽين تان ئي مٿن نالو ڪيڪڙو پيو آهي.

اڪين ڏٺي شيءَ ڪين ٻڌيءَ کان گهڻو وڏيڪ چاڻ ڏئي ٿي. اوهان جيڪڏهن ڪيڪڙي جي جاڻ گهرو ٿا ته اڪين سان ڏسو ۽ خدا جي سارا هه ڪريو ته ڇا ڇا اُپايو اٿس ۽ هر ويل انهيءَ مالڪ جي اڳيان ڪنڌ نمايو.

37- چمڙو

چمڙا ته اسان جي گهرن ۾ ۽ ان جي آسپاس سدائين پيا ڦرن. رات جي ٽاڻي نڪرن ۽ ڏينهن سڄو پنهنجي ٻرڙن ۾ ستا ننڊون ڪن، ڇو ته ڏينهن جو تکي سوجهري تي سندن اکيون پٽجن ئي ڪونه. چمڙن کي انگريزي "شب پر" به چون ۽ "خفاش" به ڪوٺين. شب پر جي معنيٰ آهي رات جو اُڏامندڙ. چمڙو آهي ته جهڙو پکي، پر ٻين پکين ۽ هن ۾ گهڻو ويڇو آهي. ڪنهن به پکيءَ کي ڏند ڪونه ٿين، پر هن کي تکا ڏند هوندا آهن. هن جا پَر به نرالا آهن. پکين جي پرن وانگر مٿن ڪنپ ڪونه ٿين رڳو هڪ وکي جهڙي چمڙيءَ جا هوندا آهن، انهيءَ چمڙيءَ جي ڪري ئي هن کي چمڙو سڏيو وڃي ٿو. چمڙا پکين سان پکي

۽ جانورن سان جانور آهن. بيا پکي به آنا لاهين ۽ انهن تي آرو ڪري ٻچا ڦوڙين، پر هيءُ ٻچا ڄڻي، جيئن جانور ڄڻين ۽ انهن کي ٿڃ به پياري. اسين اسڪولي ڪتابن ۾ هڪ آکاڻي پڙهندا هئاسين ته هڪ ڀيري جانور ۽ پکين جي اچي جنگ لڳي، چمڙي ڏٺو ته جانور سگهارا آهن ته انهن وٽ ويو ۽ چيائين ته آءُ جانور آهيان، ڏسو منهنجي وات ۾ ڏند آهن، مون کي کنڀ به ڪونه آهن، آءُ ٻچا ڄڻيان ۽ آنا ڪونه لاهيان. هي پير به اٿم، جن سان پٽ تي جانورن وانگر رڙهان به ٿو: تنهنڪري آءُ اوهان جو ساٿي آهيان. وري جڏهن ڏٺائين ته پکي سرسي ڪري ويا آهن ته پڇي انهن وٽ آيو ۽ چيائين ته يار مان ته پکي آهيان. ڏسو هي پَر اٿم، انهن سان اُڏامان ٿو ۽ ڏرن يا وڻن ۾ ڪونه رهان، اوهان وانگر پٽين ڇتين جي ٻرن ۾ آکيرا ناهي رهان. آءُ ته اوهان جو ساٿي آهيان. پوءِ ٿيو ڇا جو جانورن ۽ پکين جا مٿيد لهي ويا ۽ پاڻ ناهه تي وين، هاڻي چمڙو ڪيڏانهن وڃي- ويو جانورن وٽ ته انهن دوڙائي ڪڍيس ته تون پکي آهين. وڃ پکين وٽ- آيو پکين وٽ ته انهن ڌڪاري ڪڍيس ته تون جانور آهين، وڃ انهن وٽ. ائين ٻنهي جڳن مان ويو.

چمڙي لاءِ چوندا آهن ته ڪنهن کي ڇَڪ هڻي چنبڙي پوي ته جيسين ڪارو گڏهه هينگ نه ڏئي، تيسين ڇڪ نه ڪڍي. اها آهي رڳي هڪڙي ڳالهه، پر ائين ته برابر آهي ته چمڙو ڇهتو ته جنڊ ڏکي ڇڏائيبي. پهاڪو ڏيندا آهن ته "تون ته جنهن کي ٿو وٺين، ان کي چمڙي وانگر ڇهتيو وڃين."

چمڙو ڏسڻ ۾ به ڏاڍو ٻچڙو هوندو آهي ۽ ٻُچان پڻي لڳندي آهي، پر آهي ته اها به ڏٺيءَ جي جوڙ. ڪاريون ڦولڙيون لاهي، جن ۾ ڏپ ٿئي ۽ مُٺي به ڦڙو ڦڙو، سو به ذري ذري، ان ڪري ماڻهو چمڙي جي گهر هينان سمهن ئي ڪونه، نه ته هنڌ ٿيڙ ڪن ڪري ڏيندن.

پار ته وري چمڙي جو به رؤنشو اُڏائين. شل ڪو اوچتو ڏينهن ڏٺي جو هيٺ نه ڪِري، اکيون هوندس بند، جهڙو بنهه انڌو- پوءِ ته ڪٿي سرن ۾ لنين

سان اچي وننڊس ۽ ڪُتي ڪندس سُڙد . جڏهن اڏ مُنو تيندو ته ڪنهن نوڙيءَ ۾ ٻڌي ٻلن ۽ ڪتن ڪان چيچلاٽي چيچلاٽي ماريندس. آهي اهو به هڪ وڏو پاپ، جنهن ڪان مائٽ ٻارن کي گهڻو ڪري روڪين، پر هي ٻاڪرا ڦر ڪتي تا رهن. چمڙو ويچارو ڪائي به ڪجهه ڪين، رڳو رات جو اُڏامندي، هوا ۾ اُڏامندڙ ننڍا ننڍا جيت جهٽي ڪائي.

ٻگالهه جو وڻ ٻاتو ته هي جيتامڙو به ڏٽي سڳوري جي جوڙ آهي. ان کي ڏسي، ان جي بناوت تي ويچار ڪري ۽ ڏٽيءَ جي ڏاهپ ۽ جوڙ کي ڏسي سندس ڳڻ ڳائجن ته ڪهڙيون ڪهڙيون جوڙيون جوڙون اٿس.

"ڪري پاڻ ڪريم جوڙون جوڙ جهان جي." (شاهه)

38- هرڻ

جانورن ۾ سهڻي ۾ سهڻو جانور هرڻ ليکيو ويندو آهي. سچ پچ ته آهي به ائين. بدن نا سي پورو، پيٽ اچو، ڪن ڪنڊول، اکيون وڏيون ۽ ڪاريون، پُڇ ننڍڙو، ٽنگون سنهيون وات ٻري ٻڪريءَ جهڙو، چال اهي ڏٺي جو ڏسڻ مان دؤ ڪونه ٿئي. سندس گوشت به ٻوڙ لاءِ نه، ته به پُلاءُ لاءِ ۽ سيخ لاءِ واهه جو سوادي ٿئي. رهي به پوٺن، ميدانن، رڻ پٽن ۽ ٿر جي پٽن ۾. سونهن به ساهه وارن جي دشمن آهي. بُلبُل کي ڏورو پيٽي وجهي، پڃري ۾ بند ڪن ۽ طوطي ۽ مينا سان به ساڳيو سلوڪ ڪن، سو رڳو ان ڪري جو اهي سهڻا آهن، پر ويچاري هرڻ سان ته وڏو ويل آهي. شڪاري سندس شڪار لاءِ بندوقون ڪٺيو ڦريو اچن ۽ نيٺ ويچاري کي گوليءَ سان ڪيرائي ڪنڌ تي ڪاتي ڏيئي ڪٺي وجي پنهنجو پيٽ ڀرين. گولي لڳڻ مهل جا ڪيڪ هرڻ يا هرڻي ڪندي آهي، تنهن جي ٻڌڻ سان وار ئي ڪاندارجيو وڃن، ڇا سونهن جو انت اهو آهي؟ پرينءَ جي اکين کي مرگهه- نين چئي پيٽ ڪن، پر سندس گت اِجها اها تا ٻڌائين. ننڍڙو هرڻيءَ جو ٻچڙو ڦا سائي، متاٺهو گهرن ۾ هيج ۽ پيار سان پاليندا به آهن، هو هري مري ويندو آهي، جي هوندي آهي مادي ته ڦر ڦلا به

جٺي ڏئين، پر ٻڪريءَ وانگر سندس پڇاڙي اهائي ڪاتي ڪنڌ تي.

هرڻ جي کَل مان نماز جا مصلا يا جاءِ نماز ٺهن، فرا سيون ٺهن، نٽون (نطعون) ٺهن، سليپر ۽ سپاٽا ٺهن ۽ هندن جا ٻاوا ان جي کل تي ويهي تپسائون ڪن. اڄڪلهه هرڻ جي کَل مان ٺهنگون به ٺاهين. کَل تي هٿ لائبو ته آسيس پٺي ايندي ۽ من پيو ٺرندو، نيڻ پيا کلندا. هرڻ جو ڪٽنب به وڏو آهي. ڦاڙها، گڊ، سرنهن ۽ سانبر به هن ئي ڪيڙ مان آهن، پر سيني ۾ سهڻو هيءُ آهي. سڄي ڪٽنب جو الله واهي آهي، سيني شڪار ٿين ۽ باهه تي سندن ماس پچي. ماڻهو به ڪهڙو نه ڪُڪَرمي آهي. ويچارن ٻي ڏوهه ساهه وارن تي ڪهل ئي ڪانه اچيس.

ڪائي ويچارو جهنگ جو ساٿو گاهه نه ڪنهن کي ڏئي نه ڏکوئي. پاڻي ته ٻارهن مهينن ۾ هڪ-به گهمرو مليس ته پلو. اوهين چوندا ته چال هيڏا ٿو ڏئي، پڇي چو نٿو وڃي ته بندوقن کان بچي پوي. پر ادا، هرڻ ۾ هڪ اهڙي ڳالهه آهي جا کيس مارائي ٿي، اها ڳالهه هيءَ آهي ته هو چال ماري ٿورو پريرو وڃي وري بيهي پٺ تي نهاريندو آهي ۽ بندوق نا تي ويندي اٿس. اها بيهڻ جي هير نه هجيس ته سچ پچ مري ئي ڪونه. پاڻي گهٽو نٿو پيئي، ان مان ته اهو لاڀ مليس ٿو جو چال ڏئي تکو ڊوڙي ٿو سگهي. پاڻي پيئندڙ جانور نه ايترا چال ماري سگهندو ۽ نه اهو تکو ڊوڙي سگهندو، پر ماڻهو به سڀ کان ڏاهو آهي، هڪڙا پوندس پنيان ۽ ٻيا ڦري ايندس اڳيان- هڪڙا هڪل ڪندس پنيان ته هو ڊوڙندو اڳتي، جتي ويري اڳي ئي لڪا وينا هوندا آهن ۽ گولين جو وسڪارو لاهي ڏيندس. هرڻ جي کهڙي ساراهه ڪري کهڙي ڪجي. واهه واهه الله سائين تنهنجي جوڙ!

39- گينگو

نالو ته ڏسو هن جيت جو ڪهڙو آهي، ٻڌڻ سان کل ونيو وڃي، پر ڏسڻ سان کل نه ايندي. آهي ساڳيو پؤنر جهڙو، پر ان کان پيٽو وڏو. ڪارو جهڙو

رُڏ . ڏامر جي بہ جاءِ ڪانهي. اڏامندو اهڙو زُومر سان آهي، جو شل نہ ڪنهن جي منهن سان لڳي، چڙ تہ سونتو لڳي ويو. ڪمر سندس بچڙا . ڪو ماٺهو جهنگ جو خيال لاهي اُٿيو تہ خبر بہ الاجي ڪيئن تي پويس. اجهي بہ- چار گينگا اچي پهتا . ڳجهن ڪي بہ ڊونبڙ جي ڪُل دير سان پوي، پر هيءُ آيو رهيو. گينگا ڪندا ڇا ، جو پيل ميلي ڪي اچي لڳندا ۽ ذرو ذرو ڪري پنهنجي مٽي سان ان ڪي ليٽڙائيندا ، ليٽائيندا ۽ ريڙهندا ڪٽي پري هليا ويندا . پوءِ تہ واريءَ ۾ تنگ ڪري ان ۾ اندر ڪٽي ويندس ۽ وجي پنهنجو ڪاج ڪندس. ٿوريءَ دير کان پوءِ ميلي واري هنڌ اچبو تہ ڪجهہ بہ ڪونہ هوندو. گينگا سڀ لُٽي ڪٽي ويندا ۽ وجي واريءَ اندر پوريندا . انڪري هن جيت ڪي چنبو ئي آهي تہ جو پنگي، ڇو تہ واري بہ گهٽي تر ۾ ۽ گينگا بہ گهٽا اُتي.

ڪمر سو ڪنو ڪن تا ، مگر تماشو ڏسڻ وٽان هوندو آهي. ميلي ڪي ائين ڏڪيندا آهن، جيئن ڪو لوهہ جي ڊرم ڪي ڦيريندو ريڙهيندو ويندو آهي. جلدي بہ اهڙي ڪن جو چٽڪ پنيان ڪو ڪاهي پيو اٿن ۽ ڦُري ٿو وجين. تر ۾ ماٺهو جهنگ جو خيال لاهين وجي جهنگ ۾ . ڪڪائن گهرن ۾ ڪاڪوس ڪونہ ٿين. انڪري اتي جا ماٺهو چون تہ اسان جي تر جا پنگي گينگا آهن، جن ڪي ميڙيءَ سيڙيءَ جي اجوري ڏيڻ جي بہ گهرج ڪانہ پوي. بنا ڏوڪڙ جي اهو ڪمر ڪن، جو شهر ۾ پنسن ڏيڻ کان سواءِ تي ڪونہ سگهي.

آءُ تہ سيني ڪي ائين چوندس تہ ڪڏهن تر گهمڻ وجو تہ گينگن جو مجرو ڪيئن بہ ڪري ڏسجو.

40- ڪـاترو

تر ۾ جڏهن سانوڻ جا وسڪارا ٿين ۽ گاهہ ڦٽي چراگاهہ نهي پون، تڏهن ڪاترو، جو هڪ ڪيڙو آهي سو لکن ڪروڙن جي ڳاٽيتي ۾ جنمر وٺي. جنهن بہ وڻ جي سائي پن تي ڏس تہ ڪاترو ڪَر ڪٽيو وينو هوندو. هن جو هلڻ بہ نرالي ڍنگ جو آهي. هلندو سڌو پر بول مٿي ڪٽي اڏ ايو تي ويندو. جهڙيءَ

طرح انسان سمهي گوڏا مٽي ڪندو آهي، تيئن هيءُ وري پنهنجي پُٺ مٽي ڪندو، هلندو ويندو ۽ ائين ڪندو ويندو، ڇو ته هلڻ جو ڍنگ ئي اهو اٿس. ٻُت ٻُوجارو ۽ ٻُوت ڳاڙهو. ڪاترو هڪ وڏي بلا آهي. منجهانئس لاپ ته لاپ جي ماڳ مورڳو ڇيهو. جنهن پن تي سُريو، ان کي کائيندو ويندو. جتان لنگهيو، اهو پن ئي پَرڻ ڪري ڇڏيندو. اوهان ڏنو هوندو ته هتي به پالڪ جا پن ڪڏهن ڪڏهن ڪاڏل ڏسڻ ۾ ايندا آهن. اهو ڪم به ڪيڙن جو آهي، پر ڪاٽري سان ڪير برميچي؟ نالوئي ڪاترو انڪري پيو اٿس جو هو پنن تان هلندو ويندو ۽ انهن کي ڪُتريندو ويندو آهي. ماڻهو انهن کي چونڊي ماري، سو ڪيترو ماري! هجن ڪي سؤ-به ته ڍير ئي ڪانه ڪجي، پر هيءُ ڪروڙن جي پلٽڻ، تنهن کي ڪير پڄي. تر جا ڪانوَ، جي ويچارا سڄو سال بکون ڪڍن، تن لاءِ سو چڱو ڪاچ پيدا ٿي پوندو آهي. اهي ڪاترن جا استاد آهن، چونڊي چونڊي کائيندا اٿن. ٻارهن مهينن جو ڍؤ ڪندا آهن. ڪانون ۽ ڪبرن کي ڪاترا مليا ته ٻي شئي ڏي لوٽثو ڦيري ڏسندا به ڪين. ڪاترا سندن وٽندڙ ڪاچ آهي. ڏٺي سڳوري جي ڏاهپ ۽ سگهه جي ڪهڙي پچار ڪجي. هڪڙن کي ٻين لاءِ کاڌو بنايو اٿس. بس سڄي ساراهه سائينءَ کي جڳائي!

41- سيپيون ۽ ڪوڏيون

سپ به ڪڇونءَ وانگر هڪ پاڻيءَ جو جانور آهي. پر ڪِڇونءَ جو ڪوبه ملهه ڪونهي. ان جي پيٽ ۾ سپ تمام مُلهائتي شئي آهي. سندس ٻت تي جيڪا سپر چڙهيل هوندي آهي سا ڪير جهڙي اڇي هوندي آهي، جا ڏاڍي ڪم واري شيءِ آهي. سڄي سپ جي ڪهڙي ڳالهه ڪجي. دوائن ۾ ڪم اچي. ان مان ٻيڙا، ڪاتين ۽ ڪپن جا ڳن، ناس جون سونگڙيون ۽ ٻيا گهه ڳنا جُڙن، جن کي ڏسي دل پيئي ٺرندي آهي. سپ جو کاڪو به موتين وانگر ڪول ۾ پيهي ناهيو ويندو آهي، جو هينئين جي بيماريءَ لاءِ ڏاڍو ڀل ۽ سگهه وارو آهي. سچا موتي به انهيءَ سپ جي پيٽ مان ئي نڪرن ٿا. چون ٿا ته جڏهن

مينهن پون، تڏهن سپ سمنڊ ۾ مينهن جي سڪايل هوندي آهي ۽ پاڻيءَ مان منهن ٻاهر ڪڍي، مينهن جا ڦڙا وات ۾ جهٽيندي آهي ۽ جيترا ڦڙا جهٽيائين، اوترا موتي سندس پيٽ ۾ ٺهي پوندا. اهي سچا موتي سوَن ريبين ۾ هڪ ڏُڪو ملن، جو خاڪو ڪري ان ۾ گلاب جو پاڻي ۽ مصري وجهي، اگها ڪائين ته سگها ٿي پون. سرنديءَ وارا ماڻهو ته موتين جو خاڪو ڪائين، پر اڻ هوند وارا سپ جو خاڪو واپرائين، جو سستو ٿئي. بس ڏٽي سڳوري جي جوڙ جو ڪهڙو وستار ڪجي؟

اِۀ جن سپن جي ڳالهه ڪريان ٿو اهي سپون نه آهن، پر سپيون آهن. سمنڊ جي ڪناري تي جام ڏسبيون. ڪيتريون ميڙي ڪيتريون ميڙجن. سپيون، سُتيون، ڪوڏ ۽ ڪوڏيون ڳاٽيتي ڪان ٻاهرا سمنڊ جي ڪپر تي ڏسڻ ۾ ايندي ون آهن. تپرس ۾ وجهندڙ ڳالهه ته اها آهي، جو ڪن چيڪي مٽيءَ جي اچن پٽن تي به ڪوڏيون، سُتيون ۽ ڪوڏ جام ٿين، جي مينهن وسڻ ڪري انهن پٽن تي پاڌرادو نڪريو پون. مٽاچري تي انهن جا ڪنا پيا ڏسبا. ٿوروئي کوٽڻ سان نڪري اينديون. پلي ته ڳوٽيون ڪٽي پر. اهي سپيون سمنڊ واري سپين ڪان ڪجهه ڪچيون هونديون آهن، پر ڪم ڏاڍو ڏين. سُتيون اسين چمچن وانگر ڪم آٽيون. ننڍن ٻارن جي کير پيارڻ لاءِ يا سُتي وجهڻ لاءِ يا ڊپ دارون ناهڻ لاءِ ڏاڍيون ڪارائتيون آهن.

ڪوڏيون ته اوهان ڏٺيون هونديون. اڳي اسان جي ناڻي جي جدول ۾ هوندو هو ته چار چوڻڪ ڪوڏيون برابر پائي، ٽي پايون پئسو، چار پئسا آنو، سورهن آنا رپيو. چون ٿا ته اجمير جي ميڙي تي ايترا ته پينو هوندا آهن، جو پايون پئسا ڏئي پوري پنجي نه سگهبو آهي. ان ڪري ڪوڏيون مٽائي ڪيسا پري ڪٽبا آهن ۽ پر-ٿي ڪوڏيون هر هڪ فقير کي ڏبيون وجبيون آهن. پوءِ اهي پينو وري دڪانن تي وڃي مٽائي پئسا ڪندا آهن. دڪان به ڪوڏين جي ڳوٽين سان پريا پيا هوندا آهن. ان کان سواءِ ڪوڏين سان ٻار راند به ڪندا آهن. انهن

راندين مان چينهر-پسيءَ جي مکيہ راند آهي. ڪي اچيون ڪوڏيون، ڪي پيليون، جن ڪي سچليون ڪوڏيون چنبو آهي. ان ڪانسواءِ ٻهراڙين ۾ سچليون ڪوڏيون ويچاريون مايون پنهنجن گڳن ۽ جُبن جي دامن تي ٽانڪي ڇڏينديون آهن ته اهڙي چم چم لائينديون آهن، جو سونا ڳهہ بہ ڦڪا لڳن. پاڻي پرڻ لاءِ سينهيون بہ انهن ڪوڏين سان جڙي سينگارين. پيا بہ ڪيترا ڪم منجهانئن ورتا ويندا آهن.

باقي رهيا ڪوڏ، اهي بہ بلي بلي! اوٺار ۽ جت ماڻهو اهي ڪوڏ پنهنجي اُٺن جي جُهلن تي مڙهائين. ٽڙن ۽ ٽلن تي جَڙائين ۽ اُٺن جي ڳچين ۾ ڳانيون ٻڌن، ٻن تي بہ انهن جو جڙاءُ ڪن. تنهن وانگي اهي ڪوڏ اهڙي تہ سونهن ۽ سوڀيا ڪن، جو ڇا ڪٿي ڇنجي. اهي بي ملهيون وتون کهڙا کهڙا ڪم ٿيون ڏين ۽ ماڻهو پنهنجي هنر سان انهن مان کهڙا کهڙا ڪم ٿو وٺي. بس سارا هہ انهيءَ مالڪ سائينءَ جي آهي، جنهن اهي اُپايون آهن ۽ ماڻهوءَ جي لاپ لاءِ اُپايون آهن. هنن شين جي سارا هہ ڪجي يا انهيءَ ذات سڳوري کي سارا هجي، جنهن اهي جوڙيون!

42- سڱپيري

سڱپيري بہ هڪ جيت آهي. ان کي سڱپيري ان ڪري چون، جو ڪيس سڱ پير ٿين. هڪڙيون سڱپيريون تہ ويچاريون ننڍڙيون جيتامڙيون ٿين، جي واهن ۽ نهرن جي ڪپرن تي بين ڪيڙن وانگر ٽپنديون آهن. انهن تي هرڪنهن کي باجهہ پئي ايندي آهي. هٿ ۾ ڪٽبن تہ بہ مات ڪري پيون سُرنديون. نہ چڪ پائين نہ ڏک رسائين. انهن کي مارڻ بہ وڏو پاپ. ويچاريون جيتامڙيون پنهنجو منهن وٺيو پيون هلنديون. چمار بہ ٿوري ٿئين. پاڻي هٿيو ۽ سوڪ آئي تہ پاڻهي موت اچي ويندن.

پيون سڱپيريون ڏاڍيون پوائتيون وڏيون بلائن جهڙيون هونديون آهن، جي بلائن وانگر ٻرن ۾ رهن ۽ زهريليون ٿين. چڪ پائين تہ ڦٽڪائي رکن. بلا

جهڙو ماريندڙ زهر ڪونہ ٿنين، پر تڏهن بہ چڪ هڻڻ سان ساڙي رکن. اهڙي سؤپيري گهر جي ڪنهن ڪنڊڪڙڇ مان نڪتي تہ ماڻهو مارڻ ڪان سواءِ ڪين ڇڏينس. مري بہ ڏاڍي ڏکي. ڪُتي ڪُتي وري ڪتبس، تڏهن مس ساهہ ڇڏيندي. توبهہ ڪٿي ڪجي. ڏسڻ ۾ ئي ڏاننڻ جهڙي. ڊپ ۽ ٻُجان پئي وٺندي.

سندس نالوئي سؤپيري آهي. مون سندس پير ڳٽي ڪونہ ڏٺا آهن، پر اهي جن ڳٽڻ جي سگهہ ساري آهي، سي چون ٿا تہ پورا سؤ پير اٿس، نہ گهٽ نہ وڌ. ڏسو تہ الله سائينءَ جا ڪهڙا نہ تپرس ۾ وجهندڙ جوڙجڪ آهن. انهي سائينءَ جي ڪيتري بہ ساراهہ ڪجي تہ ٿوري آهي. شال اسان کي ڏٿي سگهہ ڏئي جو سندس نانءُ سدا اُچاريندا رهون ۽ گهڙي بہ نہ وساريونس.

43- سونا گيڙو

ڪي ڳهيلا ماڻهو چوندا آهن تہ ڏٿي سڳوري هي پربتون، پهاڙ ۽ ٽڪريون تہ الائجي ڇو نا هيون؟ اڪيون پئي ڏسن تہ سڌ پوين تہ انهن مان ڪين ڪهڙا ڪهڙا لاڀ پراپت ٿين ٿا. انهن جي پٿرن مان چُن جو پٿر، سيمنٽ جو پٿر، جاين ناهڻ جو پٿر ڪڪري، ريتي، بَجري ۽ پيو ڇا ڇا نہ ٿو ملي. انهن پربتن جي پاڙن ۾ ڪاٿيون ٿين، جن مان ميٽ، لوهہ، ٽامون ۽ پيون گنسون ۽ سڀ ڪان وڌيڪ هيرا جواهر ملن ٿا. جن جي ڪري اسان جو ديس سائو ستابو ٿيو پوي. رڳو ماڻهوءَ ۾ اُدمر ۽ اورچائي جو ڳڻ هئڻ گهرجي تہ سڀ ڪجهہ ملي پوي. اهي ئي پربتون تہ آهن، جنهنڪري اسان کي پاڻي ملي ٿو، ملڪ جون نديون وهن ٿيون. انهن پربتن تي برف پوي، جا سياري ۾ جمي پئي هجي ۽ اونهاري ۾ تکي اُس هئڻ ڪري وٽڙي پاڻي ٿي مٿان ڪري ۽ تکا گهارا بنجي وهي وجي وڏين ڍنڍن ۾ پوي، جتان وڏا وڏا ڦاٽ وهي نڪرن ۽ نديون نا هين، جن جي پاڻيءَ تي اسين پوکون ڪري اَنّ، گاهہ، يا جيون ۽ ڦل ڦول پوکيون.

آءُ جڏهن هڪ دفعي ننگرپارڪر ڪان ڏکڻ ايرندي ڪنڊ تي هڪ ڳوٺ چوڙيئي ۽ ڀهرائي ڏي ٿي ويس، تہ ننديون ننڍيون ڳاڙهيون ٽڪريون ڏسڻ ۾

آيون. اُنَ تان لهي جانچ ڪيم تہ هي ٻاڙهيون چو آهن. ڏسان ڪٿي تہ انهن جو پٽر سچُ داءَ جو آهي. اهو داءُ وارو نرم پٽر ڪُٽي ڇاٽي اسين پنهنجي پڪين سرن وارين جاين ڪي اڇي پوچيءَ جي بدلي ٻاڙهي داءَ جو راڳو ڏيندا آهيون تہ سرن واريون پتيون ويتر سونهن ڪنديون آهن. داءَ ڪان سواءِ هيٺ ڪوتبو آهي تہ ڪي تمام نرم ڳوڙها سونا گيڙوءَ جا بہ ليپي پوندا آهن، جي پورُ هوندا آهن. اهي ڳوڙها تہ داءَ ڪان بہ وڌ ڪمائتا هوندا آهن. اهي اوهان ڪي ڏسٽا هجن تہ سونارن وٹ وجي ڏسو. سونارو ويچارو سون جا پلي تہ ڪهڙا بہ سهڻا ڳهہ ڳنا ناهي، پر اهي ڦڪا هوندا آهن. ناهڻ ڪان پوءِ جيستائين انهن ڳهن ڪي سونا گيڙوءَ جي چَٽَ نہ ڏئي تيستائين سون سونهن ئي نہ ڪري. سون جي چمڪ ۽ ڏمڪ سونا گيڙو ئي وڌائيندو آهي. زالون مايون تہ سون تي سدائين هرڪيل هونديون آهن، سو سونا گيڙو لڳل ڳهہ ڏسن تہ اصل چريون ٿيو پون. ڪڏهن ڪڏهن سندن زيورن تان سونا گيڙوءَ جو رنگ لهي وجي تہ وري ان ڳهہُ ڪي اوجر ڪرائين ۽ سونا گيڙوءَ جي چَٽَ ڏيارين، تڏهن وجي سندن من ۽ اکيون ٺرن. انهيءَ پٽر جو نالو ئي رکيو اٿن سونا گيڙو. گيڙو، رنگ آهي ۽ اهو رنگ سون کي ڏيڻ لاءِ ئي ڪم اچي ٿو. ان ڪري چونس ئي سونا گيڙو.

هاڻي ٻڌايو تہ آهي ڪا اهڙي شيءِ جا خدا نڪمي جوڙي هجي؟ ڌرتيءَ ۾، پاڻيءَ ۾، پهاڙن، اُپ جي ڪکرن ۾، سج چنڊ ۾ تارن ڪَتين ۾ ڪيئي خزانا لڪل آهن، جن تي ماڻهوءَ ڪي ڪيپي تہ ويچار ڪري انهن مان ڪمائتا ڪم وٺي. قرآن ۾ تہ الله سائين چوي ٿو تہ مون ڪا بہ شيءِ بنا ڪم جي جوڙي نہ آهي. مون لوهہ ۽ ٻيا ڌاتو اوهان لاءِ پيدا ڪيا آهن تہ انهن مان اکيون کولي ڪم وٺو. هن پرتويءَ تي جن بہ پنهنجي چڱي سوچ هلائي انهن مان انيڪ ڪم ورتا آهن، سي هن جڳت ۾ ڏاڍا سکيا ستابا ٿي ويا آهن ۽ ٻيا سندن هٿ وسيڪ ٿي رهيا آهن.

44- ڪُتِ

مڇر بہ ڏاڍو نياڳو آهي، ماٺهوءَ جي ننڊ ۾ سک وهہ ڪريو ڏيئي. ڪڏهن ڪڏهن تہ اهڙا تو ڏنگ هڻي، جو سڄو بت ڍبڙ ڍبڙ ٿيو پوي. پر مڇر ۾ وري بہ هڪڙي چڱي ڳالهہ آهي، جو نياڳو اچي ڪنن وٽ پون پون ڪندو ۾ سڌ پنجي ويندي تہ ويري وريو آهي؛ پر هيءَ ڪُتِ تہ اهڙي پِٺيل آهي، جو سُڌ نہ سماءُ، چڪن سان چِني ويندي. چوندا آهن تہ "انڌي جي مار، نہ خبر نہ چار". هڪڙي بنهہ سنهي، رڳو بہ پَر مس ڏسڻ ۾ اچن؛ بُت تہ نهيس ئي ڪونہ. ڪٽي چنجي تہ هڪ بُڙيءَ جيترو. ڇا سندس ڏيل ڇا بت، پاڻ کان وڏا ڪم ڪري. بنهہ ڇِتي ٿيو پوي. نڪا ڏسڻ ۾ اچي، نڪا وٺ ڏيئي. مکين سان بہ ڀڃي وڃجي، مڇرن کان بچاءَ لاءِ ڪٽي مڇر جاري لڳائجي، پر هيءَ ڪِني ڪُتِ تنهن سان ڪيئن وڙهجي؟ سؤ مڇر جاريون لڳايو، پر ان مان بہ گهڙيو اندر اچي ۾ مورڳو ويل ٿيو وڃي. اندر گهڙي اچي تہ ٻاهر پٺيءَ ڪين نڪري. چڪن جا جيئن جو تيئن جاوا ڪري. پهاڪو ڏيندا آهن تہ "ڪُتِ خلق مان اچي ڦاٿا آهيون". سو بروبر سچ چيو اٿن. ڏڪٿاري بہ هڪڙو چڪ وجهي وٺي ڀڄندي، پر هيءَ ڪميٺي ڪُتِ چڪن جو وارو لائي ڏيندي. هتان اُٿي هُتي، هتان اُٿي هُتي، ساري بت جو پسار پئي ڪندي. ڇا سندس وت ڇا بُت، وت کان ٻاهر پئي لڙائي ڪندي. جتي چڪ پاتائين، اتي رهڙ رهڙان پئي ڪبي، تہ بہ ان جي چڪ جو سارڙو ڪين ويندو. الله الله ڪري اچو ڏينهن ڪبو، تڏهن وڃي ڪا پرمر پري ٿيندي. ڪلمو پري اُٿبو ۾ دل ۾ چئبو تہ رات تہ شل وري نہ اچي، چو تہ ڪُتِ ڪري ٿي رات جو جُلهَہ. ڏينهن سڄو ڏٺي جاٽي تہ ڪٿي وڃي ٿي لڪي، ڏسڻ ۾ ئي ڪانہ اچي، جي ڏسجي تہ هوند ٻاهہ ڏيئي سازجيس. ساري ڏينهن جا پورهيا ڪري ٿڪجي ٿڪي، رات جو ليٽي، پائنجي تہ ننڊ ڪجي تہ هيءَ ڪُتِ ڪٽي ٿي سمهڻ ڏئي. آءٌ تہ ائين چوندس تہ ڏڪوئيندڙ جيٽن جهڙوڪ ڏڪٿاري، ڏينيہ ماڪيءَ جي مک، مُنگهڻ، ڪارڙي، ڏنگَ، چيلاٽي ۾ ٻين سيني کان

وڏ ، ڪُتِ لچي آهي، جا ڏيکائي ڪانہ ڏئي لڪي چڪ هئي.

45- ڪنيڙيون

مينهن وسندو ئي تڏهن آهي، جڏهن پهريائين رڳهون ۾ گهٽون ٿينديون آهن، ٿوري وسڪار ٿئي ۾ مُنهن اونداهي مهل گهُٽ ٿئي، تہ اجهي ڪَنيڙيون آهن. ڪٿان ٿيون اچن، اها ڪل ڪريم کي. سچ لٿو، بتيون پريون تہ هزارن سون جي سينا نڪري ٻاهر ٿيندي. بتين کي گهيري ويندون. ڪير جو بتيءَ اڳيان ويجهو وڃي: منهن ۾ پيون لڳنديون. وات نہ شل ڪنهن جو کليل هجي تہ وات ۾ گهڙي ويندون. پلا نڪ ڪيئن بند ڪري سگهجي، تہ پوءِ ساهہ ڪٿان کڄي. ڪُنيڙيون تہ نڪ ۾ بہ گهڙيو پون. منهن تي، ڳچيءَ تي، ڏس ڪٿي تہ بت جو جيڪو بہ کليل پاگو هوندو، ان تي پيون ڪِرنديون. لاچار ٿي ماڻهو ويچارا ڪجهہ دير تائين بتيون ئي وسايو، اوندهہ ڪريو سمهيو رهن. آخر اهو بہ ڪيستائين؟ ماڻهو تہ وري سياڻو آهي، چا ڪندا آهن جو گينديون يا پاٽيون يا ٿالهہ پاڻيءَ سان ڀري بتين جي هيٺان اهڙيءَ ريت ڪٽي رکندا آهن، جو بتيءَ جو پاڇو پاڻيءَ ۾ پوي. پوءِ تہ ڪنيڙيون پائينديون تہ اها بہ ڪا بتي آهي، سو ٽپي پونديون پاڻيءَ ۾، پَرَ پُسيس تہ مُئي. گهڙي ڪن ۾ پاڻ مٿل ڪَنيڙين سان ڀرجي ويندي، جو تہ ڪنپ پسيس تہ انت آيس. ماڻهو خدا کي ٻاڏائيندا تہ هوا لڳاءِ تہ هن مُنيءَ مان جند ڇُٽي. ڏِينئي يا بتيءَ تي هي ڪنيڙيون بہ پتنگن وانگيان موهت آهن. سوجهري تي موهت ٿي اچي مڙنديون. ڪي بتيءَ جي لاٽ يا ڪوسن بلبن سان لڳي ساهہ ڏينديون ۽ ڪي وري پاڻيءَ ۾ ڦٿڪي مرنديون. آهي سوا گهڙيءَ جو کيل، هوا لڳي تہ کيل پورو ٿيو. الاجي ڪٿان آيون، ڪيڏانهن ويون. صبح جو ڏسبو تہ ڪنپ جدا ، ڍڍر جدا ڍير لڳا پيا هوندا ، جي بهاريءَ سان ميڙي ڪيٻا ٻاهر ۽ائين پائبو تہ ڪنيڙين جو ڪال آيو هو يا قيامت آئي هئي.

46- ڪونج

ڪونڄ پکي هڪ روھہ جو پکي آھي، جو گذاري پھاڙي پٽن ۾ - ٻچي ڏگھي، آلاپ مٺو، سڄي سونھن ھوندي آھي. انڪري ڪا سھٽي زال ھوندي آھي تہ چوندا آھن تہ بس ڪونج آھي. جي سندس ٻچي ڏگھي ٿي تہ چوندا ڪونج جھڙي ٻچي اٿس.

اسان جي سنڌ ۾ جڏھن سارين جي پوک ٿئي، سارين مان سلا ڦٽن تہ انھن کي چون "ڪکر". اھي ڪکر چار انچ کن اُسريا تہ ھاري پاڙن سوڌا پٽي موڙيون ٻڌندا. پوءِ جيڪا زمين سارين پوکڻ لاءِ تيار ڪئي ھوندائون تہ ٻہ-ٻہ سلا سارين جا ريج ڪيل زمين جي گپ ۾ رُنبندا ويندا. انھيءَ ڪم کي چوندا آھن رونبو يا وٺراج. سارين جي سلن جو رونبو سڏين اوڙن ۾ ڪندا آھن. وٺراج جو ڪم پورو ٿيو تہ ساريون اپرڻ ۾ دير ڪونہ ڪنديون ۽ جڏھن نسرنديون ۽ سنگ جھليائون تہ سمجھو تہ روھہ ۾ نياپو پھچي ويو ۽ جڻ پڙھو گھمي ويو. پوءِ ڪونجڙيون ويچاريون سڄو سال سارين جون سڪايلون، پنھنجا پَرَ اڏامڻ لاءِ سوئينديون. ھونءَ بہ پھاڪو آھي تہ سيڪنھن جنس جا پکي پنھنجي جنس سان گڏ اُڏامندا آھن. ان وانگيان ڪونجڙيون ويچاريون پنھنجي وڳر ۽ ولر سان ئي اڏامن. ٻين پکين جي اڏام بہ وٺندي آھي، پر ڪونجون ڪير سڏائي. سنئين سڌين ٻارين ۾ اُڏامنديون ٻوليون ڪنديون لنگھنديون آھن تہ ڏسي دل پٺي نرندي آھي. "ڪونجن قطارون" ڪافين ۾ ڳايون وينديون آھن. اُڏامن بہ مٿي، ٻين پکين وانگر ھيٺ ڪونہ اُڏامن. پھرين ڪونج، جا سندن راٺي ھوندي آھي، تنھن منھن ڦيريو تہ سيئي اھڙيءَ ريت ڦري وينديون جيئن سنئين ٻاريءَ کي ڪوبہ جوکو نہ رسي، ائين پيو پانئبو آھي جڻ تہ ڪو پلٽڻ جو پلٽو سکيل آھن ۽ ڪنھن وڏي سالار ڪين سکيا ڏني آھي. پر سُڌ اٿوَ تہ اھو سالار ڪير آھي؟ اھو سالارن جو سالار ڏٺي سڳورو آھي، جنھن ھن ۾ اھا ٻڌي پيدا ڪئي آھي. شل نہ ڪا ڪونج سانگ ۾ مري وڃي تہ

سڀ ڪونجون ڏرتيءَ تي لهي اينديون ۽ چار گهڙيون اتي ويهي چٽڪ روچ راڙو ڪنديون ۽ پٽڙ وجهي ويهنديون آهن. نيٺ روئي پٽي وري اتي اُڏامنديون.

ڪونجون ڪوهن جا ڪوهہ ڪنيڙا ٽيون هٽنديون، هيج مان منيون بولبون ڪنديون نيٺ اچي سارين جي پوڪ پيڙيون ٿينديون ۽ رات جي ٽاٽي ڪنهن نہ ڪنهن پوڪ تي اچي لهنديون. سارو سال سارين جون سڪايل ڪونجون ويچاريون ساريون ڪائي جشن ملهائينديون. وري هڪ هنڌ ويهي ڪنهن جو جهڳو جهڻ نہ ڪنديون آهن. هڪ ڪيت پيتي وري ٻني ڪيت ڏي منهن ڪنديونَ ۽ ائين ڪندي ٻني تان ٽنين تي ۽ ٽنين تان چوٿين تي ويندبون ۽ اهو ٻارهين مهيني جو شيل ڪري سارين جي مند ڪاٽي وري پنهنجن ماڳن تي موٽنديون ۽ سجو ورهيہ وري نہ ڏسبيون. الله سائين گهٽيي هن جڳ ۾ جوڙ ۽ جنسار اُپايا آهن، پر ڪونجن جو ڏيک ويک اهڙو تہ پيارو ۽ دل کي سيبائيندڙ آهي، جنهن کي ڏسي ڪنهن اياڳي کي ڏٽي ياد نہ ايندو.

ولر ڪيو وتن، پرت نہ ڇنن پاڻ ۾،
پسو پکيئڙن، ماڻهنان ميٺ گهڻو.

ڪيترن سگهڙن ۽ ڪوين ڪونج تي گيت ۽ بيت بہ نا هيا آهن، جي دل لبائي ٿا وٺن. اوهان کي انهن مان ڪي هٿ اچن تہ ٻڌي سٽي پوءِ پاڻ مني سر ۾ آلاپ ۾ آلاپجو. ڏسجو متان ڪن ٽار ڪري ڇڏيو.

47- روهيڙو

ٿر جي بَرَ ۾ جتي واري ئي واري هوندي آهي، اتي ڪي جهنگلي ٻوٽا ٿين. مينهن پوي تہ سوين گاهہ ڦٽي نڪرن پر ڪي بہ ڪارائتا وڻ ڪونہ ٿين. وڻن کي ڪيي ڏاڍي ڏرتي جنهن ۾ سوگهيون پاڙون هٽي سگهن. ان هوندي بہ اتي ڪنڊا، ڪونيٺ، چاريون، ڪبڙ، سرِنگهُو، ڪانهہ ۽ ڪرڙن جا وڻ ٿيندا آهن. ليار رگو ننگر پارڪر جي ڪارونجهر ٽڪر تي ٿين. نم جا وڻ بہ ڪٿي

ڪٺي ٿين. پارڪر ۾ چڱي ڳاٽيتي ۾ ٿين. اتي ڪاني ڦينجهو ۽ ڇوڏو ڇينهو وڻ جي ڪاٻ سرڪار ڪنان جهل پل ڪانهي. رڳو هڪ وڻ روهيڙو آهي، جنهن جي وڻ ۽ ڪپڻ کي ڏوهه نهرايو ويو آهي. ان جا ڪارڻ ٻه آهن: هڪ تہ انهيءَ وڻ جو ڪاٺ تمام ڪمائتو آهي، ٻيو تہ اهو وڻ ٿر ۾ تمام ٿورو آهي ۽ تيون تہ اهو وڻ ٿر جي ڦلواڙي آهي. بسنت جي مند اچي تہ هن وڻ ۾ پن ڦٽي پون. جهڙيءَ ريت هتي بہ بهار ۾ وڻن ۾ ڦوٽهڙو ٿئي. اوهان کي سڌ آهي تہ سيني گاهن ۽ وڻن جا پن ساٽيءَ رنگ جا ٿيندا آهن؛ پر روهيڙي جا پن ٻن رنگن جا هوندا آهن: هڪڙا ڳاڙها گلابي ۽ ٻيا پيلا هيڊي رنگ جهڙا. جڏهن روهيڙا پنن سان ڇانئجي ويندا آهن تہ بس انهن کي ڏسيو وينو ڏسجي. مور ۽ ڍيلون تہ مست ٿي روهيڙن جي ٽارين تي ويهي ميائو ميائو جي ڏن ٻڌي ڏينديون آهن ۽ سندن ڇانوَ بہ اهڙي سک سانت واري هوندي آهي، جو روهيڙي هيٺان گندي پڪيڙي سمهي پئو تہ جڻ پنگ جو نشو چڙهي ويو. پنن ۾ سڳنڌ ڪانہ ٿئين نہ تہ وڏا وڏا ماڻهو بہ هوند ڪهي اچي روهيڙي هيٺ ويهي سک ماڻين ۽ انهن کي بنگلا ۽ ماڙيون وسري وڃن. روهيڙو هتي ورلو ڪو ڏسجي نہ تہ هتي جا ماڻهو هوند گهمائي وٺنس ۽ وڏي لاهہ بہ ڪڏي ڦٽا ڪنس ڇو جو هن جي ڪاٺي ڪمائتي آهي.

48- مور

جيئن جانورن ۾ هرڻ سهڻو آهي، تيئن پکين ۾ مور سان ڏنگ لڳو پيو آهي. ڇيها، ڦمريون، بلبليون، پاپيها يعني پپيها، چتون، مينائون، ڪاٺ-ڪُٽا ۽ ٻيا ڪيترا پکي برابر سهڻا آهن، پر مور جو مٽ ڪونهي. ماڻهو ڪنهن پنهنجي پياري کي ڪڏهن بہ ڪونہ چوندا تہ منهنجا پاپيها يا منهنجا چتون يا منهنجا بربلا يا منهنجا ڇيها؛ پر وڏي پيار سان پنهنجي پياري سنگتيءَ کي يا وڏي ماڻهوءَ کي چوندا آهن تہ "حاضر منهنجا مور، اوهان جو حڪم اکين تي!" اوهان تہ ائين ئي ٻڌو هوندو تہ مور باغن ۾ رهن، پر ائين نہ آهي. ٿر جي

بريٽ ۾ جتي ڪوبہ ٿل ٿول ڪونہ ٿئي، اُتي مورن جا ولر ڏسڻ ۾ ايندا آهن. جنهن مَڙهي ۾ لهہ تہ مور پيا ٻوليندا. وري ڍيلون تہ انهن کان بہ گهٽيون. جهوپائن ڳونٺن وارن گهرن جي ٻاهران. ٻنا ڊپ ڊاءُ جي ٻاهر چڏيل ڪچري ۾ ساڳيون ڪڪڙين وانگر پيرن سان ٻوهر ڦولهي، ان مان ٻاجهريءَ جا داڻا پيون کائينديون. ڍيل اهڙي سهڻي نہ ٿيندي آهي جهڙو مور. ساڳيءَ طرح ساهہ وارن جي ٻين قسمن ۾ بہ نر ماديءَ کان سهڻو ٿيندو آهي- جهڙوڪ ڪُڪُڙ، ڪُڪڙ کان، جهرڪ جهرڪيءَ کان، ڏاند ڳئون کان، اُٺ ڏاچيءَ کان، هرڻ هرڻيءَ کان ۽ اهڙيءَ ريت ٻيا. هڪ ڳالهہ آهي جو ماڻهن ۾ زالون چون تہ اسين سهڻيون ۽ مرد چون تہ اسين. زال ۽ مڙس جو پيار هوندو آهي تہ زال مڙس کي چوندي آهي تہ تون مون کان موچارو آهين ۽ مرد زال کي چوندو آهي تہ نہ، تون مون کان سونهن ۾ سرس آهين.

خير، مور جي ڳالهہ تي ڪيم. ڏسو تہ سندس کنڀ ڪهڙا نہ سهڻا آهن. ڪهڙا ڪهڙا منجهن ڏٺيءَ سڳوري رنگ پريا آهن. ڳچي ڊگهي، چهنب وزنائتي، منهن ننڍڙو، ڳلن تي ٽڪيون. اهڙيءَ ريت پَرن تي بہ ٽڪيون. پر سڀ کان وڌ آهي سندس ڊگهو پُڇ، جو سندس ڍيل ڍول سهڻو بنائي ٿو. اوهان ڪڏهن مور جو ناچ ڏٺو آهي. "سبحان الله!" جڏهن پُڇ کنڊيري، پُڇ جا کنڀ هڪ گولائيءَ ۾ مٿي ڪندو آهي تہ ڏندين آڱريون اچي ويندڀون آهن. ماڻهو ڏسندي ڏسندي، بت بنجي ويندو آهي. ناچ ۾ نڪو ناچو پهچيس، نڪا ناچڻي. ائين پير ڪٽندو آهي ۽ جهمريون پائيندو آهي جو چئبو تہ مور اهڙو ناچ ڪنهن هوشيار ناچڻيءَ کان سکيو آهي ڇا؟ پر ناچڻي ڇا جي، اها تہ هن کي خدا کان ڏات مليل آهي. اها ڳالهہ بہ ٻڌي هوندوَ تہ جڏهن پنهنجي ڊگهي ڳچي ورائي پاڻ کي ڏسندو آهي تہ پنهنجي ٽنگن تي ڏک ڪندو آهي، جي ڪاريون هونديون اٿس ۽ اهڙيون سهڻيون نہ هَونديون اٿس، جهڙو ٻيو بُت.

ناچ ڪندي ڪندي، اڪين مان ڳوڙها وهندا اٿس، جا ڍيل پنهنجي چُهنب

۾ وني ڳهي ويندي آهي. چون ٿا ته ائين ڪرڻ سان ڏيل 'گريبي' آهي ۽ آنا لاهيندي آهي ۽ ٻچا ڄڻيندي آهي. جي اهي لڙڪ نه جهٽي ته آنو ڪونه لاهي ۽ ٻچو ڪونه ڦوڙي. سڀ ساراهه ڏٽيءَ کي ڄڄائي. اوهان مور ۽ ڏيلون شهرن ۾ به ڏٺا هوندا. ماڻهو پنهنجن گهرن ۾ پيار سان پاليندا اٿن. مور جو پيار ماڻهن سان ۽ ماڻهن جو مور سان هوندو آهي. انڪري مور ماڻهن جي ويريءَ جو ڏاڍو ويري ٿئي. نانگ جي لاءِ ته بنهه اڻ ڪُٺيءَ جو موت آهي. اوهان اهو رؤنشو شايد نه ڏٺو هوندو. تر ۾ ته نانگ ۽ ٻلائون ڪوڙ آهن. مور ڪنهن وڻ تي ويٺو هوندو آهي. سندس ڏسڻ جي سگهه به تکي ٿئي. جي اوچتو متان، ڪنهن هيٺ هلندڙ نانگ تي اک پيس ته عقاب وانگر لُوهه ڪري هيٺ لهندو. عقاب ته چنبي سان شڪار ڪندو آهي، پر مور ڇا ڪندو جو نانگ جي پڇڙيءَ کي اڇي چهنب ۾ جهليندو ۽ ان کي کڻي وني مٿي اڏامندو. نانگ ويچارو سڌوئي سڌو لٽ ٿيو لڙڪيو پيو هوندو ۽ وري سَري به ڪين سگهندو جو وڙهي. پوءِ مور ڇا ڪندو آهي جو نانگ کي وني ڦيرائيندو آهي، ڦيرائي ڦيرائي کڻي هيٺ سٽيندو انس ته اڇي ڦهڪو ڪندو. ڌڪ ڏاڍو ايندو اٿس، ۽ هيٺ ڪري وري وني پڄندو آهي، پر مور ڪان ڪٿي ٿو جند ڇڏائي. مور پيهر به اڇي ساڻس ساڳي ڪار ڪندو. ائين پنج–ڇهه گهمرا هن کي مٿي کڻي ويندو ۽ هيٺ پيو سٽيندو. نيٺ نانگ جي ٻوٽي ڦٽجي پوندي ۽ ڦٽڪي ڦٽڪي ساهه ڏيندو. واهه ڙي مور واهه!

– مور هندن، جينن ۽ ٻين ڌرمن جي ماڻهن جو پوتر پکي آهي، جي ان جي پوڄا ڪندا آهن. مور جي پڇ جي کنڀن مان مورڇل نا هيا ويندا آهن، جي سِک ماڻهو گرو گرنٿ صاحب جي پستڪ تي ۽ ٻيا هندو گيتا جي پوتر پستڪ تي وجهي وانگر هوا ڪندا آهن. اسان مسلمان به مور جي کنڀن جي ٽڪين کي قرآن شريف ۾ سَنڌن (وَڌِ) وانگر وجهي ڇڏيندا آهيون. مور جي کنڀن مان سهٽا ۽ سندر وجٽا به ٺهن، جن جي هوا گرميءَ ۾ منهن ۽ بت تي لڳڻ سان آنند اڇي ويندو آهي. ٻڌو سائين! مور حلال به آهي، انڪري ڪيترا مسلمان

کھي ٻوڙ رڌي کائيندا بہ آھن، پر ائين تورا ماٺھو ڪندا آھن. مون مور ڳھٺو کاڌو آھي. گوشت بلڪل ڪڪڙ جھڙو اٿس. ٻوڙ رڌيو جي سُڌ نہ ھوندي تہ پاڻنبو تہ ڪڪڙ جو آھي. ٻنھي ڪڪڙ ۽ مور جي ماس ۾ پيد رڳو اھو آھي جو ڪڪڙ جو گوشت اڇو ۽ مور جو ڳاڙھو ھوندو آھي. مور جون کھڙيون کھاٿيون ڪجن.

49- پوُنئرا

جڏھن ڪوھن جي سنياال نہ ڪبي آھي تہ انھن ۾ اندر ڪاري ڳپ ڳڏ تي ويندي آھي، جنھن ۾ ڏپ تي پوندي آھي. ائين ٿيو تہ ان ۾ ھڪڙا ننڍڙا ڪيڙا جن کي پوُنئرا چئبو آھي، سي جنم وٺندا آھن. اھي پوُنئرا ھزارن جي ڳاٿيتي ۾ ھوندا آھن. ڪوھن جو پاڻي ماٺھن جي پيئڻ لاءِ ڪم ايندو آھي پوءِ جو ان پاڻيءَ ۾ اھي ڪيڙا پيا ۽ اھي ماٺھو جي پيٽ ويا تہ اڳھا نہ ٿيندا تہ ٻيو ڇا ٿيندو؟ نيٺ پوُنئرن جي ڪري دانھن ڪوڪ مچي ويندي ۽ سرڪار پنھنجا ماٺھو موڪليندي تہ ڪوھن ۾ وجي دوا وجھن تہ اھي پوُنئرا مري وڃن ۽ بيماري نہ پکڙجي. اھا دوا جيڪا پاڻيءَ ۾ وجھبي آھي، ان کي چوندا آھن "پوتيشنم پرمنگنيٺ" . اھا دوا ڳاڙھي رنگ جي ٿيندي آھي، انڪري ڪوھ جو پاڻي بہ سجو ڳاڙھو ٿي ويندو آھي، پر پيئڻ ۾ ڇيھو ڪونہ رسائي. دوا نہ ملي تہ ٻيو بلو ھيءُ آھي، پاڻي ڪاڙھي ۽ پوءِ ناري پيئڻ کان اڳ ان کي ڇاڻبو بہ آھي تہ مٿل پوُنئرا پيئڻ جي پاڻيءَ ۾ نہ وڃن. پر اھو ڪم سيڙپ ۽ ڌڪيائيءَ جو آھي. پاڻي ھر ھر ڪاڙھڻ، نارڻ ۽ ڇاڻڻ ۾ ڪيتري ئي دير ۽ ڳھل ٿئي ٿي. انڪري دوا سان اھو ڪم سولو ٿو ٿئي.

ماٺھو پنھنجي گھرن جي مٽن دلن کي بہ ڌوئڻ ڪونہ ، ھڪڙي پاڻيءَ مٿان ٻيو وجھن. نيٺ تہ دلن ۽ مٽن ۾ بہ پوُنئرا پئجيو وڃن. نانوا ين جي ھٿن تي تہ گدلاڻي ڏاڍي ھوندي آھي، جيڪو ايندو، سو گلاس يا ڪِري ٽُبڙڪ ڪري

ڪٺي مٽ ۾ وجھندو ۽ ھٿ ٻہ پاڻيءَ ۾ ٻوڙيندو. ان ڪري پاڻيءَ ۾ بانس ٻہ ٿيندي ۽ ٻوڻترا ٻہ پوندا. گھرن ۾ ٻار ٻچا ٻہ انهيءَ ڪندا آھن. بس سنائي سترائي نہ رکڻ آھي ٻوڻٽرن کي نيند ڏيڻ تہ اچو، اچي اسان جو ڪم لاھيو. توري ني ڊلائي ڪرڻ مان ڪيڏو نہ اُگرو ڦل ٿو نڪري! اسان کي ان ڪري گھر جي تہ پيئڻ جي پاڻيءَ وارين جاين جي سترائي صفائي رکون. ڪوھن جي پرسان ڪِن ڪچرو ۽ گپ چڪ نہ ڪريون. ڪوھہ ۾ جيڪو ٻوڪو يا لوٽو يا باردي يا ڏٻو پاڻيءَ پرڻ لاءِ وجھون، سو اچو اجرو ھجي ۽ گھرن ۾ بہ مٽ، دلا ڏھاڙي ڌوئجن. جي انهين نہ ڪبو تہ ٻوڻترا پيٽ ۾ وجي خلر ٻاريندا ۽ گھر وارن جا پيٽ وڏي پوندا ۽ پيٽ جي پرتي تي پوندن. پوءِ وجي ويڄن جي ور چڙھندا، جي ڪين ڦُري ڪندا پينگيو. ڏسو تہ توري ڊِل ڪيڏا نہ وڏا چيھا تي رسائي. ٻوڻترا اسان جا ويري آھن ۽ چوندا آھن تہ "ويري وڊيا پلا"، يعني منا پلا آھن. اڳتي پلاٽي ڪري پنھنجي چڱيلاٽي جو ڏيان رکجو. ھن ڪان پوءِ انهين ڪندا ڪ نہ؟ آس اٿم تہ ھن ڪان پوءِ پنھنجي ٻچاءَ لاءِ پڪو پھہ ڪندا.

50- چچڙ، جوا ۽ ٻگھيون

ماٿھو ٻہ ھڪ نِرجو ساھہ وارو آھي ۽ سندس پنيان ڏٺيءَ سڳوري ڪيني بلائون ٻچي چڏيون آھن. پر چٽل ٻيا ساھہ وارا ٻہ ڪين آھن. ڪتا ٻليون ۽ ٻيو مال ٻہ جيوڙن ڪان آجو ڪونھي. مال وندو ماٿھو ٻہ گھٽو اُلڪو ڪونہ رکن. پنھنجي مال کي ڪڏھن وھنجاري اُچو اُجرو ڪين ڪن. ورھين جا ورھيہ لنگھي وجن پر ويچارن کي ھٿ ٻہ ڪونہ لائين. نہ وري انھن جا وٿاڻ سترا رکن. ڪتا، ٻلا تہ ٽيا ٻي واھا، پر جيڪي ڪتا ٻلا ڏارين، اھي اُنھن جي سنيال سڙي ٻہ چڱيءَ پر نہ وننداآھن.

اوھان ڪڏھن ڪڏھن ڏٺو ھوندو تہ مال ويچاري تي ٽن جيوڙن جي جُلھہ ھوندي ني ھوندي آھي. انھن ۾ ھڪڙا ھوندا آھن چچڙ، اھي ننڍا ڳاڙھا جيٺ ھوندا آھن، جي سندن سڄي ٻت تي پر گھٽو ڪري ڳچيءَ تي چنبڙي ويندا آھن

۾ مال جي ڪل پٽي رت پيئندا آهن. سنڌي زبان ۾ چوڻي آهي ته ”تون چچڙ وانگي چُهٽي ٿو وڃين.“ سو سچي پچي ته چچڙ نياڳو آهي به اهڙو جو چُهٽو ته ڇڏي ڇو ٿو!

ٻي آپدا آهي جوا. هي به گول گول جيت آهن، جنهن جي ڪل رٻڙ جهڙي هوندي آهي. اهي به مال کي چهٽي انهن جو رت چوسيندا آهن. جهڙا ڍٽا، ماريون ته ڪارو رت نڪري ايندن، جيڪو پيتو هونداٿون. ڏاڍا ڪنا هوندا آهن ۽ ڏني ٻچان پٺي وٺندي آهي. اهي به مال وندو هٿن سان پٽي ڪڍندا آهن. توبهه توبهه!

ٽيون ٽين ٻگهيون، اهي به مال تي ويهي وڃن ته اُٿن ئي ڪين. هڪلي هڪلي ٻيهو ته وري به ساڳيءَ پيٽيءَ تي ويهنديون. انهن کي انگريزيءَ ۾ چوندا ئي آهن ”ڊاگ فلاءِ“ يعني ڪُتي جي مک. ڪڏهن ڪڏهن ڪا ٻگهي ڪتي يا مال تان اٿي آئي ته ماڻهو تي به اچي ويهندي آهي. هڪليوس ته وري به ساڳيءَ جاءِ تي ويهندي، ونڻ ته ٻنهه ڪين ڏئي. هڪڙي اٽڪل آهي جو هٿ ٻانهن يا پير تي ويهي ته هوريان هوريان ٻنان هٿ پير چورڻ جي ٻگهيءَ جي مٿان ٺوڪ ڏجي ته ٻنهه اُٿي ۽ اُڏامي نه سگهندي پوءِ هٿ سان سولائي سان ڪٽي جهليوس ۽ ماري نپوڙي ڦٽو ڪيوس. ٻي ڪا واهه ڪانهي.

ٻگهي اهڙي ته نياڳي آهي، جو شال نه ڪنهن جي ڪَنَ ۾ گهڙي. ان ڪري جڏهن ٻگهي ڏسجي ته ڪنن جو بچاءُ ڪجي. ڪن ۾ ويئي ته ٻوڙو ڪري ماري وجهندي.

هنن پيانڪ جيتن کان بچڻ جو اُپاءُ آهي سنائي يا اُجلائي. ڏسو ته سنائيءَ ۽ ستهرائيءَ ۾ ڪيڏو نه لاڀ آهي. ماڻهوءَ لاءِ وهنجڻ سنهجڻ، ڪپڙا اُجرا رکڻ ڏاڍي سَٺي ڳالهه آهي. ان ڪري اُجرائي لاءِ حديث ۾ آيو آهي ته ”صفائي ايمان آهي.“ ٻت تي مٽي چڙهي ته چمڙيءَ جا سنها ٽنگ بند ٿي ويندا. پگهر، جو هڪ وهه آهي سو ڪو نه نڪرندو. ٻت ۾ ڪِني ٻانس ٿيندي پر

۾ ڪو ويهڻ به ڪين ڏيندو. اسان کي کپي ته اُجرائيءَ جو ڌيان رکون. ننڍڙن ٻارن کي روز وهنجاريون ۽ انهن جا لٽا مَٽايون. سنائي ستڙائي هزارين بيمارين جو بچاءُ آهي.

51- ٻقو، ليکون، جيون، جُون ۽ گهمٽا

مٽي جا وار ماٺهوءَ لاءِ گرميءَ سرديءَ جو بچاءُ به آهن ته سونهن به آهن. انهن جي سنائي رکڻ سڀ کان پلو ڪم آهي. مٽي کي تيل مکڻ، ڦڻي ڏيڻ ۽ وهنجي مٿو اُجرو ڪرڻ مکيه ڳالهيون آهن. چوندا آهن ته "وار ته ڦڻي نه ته ڪوڙاءِ ڪٽي، ڏڻ ته ڏٽي، نه ته وڪڻ ڪٽي." سو ڳالهه ٿي ڪيم ته اڃائي اُجرائي مول مٿو آهي نه ته وارن ۾ گهٽيئي آپدائون اچي واسو ڪنديون. اهي بلائون آهن، ٻقو، ليکون، جَيون، جُيون ۽ گهمٽا.

پهريائين وارن ۾ اچيون اچيون ذرڙن جيڏيون ليکون سونديون آهن، اهي هونديون آهن جوئن جو نوٽيس. اهي ليکون وارن جي پاڙن ۾ جنبڙيون پيون هونديون آهن. منجهن ساهه اچا نه پيو هوندو آهي. جي ڪچائيءَ ۾ انهن جو بلو نه ٿيو ۽ جي ساهه پيس ته ڦري ٿينديون جيون. جيون ننڍڙيون ننڍڙيون ڳاڙهيون هونديون آهن، جي جُوئن جا ٻچا هونديون آهن ۽ نياڳيون اهڙا ته مٽي ۾ چڪ هڻنديون آهن جو مٿو کنهي کنهي ٿڪجي پئبو آهي. اجا به ماٺهوءَ ٻي ڌياني ڪئي ته اهي جيون وڏي ٿينديون جون. پوءِ ته جهل پٽي آئي ڪُٽي. ڦٽيون ڏي، ڪڙا تيل وجهه، پيا اُپاءُ ڳول پر مٽي جو رت پيج ويند يون. جنهن هنڌ ۾ ماٺهو رات جو سمهندو سو به جوئن سان پرجي ويندو. ان مان وري ٻي بيچڙائي جنم وٺندي. ماٺهوءَ جي صدريءَ چولي ۽ سٿڻ جي ابدائي ۾ به وجي گهر ڪنديون ۽ ماٺهو وتندو بت رهڙيندو ۽ چيلهه کنهندو. ڪڏهن ڪڏهن ڪن ماٺهن کي پُنا اُگهاڙا ڪري، صدري لاهي ۽ گوڏ ٻڌي، ڪانچ لاهي، صدري ۽ اُبدائن مان جون ڪيدي مارنيدو ڏسبو آهي. ڳالهه ڪندي ئي ٻجان پئي وني. پر تڏهن به اهي ماٺهو سنائي ڪانه ڪن، نه وهنجن، نه مٿو ڌوئن ۽ نه وار اُجرا ڪن.

ليڪون اچيون، ڇيون ٻاڙهيون، جون ڪاريون ۽ گهَٽا اچا ٿين. سٺ جي اُبداڻي ۽ صدريءَ ۾ جيڪي جون اچي واسو ڪن، سي وڏيون ۽ اڇيون ٿين، انهن کي گهٽا چون. زالون ويچاريون ته وار رڪائينديون آهن، پر ويچاريون پورهيت زالون پورهيي جي هاڃي کان وهنجن گهٽ، تن کي ته جون ويڙهجي وڃن. پوءِ ڪا گهڙي ملين ته هڪ ٻئي کان ويهي جڪڙي زال پٽ تي يا تڏي تي گوڏا اُڀا ڪري ويهندي ۽ ٻي پٺيان يا اڳيان ٿي ويهنديس ۽ ويهي وارن ۾ سيرون ڏيندي ۽ جون ڳوليندي. جون ڪيندي ڪيندي ۽ پنهنجي آڱوٺي جي نهن تي رکي ٻئي آڱوٺي جي نهن سان چٽي ماريندي ته نياڳي جُون 'ٽڪ' ڪري مري ويندي. پر نيٺ جون ڪڍائي ڪڍائي ڪيتريون ڪڍائبيون. ڦٽي ڏي ته ان ۾ ڳچ نڪري ايندپون پر هيءُ سارو لشڪر هڪ ڀيري ته ڪونه نڪرندو. ڏهاڙي ڏهاڙي جون ڪڍائي ڪيتريون ڪڍائبيون! ان کان ته سولو رستو اهو آهي جو اُجلائي رکجي. ڏهاڙي وهنجي وار ۽ بت اُجرو ڪجي ته جوئن جي جڙ نڪري وڃي. اهي اجايون اهنجايون ڪيتريون ڪبيون؟ ڪنهن ڇيو آهي ته:

رک تون پنهنجي بدن جي صفائي،
مور نه ڪج ڪڏهن گدلائي.

پاڻي مفت ميسر آهي،
تڏهن بدن کي صفا ڪر ناهي،
ناهي خرچ انهيءَ ۾ پائي.

تيل ميٽ سان وهنجڻ بهتر،
مهتي خوب بدن کي صفا ڪر،
گهر جي رڳو تي اُجلائي.

ڪپڙا صاف بدن ڇو ڌاري،
عزت سان سو نت گذاري،
چاهي سيڪا دل ٿي سنائي.

52- مڪڙ

مڪڙ به هڪ آڪاسي آپدا آهي. پهاڙن هيٺ واريا سن پٽن ۾ پلجن يا ٿر جهڙي واريا سي پٽن ۾ جنم وٺن. پنهنجي سونهن سان واريءَ ۾ ڪڏ ڪوٽي ان ۾ آنا لاهين. آنا ته سيني پکين پکٽن ۽ ٻين ساهه وارن جا اچا تين، پر مڪڙ جا آنا ننڍڙن ڪارن داڻن جهڙا ٿين، سي به هڪ ڄاري جي ڳوڙهيءَ وانگر هجن. ٿورا ڏينهن واريءَ ۾ اها ڳوڙهي پوري پئي هجي ۽ پوءِ داڻ داڻ وانگر تي ڦٽن، ساهه پوين ۽ ماڪوڙين وانگر سُري ٻاهر نڪرن. اُن روپ ۾ انهن کي 'پونگ' چوندا آهن. هنن جو ٻيو ڏاڪو ٿيندو آهي 'ڪَهه' وارو، تڏهن ٿورو روپ وٺن ۽ ننڍين مکين وانگر ٿي پون. ٽيون تُور هنن جو ٿئي، مڪڙين وانگر ۽ ٽپ ٽپ ڪري هلڻ لڳن. ان مهل هنن کي ڪَهه ڪونجي. هن ڪَهه سان پٽن جا پٽ ڪارا ٿي وڃن ۽ ڏسي ڏپ وٺيو وڃي ته هيءَ ڪَهه جڏهن ڪجهه مڪڙين مان مڪڙ ٿي اُڏامندي، ته سڄي دنيا ڪاري ٿي ويندي. ٿئي به سچ پچ ائين! جڏهن اڏامن ۽ مڪڙ ٿي پون تڏهن ڪير هنن کي ڳڻي سگهي، ڪير روڪي سگهي ۽ ڪير جهلي پلي سگهين. ڪائين رڳو سائو گاهه ۽ پن، جي گاهه ۾ انُ هوندو آهي ته پوءِ مڪڙن جا ڪٽڪ لهندا ئي اتي وڃي. جتي وينا، اتي ساوڪ، گاهه، اَن پن ۽ ڦل ڦول ڪائي وڻن جا وڻ نوڙها ڪري ڇڏيندا ۽ ائين ٻيو يا ٽئيو جڻ هنن ۾ سائو پن هوئي ڪونه. مڪڙ ٻن رنگن جا ٿين: هڪڙا پيلا ٻيا ڳاڙها. ماڻهن ۾ اهو وهم ويٺل آهي ته ڳاڙها مڪڙ سُڪاري ۽ پيلا ڏڪاري هوندا آهن. ساون کيتين ۽ وڻن جو ڪم ئي لاهي ڇڏيندا. سرڪار هن آفت کان بچائڻ لاءِ دوائون ڇٽڪاري ۽ ٻيا اُپاءُ وٺي پر سپ اجايو ٿئي. هن بلا کي منهن ڏيڻ لاءِ هڪ الڳ کاتو بنايو ويو آهي. جنهن جو ڪم آهي، ته مڪڙ آنا لاهين ته اهي آنا ناس ڪجن، جيئن جم نه ڪن يا جم ڪري وڃن ته اُڏامڻ کان اڳ انهن کي ناس ڪيو وڃي.

ٿر ۾ ڇا ڪن جو ٽپ ٽپ تي چَريون ڪوٺين ۽ پوءِ ڊنگهر ڪٽي انهن سان

ڪه ڪي هُش هش ڪن ته اهي ٽپڪ ٽپڪ ڪندا پڇڻ لڳندا؛ پوءِ اچي انهن چرين يا ڪاهين ۾ ڪرن. تنهن ڪان پوءِ ورائين مٿن مَٿي ته ڪروڙين اندر ڍبجي مري، هڪبئي سان گڏجي چاپوڙا ٿيو وڃن نه ته هزارين لکين رپيا سرڪار جو خرچ ٿئي، اجا آنا، پونگ جي روپ ۾ هجن ته انهن جي آنن جون ڳوڙهيون ڪيڏائي سازائي چڏيون ويندون آهن. تر جا ماڻهو انهن جي آنن ڳولڻ جا ڏاڍا ڀلا هوندا آهن. واريا سن پَٽن ۾ جتي انهن جا ٽُنگ ڏسن اتي ڦوڪون ڏيئي، واري پري ڪن ته آنن جون ڳوڙهيون نروار ٿي پون ۽ اهي گڏ ڪري اچي ڪاٽي وارن ڪان اُجورو وٺن. ان ٿي به سرڪار جو گهٽو خرچ ٿئي. پيو هنن ڪي روڪڻ جو ڪو به بلو ڪونهي. گاسليٽ جهڙي هڪ دوا به هزارن دبن ۾ بند ٽيل آئين، جا ڦوهارو ڪئي وڃي ته رهيل ڪهيل پونگ به مري ناس ٿيو وڃي. پر ڪڏهن ڪڏهن اُتي جتي اهڙا جَتن نه ورتا ويندا آهن ۽ هيءَ فوج تيار ٿي وڃي، ۽ اُتان اُڏامي وڃي ڪنهن پاسي ڪاهه ڪري، جي وٽن تي لٿا ته رڳو مڪڙ ڏسڻ ۾ ايندا، وڻ جو پن نه ڏسڻ ۾ ئي ڪونه ايندو. جوئر، ٻاجهر، وڏنئڻ ۽ مڪائي، جنهن به پوک تي ڍريا ته مُلن وارو پهاڪو ياد ايندو، جو چوندا آهن ته "ملان ته پٽ ۽ گهوڙا ته پٽ، جي هوڪشيا ته رسيا، جي هي نيا ته چٽ." هارين ۽ مارن ويچارن جون پوکون پيلجي ويندون: هڙ هلاک پئسا پاڻي. ملڪ ۾ اناج نه ٿيندو ۽ ڏُڪر منهن ڪيندو. الله سائين شل هن آفت ڪان بچائي. جتان لنگهندا اُتي گهُٽ ۽ گرمي ٿي ويندي ۽ ماڻهو پيو پڇرندو. گرمر به ڪي وري اهڙا آهن جو انهن جي پاڇي ۾ باهه ٻرندي ويندي. هلندا ويندا ته ڦولڙيون به لاهيندا ويندا. ڪٽڪ جڏهن لنگهي ويندو ته ماڻهن جا گهر، گهٽيون، پٽ ۽ ميدان سڀ ڦولڙيون پولڙيون هوندا. مڪڙن جي وڏي ته جُنٽ اها آهي جو ڪائيندا ويندا ۽ هنگندا ويندا. سنڌيءَ ۾ انڪري چوندا آهن ته "پيٽ ڀرجئي تو يا نه؟ مڪڙ وانگيان هتان تو ڪائين هُتان تو هنگين."

هنن نياڳن مان نيٺ ڪهڙو ڪم وڃي. ماڻهو مڪڙن کي ڪائيندا به

آهن ۽ انهن جون ڪچريون بہ ڪري رکندا آهن، جي سڄو سال تري پيا کائيندا آهن. منهن اڳيان سونڊ ٽينڊي اٿن ۽ سندن ٽنگون ڪارائيءَ وانگر هونديون آهن. انهن تي ٽڪا ٽڪا ڏندا هوندا اٿن، هٿ بہ سنيالي لاٿين نہ تہ هٿ ۾ چُڀي ويندا. هڪ هڪ ڪري جهلڻ لاءِ سوچي بہ نٿو سگهجي. ان ڪري ٽر جا ماٺو اهو هنڌ ڳولين جتي هو رات جو لهن. وڻ تہ سڄا هنن سان ٽمٽار ٿيا پريا پيا هوندا آهن. پوءِ تري انهن وڻن هيٺان گنديون اڇي وڇائين ۽ وڻن جي ٽارين کي ڪٺي جو ڌوڻ ڏيندا تہ مڪڙ جيئن پير جي وڻ مان پير ڪِرن تيئن ڪري پوندا ۽ گنديون يا چادرون پرجي وينديون، پوءِ تہ مڪڙن جون ڪٺي پريون ٻڌندا ۽ ڪٺي آڻيندا ڳوٺن ۾، جتي ديڳين ۾ پاڻي ٽهڪائي ڇڏيندا آهن ۽ اڇڻ سان انهن پرين جو منهن کولي ڪٺي مڪڙ ديڳين جي منهن ۾ وجهندا تہ سڀ سڙي مري ويندا، پوءِ ٻاهر ڪڍي انهن جا ڪنپ، ٻول ۽ مٿا پَني الڳ ڪندا ۽ ٻاڇي ٽيل ڍِڍر گڏ ڪندا ويندا، جي سڪائي رکي ڇڏيندا. مڪڙ وري سٺيا بہ ڏاڍا آهن، گيھ بہ منجهانئن اندر جيڪا چربي هوندي آهي ان مان ٿي نڪري. ترڻ وقت گيھ ۽ مرچ جي ضرورت ٿي ڪانہ پوي. توري لوڻ جي چٽ ڏجين تہ ڇَهرا ٿيو پون، پوءِ تري چَر چَر ڪري کائي پنهنجا ويلا پاري ڇڏين. چون ٿا تہ ڏاڍا سگهہ وارا آهن. اسان جي ڀراڙين ۾ ڪافي مڪڙ پڪڙي انهن جو ٻوڙ ڪن پر ترين واريون انڪلون ڪونہ چاٿن، جو مٽن جا مڻ گڏ ڪري رکن، جيئن مٽي ٻڌا يو اٿم.

اوهان کي ٻُڌي تپرس وٺي ويندو، پر سچ پچ تہ ڏاڍا سوادي آهن. مون کاڌا آهن ۽ آءُ ساک ٿو ڏيان تہ ڏاڍا سنا آهن، اوهان کي ٻچان اچڻ نہ گهرجي. حلال آهن ۽ کائڻ ۾ ڪو بہ پڙ پولو ڪونهي. اڳي تہ پنجين-ڇهين سال هروڀرو بہ سنڌ ۾ منهن اچي ڪيندا هئا. هاڻي سرڪار انهن کي روڪڻ جا اُپاءُ ورتا آهن ۽ گل ٿيڻ کان اڳ، مڪڙيءَ ۾ ٿي انهن کي ناس ڪيو ٿو وڃي، تہ "نہ هجي بانس نہ وڄي بانسري". ڇا چنجي! مڪڙ ڪمڙا بہ ڇيهي وارا آهن، پر هنن جي اُڏامر جو ڏيکاءُ هڪ اچرج جهڙو آهي، جن اهو ڏيک ڏٺو هوندو، سي ٿي منهنجي ڳالھ جي ساک ڀريندا.

53- پيپُون

ٽر ۾ جڏهن سانوڻ جا وسڪارا ٿين ۽ هنڌ هنڌ گاهه ڦٽي پون ۽ سُڪن سلن ۽ ٻوٽن ۾ ساهه پوي، تڏهن ان ڪي سنڌ جو ڪشمير ڪوٺجي ته ڪو به وڌاءُ ڪونه ٿيندو. ڏٽ ۽ گاهه سان گڏ ڪيئي جهنگلي ميوا ۽ ڀاڄيون پيدا ٿي پون: للر، مريڙو، ڪونڊير ۽ پيپون انهن مان ئي آهن. پيپون ته اهڙي شيءِ آهي، جو ان جو نالو ٻڌندي ئي ٽرين جو وات پاڻي ٿيڻ لڳندو آهي. پيپون آهن ڇا؟ هڪڙيون ڦريون آهن، جي مُرٽن ۽ جهليُنُ جي پاڙن ۾ پيدا ٿي پونديون آهن. ٻن-ٽن انچن کان ڇهن انچن جيڏيون ڊگهيون سايون سايون ڦريون. ٽر جا ڏنار ميڙي گهرن ڏي ڪٺي ايندا آهن. اهي سواد ۾ ٿين ڪنڙيون، تن مان ڀاڄي به سٺي سوادي ٺهي ۽ ڪچيون به کائجن. ٽر جا ماڻهو ته ڇَر ڇَر ڪري سيرن جا سير کائي، وڏي اوڳرائي ڏئي ساهه پٽين. ڪي ٽر جا ماڻهو جي هتي وڏا وڏا ڪامورا هوندا آهن سي به ٽر ويندڙ کي منٿ ڪندا آهن ته ادا، موٽي اچين ته پيپون ضرور آڻج. مون به ٽر جو سير ڪندي ڏاڍيون پيپون کاڌيون. مزو ته منجهن واهه جو هو پر مون کي پان ڪين پيون، اُلٽيون ۽ دل ڪچي ڪري وڌائون. پر ائين ڪونه چئبو ته رڳو مون هڪڙي کي پانءِ نه پيون ته سيني سان اها ڳالهه لاڳو ٿي ٿئي. جتي اها شيءِ اُپجي ٿي اتي ماڻهن جو هن بابت جيڪو رايو هوندو، اهوئي سچو سڏبو. واهه پيپون واهه!

54- نهائين

ڪڏهن ڪنير جي جاءِ تي وچي ڏسو ته اچرج وٺي ويندوَ. گول چَڪُ، جو چيڪي مٽيءَ ۽ وارن جي ميلاپ سان ناهيو ويندو آهي، ان جو پورو وچ هڪ چئن-پنجن انچن جي ڪِيرَ تي رکيو ويندو آهي ۽ پاسي جي هڪ هنڌان لٺ ڦيرائڻ لاءِ ننڍڙو سَچُ به نڪتل هوندو اٿس. چڪ جو پورو وچ لسو رکيو ويندو آهي جنهن تي ڪنير هڪ پنوڙو چيڪي مٽيءَ جو چاڙهي رکندو آهي ۽ پوءِ لٺ

ان سَچَ ۾ وجهي وني چڪ کي تڪو ڦيرائيندو آهي. جڏهن چڪ پنهنجي پوري چڪر ۾ اچي ويندو آهي، تڏهن پنهنجا ٻئي هٿ ان مٽيءَ جي پنوڙي تي رکي، ڪَچا ٿانوَ جوڙيندو آهي. چا اوهين ڀانيو ٿا تہ ٿانوَ چڪ تان ئي ناهي هيٺ لاٿا ويندا آهن. نہ تہ، پهريائين ڪنڀر رڳو ٿانون جهڙوڪ دلن، مٽن، دڪين، ڪنگرن ۽ ٻين ٿانون جا بوتا تيار ڪندو آهي. جڏهن بوتو نهيو تہ ڪلهي تي جا ڏور رکيل هوندي اٿس، ان کي ان بوتي جي هيٺان ڏيندو تہ ڦيري تي اهو بوتو بچيل مٽيءَ کان ڪپجي پوندو ۽ لاهيِ ڪٺي هيٺ رکندس. ائين ويندو بوتا ناهيندو. جڏهن هڪ مٽيءَ جو پنوڙو پورو ٿيو، تہ ٻيو چاڙهيندو. چڪ جو ڦيرو ڍرو ٿيو تہ لٺ ڪٺي وري ڏاڍيان ڦيرائيندس. اهڙيءَ ريت ڪيئي بوتا جوڙي راس ڪندو. اهو ڪم لٿو تہ چڪ ڇڏي هيٺ تي ويهندو ۽ جيڪي بوتا نهيا هوندا، تن کي واريءَ جي ڇَٽَ ڏيئي، اچي نپٽيءَ سان وٺندو ۽ جيڪو ٿانءُ تيار ڪرڻو هوندس، سو اهڙي تہ سُچيتيءَ سان ويهي ناهيندو، جو سندس هنر تي واهہ واهہ ڪرڻ کان سواءِ ٻي وات ڪانہ سجهندي. پوءِ انهن ٿانون کي رکندو اُس تي، جڏهن اهي سُڪي ويندا تہ نهائينءَ جو پُورُ تيار ٿيندو. جن ٿانون کي داءَ جي ڳاڙهي رنگ سان چِٽڻو هوندس، تن تي سهٽا سهٽا چِٽ ڪڍندو ۽ چلڪ لاءِ واري چٽيندو. نهائينءَ جو پور پريو تہ سڀ ڪَچا ٿانو آٿي هڪ هنڌ پيڙا ڪندو. نهائين ڪجهہ مڙئي ٻيءَ ڏرتيءَ کان مٿيري دڙي تي هوندي آهي، ان کي ٻهاري سُهاري اچو اُجرو ڪري، ٿانو هڪٻئي سان هڪ سهٽي سٽاءَ سان ملائي رکندو ويندو. نهائين وارو پٽ جڏهن پرجي ويندو ۽ ڪابہ جاءِ نہ رهندي، تڏهن ان کي ٻڪرين جي ڦولهڙين جي ياڻ ۽ ٻي ياڻ، جهڙوڪ ڇيٽن سان پري انهن کي اهڙيءَ ريت ساٿاري رکندو، جو ڪُنڀر جي ڪرت کي ڪُنڀر ئي ڄاڻي، ٻئي کي ڪهڙي سُرت. جڏهن ڪَچا ٿانوَ هڪ سهٽي سٽاءَ سان نمڪي بيهندا ۽ مٿن ياڻ ۽ ٻيو ٻارڻ پئجي ويندو، تڏهن ان کي چنبو نهائين. نهائينءَ کي ڪنڀر آوِي بہ چوندا آهن. آويءَ کي ڏِڪيو ويندو، جيئن ڪل ئي نہ پوي تہ ان دڙي ۾

اندر ڇا آهي. اهڙو ته آويءَ کي بند ڪندو، جو هوا اندر نه وڃي نه ته ٿانو پڪا ڳاڙها ٿيڻ بدران ڪارا ٿي پوندا ۽ مَلهه- چور ٿي پوندا آهن.

نِهائينءَ کي بنهه پوري ڇڏڻ کان اڳ ڪن ڪن هنڌن تان دلِن يا دکين جون پکِل گرڻيون هٽندو آهي ته اتان اندر پيل پارڻ کي باهه ڏجي. باهه ڏيڻ کان پوءِ دونهي دکي ته اهي گِرڻيون به ڪِڏي ڦٽيون ڪندو آهي، جيئن هوا اندر نه وڃي ۽ نهائين اندران ئي اندر دُکندي ٻرندي ۽ جلندي رهي. ڏهاڙي نهائينءَ جي سنڀال وٺندو آهي ته ڪٿان ڪا ٻاڦ ته ٻاهر ڪانه ٿي نڪري، متان ٿانوَ ڪارا ٿي پون ۽ ڪيو ڪمايو ڪُٽ ٿي وڃي. نيٺ اندر پيل پارڻ ٻري ڇار ٿي ويندو ۽ ڪنير کي سُڌ پوندي ته هاڻي جيترو تؤ گهربو هو، سو ٿانون کي ملي چڪو آهي ۽ پچي راس ٿيا آهن، پوءِ به ٿي ڏينهن ترسندو جيستائين آوي نري وڃي. پوءِ همراهه ساڻ ڪري آوي کوليندو ۽ هوريان هوريان ٿانو الڳ الڳ ڪندو رکندو ويندو. شاهه ڀٽائي نِهائينءَ جو رنگ ڏسي بيت چيو آهي ته:

نهائينءَ کان نينهن سِک منهنجا سپرين،
سڙي سارو ڏينهن، ٻاهر ٻاڦ نه نڪري.

ويچاري سهڻيءَ کي دوکو ڏئي پڪي دلي بدران ڪَچو دلو ڏنو ويو هو، جو درياءَ ۾ پُري پيو، ٻڏندي ويئي ۽ ساهڙ کي سڏ ڪرڻ لڳي. ان ڪهاڻيءَ تي ڪيترين ئي ڪافيون سگهڙن ڳايون آهن. ريڊئي تي به هڪ ڪافي ايندي آهي جا اوهان ٻڌي هوندي.

تنهن گهڙي تان گهوري آهيان، جنهن ميهر ملايو،
تنهن ڪنير تان قربان ٿيان، جنهن ڪَچو پَچايو.

ڇا ڪنير جو ڪنن پورهيو، ڇا نڪر جو مُلهه! پئسي ڦيلهي. ٽڪي ڍڪڻ، آني پاٽوڙو، ٻين آني دکي، دلو، ڪونرو ۽ ڇنين آني مٽ. هاءِ هاءِ ڪيڏو نه هاڃو!

هيڏا هاڃا ٿين، ٻري هن پنيور ۾!

(هاڻ ته نڪرن جو مُلهه به وڌي ويو آهي. سستائي وارو زمانو گذر ڪري ويو!)

55- ڪؤنر، گگر ۽ لاڪ

ڪن وٽن، جن مان ٻير جو وڻ وڏيڪ ليکڻ جهڙو آهي، ان ۾ ڪؤنر ۽ لاڪ جام ٿيندي آهي. ٻير جي ٿُڙ ۽ وڏن ٿُلهن ڏارن ۾ ڪؤنر ۽ لاڪ اُپجن. اهي هڪڙيون رَسون آهن، جي ٻير جي ٿڙن مان سِمي نڪرن ۽ چوڌي جي مٿان ڳوڙها ڳوڙها ٿي بيهن. ڪؤنر ته ٿُڙن ٿارن تي ٿئي، پر لاڪ ته سمورين ٿارين تي نڪري اچي. ڪؤنر ته اهڙي شيء آهي جا اوهان سيني ڏٺي آهي. ان جي رس چنبڙندڙ ٿيندي آهي، جنهن سان اسين ڪاڳر چنبڙائيندا آهيون. ڪؤنر ڏاڍو سگهارو آهي. ڪؤنر مان مٺايون به ٺاهيون آهن، جي ڏاڍيون سوادي ٿينديون آهن. اڄڪلهه ته ڪؤنر ڏاڍو مهانگو ٿي ويو آهي، نه ته اڳي سستي ۾ سستي شيء هوندي هئي. ٻيلن ۾ رهندڙ مالدار ماڻهو مال چاريندي ٻيرن تان ڪؤنر جا ڳنڍيا روڙيندا گڏ ڪندا ويندا آهن ۽ جڏهن پنج-ڏهه سير گڏ ڪن، تڏهن شهرن ۾ اچي وڪڻن. ٻير جو ڪؤنر گهڻو ڪري ڳاڙهو ٿيندو آهي، پر ڪونيٽ جو ڪؤنر، جو ٿر ۾ گهڻو ٿئي، اهو اڇو ٿئي. ڪؤنر جي رس اڇا سُڪي ڳنڍو نه ٿيندي آهي ۽ آلي هوندي آهي ته آڱر پري چٽبي ته بس ماکيء جو مزو ڏيندي. عجب پيو وٺندو ته هيء رس وڻ جي ڪاٺيء مان ڪيئن ٿي سمي نڪري، آهي جا ۽ ڪيئن ٿي نهيَ! بس اها سَگهه رڳو ڌڻي سڳوري کي آهي، ٻئي جي ڇا مجال.

گگر به ساڳيو ڪؤنر وانگر ڪن وٽن مان سمي نڪرندو آهي، پر اهو ڪائڻ جي ڪم ڪونه اچي ۽ نڪي منجهس لِوَ ٿئي، جيئن ڪؤنر ۾. اهو رڳو سُتين ڦڪين ۾ ڪم اچي ۽ ڏاڍو ڪارائتو هوندو آهي.

رهي وجي لاڪ، سا به ادا ڏاڍي مُلهائتي شيء آهي. ٻيرن جون ٿاريون سڄيون لاڪ جي رس جي ڳوڙهين ڳوڙهين سان جهنجهنيون پيون هونديون

آهن. ماڻهو ويچارا چار پئسا ڪمائڻ لاءِ، ٻيرن جا ڪنڊا جهلي، لاڪ تارين تان روڙيندا ويندا آهن ۽ اها گڏ ڪري وجي چڱي ملهه ۾ وڪڻن. اوهان ڪي ٽپرس وڻند ته لاڪ مان نهي رنگ. رنگ به ڪهڙو؟ ڪپڙن کي رڱڻ وارو نه، پر جنديءَ جي ڪم وارو. جنديءَ جو ڪم ڪندڙ وگها مل لاڪ ڳنهي اچن ۽ ان کي ڏکهين سوڙهين ڳوترين ۾ وجهي، پا سا بند ڪري پوءِ تاندن جي تَوَتي تپائين ته لاڪ رجي پوندي ۽ ڪپڙي کان ٻاهر ٻُڙڪا ڏيئي نڪرندي. پوءِ اها ڪنهن رنبيءَ سان ڳوتريءَ تان ڪُرڙي لاهي، ڪنهن ٿانو ۾ رکندا ويندا. جڏهن سڀ رجي ويندي ۽ ڳوترين ۾ ڪک ۽ ڇوڏن جون ذريون وجي بچنديون، تڏهن ڳوتري اچلي ڦٽي ڪندا ۽ وري اها ڪم ڪار ايندي. هاڻي لاڪ ۾ جيڪو به رنگ گڏبو، جيئن ته ڳاڙهو، سائو، پيلو، نيلو ۽ ٻيا ته اهو رنگ ٿهي پوندو. لاڪ ۾ رنگ ملائي ان کي وري تپائي، ان مان ڦريون ٺاهيندا آهن ۽ پوءِ جنديءَ تي ڪتن جا پاوا، گلدستا، جڳ، رانديڪا، پينگها ۽ ٻيو سامان چاڙهي، انهن ڦرين سان ڪاٺ تي رنگ چاڙهين. جنديءَ جي هيٺان ڪجهه تاندا رکندا رهن، جنهن جي تَوَتي لاڪ رجندي وجي ۽ ڪاٺ تي چڙهندي وجي. ڪنهن سگهڙ مارئيءَ لاءِ چيو آهي ته:

عمر هي بافتا بخمل ڪٿين سان مور مٽ ناهن،
نه پائي پٽ پٽيهر لاڪ جـي لوئي لڄائينديس.

اهي بي مُلهيون شيون خدا تو ماڻهن جي لاءِ اُپائي ۽ ماڻهن ويچارن کي رڳو پورهيي جو ملهه تو ملي، ٻيو بس.

56- ڏنار ڪٺوري

ڏنار ڪٺوري به هڪ ٻوٽي آهي، جا پاٽمرادو جهنگن ۾ اُپري. ٻيا سڳنڌ وارا ٻوٽا ته وڏي سنيال سان قلم هٽي پوکبا آهن، پر هيءَ ويچاري آهي ول، سا نڪا ڪا سنيال گهري، نه مٽس ڪا پورهيي جي گهرج پوي. ڪٺوري سنڌي ٻوليءَ جو نج اکر آهي نه ته خستوري به سڏبو اٿس. منجهس پنن سان گڏ

ڏانڊڙين جي وچ وچ ۾ هڪڙيون ڪاريون ڳنڍيون ٿينديون آهن، جن ڪي ٿوڙي سونگهبو ته اهڙي ته سني سڳنڌ ايندي، جو مُشڪ کي به جواب! مٿس ڏنار ڪٿوري نالو ان ڪري پيو آهي جو ڏنار ماڻهو پنهنجي مال مان جن نڪر جي ساڙهن ۾ دکين ۾ ڪير ڏُهن، اهي ٿانوَ ڏنار ڪٿوريءَ مان مُيون نا هي، ان سان مَلڻين ته ٿانون ۾ سني سڳنڌ ٿيو پوي ۾ کير به ڏاڍو سُرهو ٿيو پوي. هتي اسان وٽ ٻهراڙين ۾ اهي نڪر جا ٿانو: واڻ، ڪاٻاري يا مُڃ جي نوڙين کي اُکولي انهن مان مُٺي نا هي، ان سان ملينڊا آهن، پر ڏنار ڪٿوري سان ڪٿي ٿيون نوڙيون بر ميچين!

ويچارا ڏنار سڳنڌ ونڻ لاءِ ڏنار ڪٿوريءَ جون ڳنڍيون پڇي پوري، اهي گلن وانگيان ويهي سونگهندا ۽ سڳنڌ وٺندا آهن. هنن لاءِ ته گلاب، چنبيلي، موتيو ۾ ٻيا گل اها ڏنار ڪٿوري هوندي آهي. جتي جتي مال گهٽو ٿئي، اتي ڏنار ڪٿوري به گهٽي ٿئي. جهڙوڪ ٿر ۾ اها جام ٿئي. ٿيندي ته هتي اسان جي پٽن ۾ به آهي، پر ايتري نه، جو ته ماڻهو ان مان ايترو ڪم ڪونه وٺن. جيترو ٿر جا ڏنار ۾ ٻڪرار.

اوهان کي ڪڏهن وجهه ملي ته جهنگ مان اها ڏنار ڪٿوري ڳولي، پٽي، سونگهي ڏسو ته اوهان کي ان جي چڱاڻ جو پرو پوي ۾ سُڌ پويوَ ته ڏٺيءَ سڳوري اسان جي پالتيءَ لاءِ ڇا ڇا نه اُپايو آهي. جنهن مان اسان کي ڪيئي لاڀ پڙ پون ٿا.

57- ڪاٺ- ڪُٽو

ڪاٺ-ڪُٽو هڪ موچارو پکي آهي. مٿي تي ڪلنگي ٿئيس، چهنب ڊگهي مگر پوري پُني. ڪنين تي ڇٽا ڇٽا ۾ پٽا پٽا هوندا اٿس، اهڙو پيو وٽندو آهي جو دل گهرندي آهي ته ڦاسائي پڃري ۾ رکجيس. پر ڪم کهڙي جو؟ نه چتونءَ يا بلبل وانگيان ٻولي ڪري، نه رانديون ۾ نڪو انهن وانگر ٽول ڪائي. پڃري ۾ رکوس ته مورڳو ويچارو پاڻي پيئڻ به ڇڏي ڏيندو، مري ويندو ۾ پاپ

ڳچيءَ ۾ پوندو. ان ڪري ڪو بہ هٿ ڪونہ لائيس. رڳو ڪيس ڪنهن وڻ جي ٿُڙ تي وينل ڏسي ڏٺيءَ جي سارا هہ ڪبي آهي تہ کهڙا نہ ڪيس سهڻا رنگ ڏنا اٿس.

ڪانُ-ڪُتو ويهي وري وڻن جي ٽارين ۽ ٿڙن تي، چنبن سان ٿڙن ۽ ڏارن کي سوگهو جهلي ۽ پاسيرو ٿي ويهي، سارو ڏينهن ڏسوس تہ پنهنجي چهنب سان وينو وڻ جي ڪاٺ کي ٺُڪ ٺُڪ ڪندو ۽ ٺڪيندو. چهنب ڪا ڪاٺي ڪانهيس جا ڪاٺ کي وڍي ڇڏي، پر اها هن جي هڪ هير آهي. چوندا آهن تہ "هير ٿي سندي هير، ٺنگ ڀڳي نہ لهي!" ڪاٺ کي ٺڪڻ واريءَ هير سببان، هن پکيءَ کي ڪونين ٿي "ڪانُ-ڪُتو" . گهڻو ڪري ٻنپهرن جي ٽاڻي هو وڻن تي ايندو آهي ۽ پنهنجي ڪرت کي لڳي ويندو آهي. اوهين سوچيندا ۽ ڏسندا تہ ڪانُ-ڪُتو جيئن نہ سونارو پنهنجي ننڍڙيءَ سنداڻ تي سون رکي، ننڍڙي مترڪيءَ سان ويهي ڪٽيندو آهي، ساڳيو ان وانگيان ڪانُ-ڪُتو بہ پانشبو تہ سونارو آهي، جو سون وينو ڪٽي. پکين ۾ هن کي سونارو پکي چئجي تہ بہ نهي. ڪانُ-ڪُتي جي اِها ڪرت اهڙي تہ من موهيندڙ هوندي آهي، جو ڳولي ڳولي وجي ڪيس ڏسجي ۽ جڏهن پنهنجي ڪرت ۾ رڌل هجي، تڏهن سندس رنگ ڏسجي!

58- پَٽ- ڪُنوار

پٽ- ڪُنوار بہ هڪ پوٽي آهي، جا ميداني پٽن ۾ پاٺمرادو اُپري پوندي آهي ۽ ويندي آهي پَٽ پريندي. اُن جا ٻُتَ ٻُتَ بلڪل ايريال جهڙا ٿين. ايريال جون ڦريون البت ويڪريون ۽ ڳرواريون ٿين، پر پَٽ-ڪُنوار جون ڦريون اهڙيون ڳر واريون ڪونہ ٿين. آهي پَٽ-ڪُنوار بہ ايريال، پر تر ۾ ان کي اهوئي نالو ڏين ان جو ڪارڻ اهو هوندو آهي، جو جڏهن منجهس ڳاڙها گل نڪرن، تڏهن ان جون گلن واريون چوٽيون اڀيون ٿي بيهن، لالاڻ لڳي وڃي ۽ سارو پٽ ڳاڙهي ڪنوار وانگر رتو ريشمي وڳو پهريو بيهي. جيئن سارو پٽ گاهہ سان

ڇهچ سائو تي ويندو آهي تہ چوندا آهن تہ پٽن سائو پهراڻ ڍڪيو آهي يا زمرد جهڙو سائو وڳو اوڍيو آهي يا پٽن تي سائو وڇائو وڇائجي ويو آهي. ساڳيءَ ريت، هن ٻوٽيءَ کي ٻين ٻوٽين سان ڀيٽ ڪندي ڪنوار ڪوٺيو ويندو آهي ۽ سنون پٽن ۾ ايرڻ ڪري ڪيس پَٽ-ڪُنوار سڏين. پَٽُ گهوٽ تہ هيءَ ٻوٽي ڪنوار.

هن ٻوٽيءَ جون ڪڏهن ڪڏهن گهر جائو ماڻهو ڦريون پٽي ويندا آهن ۽ انهن جي ڪل لاهي، ان جي گودي کي تورو سيڪي، ڳچيءَ جي مَليءَ جي ڇُٽڻ جو بلو ڪن. ڦري سوچ واري جاءِ تي رکي، پٽي ٻڌي ڇڏين ۽ ڪجهہ ڏاڪور بہ ڪن. بہ-ٽي ڏينهن ڦري ٻڌي، ڏاڪور ڪيائون ۽ ٻَڌَ ڪيائون تہ ملي بہ ڇڏي ويندي ۽ مَليءَ ڪري جيڪا سوچ تي هوندي، سا بہ ڇڻ هئي ڪانہ. ڀلائي تہ سڀ شيءِ ۾ ڪانہ ڪا آهي ئي آهي! قرآن شريف ۾ آيو آهي تہ:

ما خلقت هـٰذا باطلا

(ڪابہ شيءِ اجائي نہ اُپائي ويئي آهي) - سبحان الله!

59- پاپيهو

پاپيهو بہ هڪ منڙو پکي آهي، جو مٺيون لاتيون لنوَندو آهي. هن کي ڪي ماڻهو پاپيهو ۽ پپيهو بہ چون. پانت پانت جا پکي ڌڻيءَ اُپايا آهن، سڀني سائينءَ جو نالو ڳنهن ٿا ۽ سندس ڳُڻ ڳائين ٿا. سيڪو پنهنجي پر ۾ ٻولين ٻولڻ سان ڌڻيءَ جي ساراهہ ڪري ٿو، جنهن اُپائڻهار کين اُپايو آهي. هڪڙا پکي آهن، جن کي ڳائيندڙ پکي ڪوٺبو آهي، جو اهي مِٺيون لاتيون ڪندا آهن. جهڙوڪ بلبل، ڪوئل، پاپيهو ۽ ٻيا. ڪي پکي ذاڪر ڪوٺبا آهن، جي ڌڻيءَ جي لات لنون. جهڙوڪ پاريل يا پاريهل، ڪبوتر، ڳيرو، تيتهار ۽ ٻيا جي سويل ساجهر، تني ڏينهن ۽ سانجهيءَ جو واهيريءَ جي وير هُو هُو ۽ گهُو گهُو ڪري ٻوليون ڪندا آهن. ڪي ڳالهائيندڙ پکي جهڙوڪ ڇتون ۽ مينا. ڪن جا ٻول چُون چُون بہ هوندا آهن. جهڙوڪ چيها، جهرڪيون، ٻوڙي ۽ ڪن

جا ٻول وري ٻيا هوندا آهن، جهڙوڪ ڪانوَ، مور، ڪونجون، سرِٽيون ۽ ٻيا. ڪي شڪاري پکي هوندا آهن، جهڙوڪ باز ۽ شڪرا. ڪي رات جا پکي، جهڙوڪ چِبرا، چمڙا، چَندول ۽ چڪور. ڪهڙن جي پچار ڪري ڪهڙن جي ڪجي. سڀ سائينءَ جي جوڙ آهي، سارا هـ سڀ انهيءَ جوڙيندڙ ڪي جڳائي ٿي.

پاپيهو راڳيندڙ پکين مان آهي سندس آلاپ آءُ ته چوندس ته بلبل ۽ ڪوئل کان به ڪثر آهي. پکي ننڍڙو، ڪنپ به ڪي اهڙا رنگارنگي ۽ سهڻا ڪونه ٿن پر ٻولي اهڙي جيءُ لُيائيندڙ هوندي اٿس، جو ٻڌڻ سان ماڻهوءَ جا ڪن ٽڪبا ئي ڪين. پائيندو ته سدا پيو ڳائي. مولوي احمد ملاح پنهنجي ڪافين ۾ پاپيهَي جي گهڻي ساراهـ ڪئي آهي. اوهينءَ سندس ٻولي ٻڌندا ته سيني ڪان سوائي ۽ سرس ليکيندا.

60- ٽِنب ۽ ڏٽو

اهو ته اوهان سيني ٻڌو هوندو ته ادا فلاڻو اگهائيءَ کان پوءِ ٻنهـ ڳري ٽنب جهڙو ٿي ويو آهي. ڪڏهن پڇيو اٿو ته اها ٽنب ڪهڙي شيءِ آهي، جنهن سان اپري ماڻهوءَ جي پيٽ ڪئي ٿي وڃي. اچو ته آءُ توهان کي کولي سُٽايان. ٻهراڙيءَ ۾ ماڻهو ويچارا ساريون، ٻيو اَن يا گاهـ پَنو ڳوڻ ۾ ٻند ڪري ڪٽي ويندا آهن. هنن وٽ سوتلي ۽ سوئو ڪونه هوندو آهي، جنهن سان ڳوڻ جو منهن بند ڪن. پوءِ اٽڪل ڪهڙ ڪن جو ننڍڙيون سنيهون ڪانيون چونڊي، ٻن-ٻن انچن جيڏا ٽڪر ڪري، ڳوڻ جا ٻيني چپ ملائي، اهي ڪانيون ڳوڻ ۾ اهڙي طرح ٽُنبيندا آهن، جيئن وڏا ٽوپا ڏجن. ان نموني ڳوڻ جو منهن بند ڪن ۽ چون ته ادا سوتلي ۽ سوئو نه آهي ته هرج ڪونهي، ٽِنبون هٿوس ته سوتليءَ کان به سوگهي ٿي ويندي. اهي ٽِنبون جيئن ته سنهڙيون ڪانيون هونديون آهن انڪري چوندا آهن ته فلاڻو ويچارو ڳري ٽِنب ٿي ويو آهي.

وري اچو ڏٽي تي. چوڻ ۾ ايندو آهي ته فلاڻو فلاڻي وٽ پنڌ ڪري ڪري

ٽڪو آهي، اجا تہ رڳو ڪوڙا ڏٽا پيو ڏئي، ڪم تہ الاجي ڪڏهن ڪندو؟ اوهان سوچيو آهي تہ اهي ڏٽا ڇا آهن. اوهين چوندا تہ ڏٽا جو ارٿ آهي ڪوڙا دلاسا. ائين برابر آهي، پر ڏٽي جي پنيان پيو بہ ڪي لڪل آهي. اوهان کي سُڌ هجي تہ ڀراڙيءَ جا ماڻهو مکڻ تپائي گيهہ ڪري، دٻن ۾ وجهي، شهرن ۾ وڪري لاءِ کڻي ايندا آهن. دٻن ۾ گيهہ تہ وڌو ويو، هاڻي دٻي جو گول تنگ ڪيئن بند ڪجي، جو اهو اُٺ گهوڙي تي بنا هارجڻ ويرجڻ جي ڪڙئي يا خرزين ۾ وجهي ڪڻجي. اتي بہ ڀراڙيءَ جي ماڻهن هڪڙي اٽڪل ڳولي ڪڍي آهي. ڇا ڪندا آهن، جو ڪپڙي جون ننڍيون ڳوٽريون سُبي، اهي دٻن جي تنگن ۾ اندر ڪڻي وجهندا ۽ مٿان ان کي ويڙها ڏيئي اَندي کُنجي، انهيءَ ڳوٽريءَ جا ڪنارا ٽُلها ڪندا، جي تنگ کان ٻاهر رهن. پوءِ جيڪي مٿي پسائي، ان ڳوٽريءَ کي پريندا تہ هيٺان ان جي گولائي دٻي جي سوراخ کان پڪڙي تلهي ۽ ويڪري ٿي پوندي ۽ پوءِ مٿان منهن تائين مٿي اهڙيءَ طرح پريندس، جو 'ڏٽو' ٿي پوندو. اها ڳوٽري اهڙي تہ سوگهي ٿي پوندي، جو ريهہ ٽُٽي پوي پر ڏٽو نہ ٽٽي نہ شهر ۾ دبو کڻي وڃي ريهاڻيءَ جو ملهہ پرٽو پوي ۽ نہ ٻيا پنڌا پون. چوندا تہ بابا، دٻي کي ڏيو ڏٽو تہ ڪٽي ٻلي کان سوگهو! گيهہ جو ڦڙو بہ نہ وهندو. آهي بہ ائين، ڏٽو تيستائين لڳو رهندو، جيستائين ان کي ڪنهن ڪَپ يا ڇُريءَ سان مٿي ڪوٽي ٻاهر ڪڍجي. تيستائين ڏٽو آيو پيو هوندس ۽ ان تي سڀ ڪنهن جو پروسو هوندو. پر نيٺ ڪوڙ جو مثل ڪوڙا اهوئي ڪارڻ آهي، جو ڪوڙي دلاسي کي ڏٽي سان پيٽ ڪبي آهي. ڏٽو آهي گهڙيءَ ڪن جو اپاءُ، جيئن ڪوڙو دلاسو بہ ٿوري ويرم لاءِ هوندو آهي ۽ نيٺ پڌرو ٿيو پوي.

61- ٽـٽـو

هن کي ڪي ماڻهو اُونٽو بہ چون. اُنّ جي ڪپڙي جو ويري، ٽٽي کان وڌ ٻيو ڪو جيت ڪونهي. شل نہ اُوني ڪپڙن: ڪَٽين، شالن، ڪمرين، بلانڪيٽن، ڪمبلن ۽ ڪوٽن کي لڳي. بس پوءِ تہ جنهن کي ورتائين، ان کي ٽُن

ٽُن ڪري ڇڏيندو، ته بلا ڪهڙي آهي، جا ايترو ڇيهو ٿي رسائي؟ بي اهي ئي نياڻا ڪپڙا آهن. سيارو پورو ٿئي. اسين گرم ڪپڙا ۽ اوڇڻ جو سامان چنڊي ڦوڪي ته ڪري پيٽيءَ ۾ سنڀال سان بند ڪري رکون ته وري ايندڙ سال پهريندا سين؛ پر اهڙا ڀاڳ ڀي ڪٿي جي تين! سوٽي ڪپڙن کي ته ڪاڻ ڪانهي، ڪوبه جيت ڪونه وڃرين، پر اُن کي ٽڻو وٺي ته ڀاڳا لاهي ڇڏيس ۽ وري ڪنهن به ڪم جا نه ٿين.

اهو رنگ ڏسي ماٺهو ويچارا فنائيل جي گورين کان ڪم وٺن ۽ گرم ڪپڙن ۾ وجهي ڇڏين ۽ هڪڙيون ٻري وجن ته ٻيون وجهي ڇڏين. سارو سال سنڀال ڪندا رهن، تڏهن مس ڪا وڃي پرم پري ٿئي. ٽڻي جا جيت نياڻا، جنم به اندرئي اندر اُوني ڪپڙن ۾ وٺن ۽ جتان جنم ملين، ان جا ئي ويري ٿين ۽ ان کي ڪائين. ڏسڻ ۾ به اهڙا ته بوجارا بچڙا آهن جو ڊپ پيو وٺندو. گهڻا ماٺهو ويچارا فنائيل نه هوندو اٿن ته ڪپڙن ۾ نم جا پن وجهندا آهن، ۽ انهن کي مهيني سر مهيني اُس ۾ ڪڍي سڪائيندا آهن. ميٺهوڳيءَ جي منڊ ۾ گهم ٿيندي آهي، اِن ۾ ته اُوني ڪپڙن جي سنڀال ڏاڍي ضروري آهي، جو ٽُڻو جنم ئي هن منڊ ۾ وٺي ٿو. توهين پاڻ ڏسو ته اُوني ڪپڙو ڪيترو نه مهانگو آهي ۽ ان جي سباڻي به ڪيتري نه ڳري آهي! ان ڪري ڏاهن ماٺهن جو ڪم آهي ته فنائيل جون گوريون ڪيئن به ڪري ڳنهي ڪپڙن ۾ وجهن نه ته اوني ڪپڙن تان هٿ ڌوئي ويهن.

62- مريڙو

ماٺهوءَ جي پيٽ جي پورائي ڪرڻ لاءِ ڪيئي ڀاڄيون باغن جي واڙن ۾ يا ٻنين ۾ پوکينون وينديون آهن. پر ڪي ڀاڄيون اهڙيون به آهن، جي ٻن ڪمائيءَ جهنگلن ۾ پاڻمرادو اُپرن ٿيون. جيئن ته لوڻ، مريڙو، لِلرُ، ٻُگرو، ڪونڊير، ڦوڳي، ڪُنيُيون، جهنگلي ميها، سگريون، پُسي، پپون، ڏوُنرا، چيڙ ۽ ٻيون. انهن جهنگلي ڀاڄين ۾ مريڙو آهي، جو گهٽو ٽُو سيني کي وُٽندو

آهي ۽ سڏونِ ڪري ماٺهو کائيندا آهن. ميئنهن جي مند ۾ ان جو گهٽو اوپر ٿيندو آهي، وڻن جي چانولي ۾ ته گوها ڏيئي اُپري. جيترو ڪپيوَ بنا پئسي پٽي ڪٽي اچو ۽ پاڃي رڌي کائو ۽ مزو ونو. لوٽڪ ڪجهہ گسي ۽ ليس واري پاڃي آهي. آهي اها بہ چڱي، پر مريڙي جو مَٽ نہ ٿيندي. مريڙو آهي اٿيي پاڃي، جنهنڪري ان ۾ گيهہ جام پوي ۽ ڏاڙهن جي ڪڻ بہ جهجهي وجهجيس پوءِ هٿ وينو چٽ. ڪٽڪ جي مانيءَ سان ايترو رسُ نہ ڪري، جيترو ٻاجهري يا جوئر جي ڍوڍي سان. ٽر ۾ تہ ٽئي ٽي ٻاجهري، ان ڪري ٽري ماٺهو مريڙي مان چاو اڪن. ڪونڊير پٽاٽن وانگر ٿين، ڦڪا ٽي ڦڪا، ڪَچا بہ کائجن ۽ رڌي بہ. للر ۽ ٻنگڙو تہ رڱو اُپاري انهن جا منيا ناهي، ٽري ويچارا ويلو ٽاري ڇڏين. پپن لاءِ مون اڳي ٽي لکيو آهي. سگريون تہ اوهان ڪَنڊين جي وڻن ۾ ڏنيون آهن. ڀچن تہ ڏاڍيون منيون ٿين. ٻار انهن کي ڪُٽي پوڳاڙو ناهي ڦڪ پريندا وتن. ڪچيون هجن تہ انهن جي پاڃي بہ گهڻ سوادي ڪين ٿئي. ڏونرن ۽ پُسيءَ جي پاڃي بہ ٿئي ۽ آچار بہ. ڏونرا پچن تہ ڳاڙها پَڪا تي پون، جي موج سان کائجن. ڦوڳن جي ٻوٽي ۾ ننيڙا ننيڙا گل ٿين تن کي ڦوڳي ڪونجي، اها ڪچي بہ کائجي ۽ پاڃي ڪري رڌي بہ واپرائجي.

ڏسو تہ ڏٽيءَ سگوري ماٺهوءَ لاءِ ڇا ڇا نہ بنايو آهي، تہ پلي منهنجا ٻانها کائي سواد وٺن ۽ پيٽ پارين.

63- ٻوراڻي

اوهان مان گهٽن تٽن تہ ٻوراڻي پڪ کاڌي هوندي، جي کاڌي نہ هوندي تہ ڪن هٽن تي پيلي رنگ جا وڏا وڏا مُنيا (چاٺا) رکيل ڏٺا هوندوَ. اهائي ٻوراڻي هوندي آهي. سَجر َتہ ڏاڍي سوادي ۽ مني هوندي آهي، پر جي گهٽن ڏينهن تائين رکيل هوندي آهي تہ بہ سَجر جهڙي نہ. تہ بہ چڱي موچاري هوندي آهي. ٻار اها چاهہ ۽ چَس سان کائيندا آهن. وڏا بہ هن جو سواد وٺڻ ۾ ڪسر ڪانہ ڇڏين. ٻوراڻيءَ جو هڪڙو ٽُڪر يا ڳنڍو پيچي ڪٽي وات ۾ وجهي ڏند

ڏينس ته ڦڪرو اٿو يا بورو ٿي پوندو ۽ مٿون پرجي ويندو. پوءِ جيئن اٿلائي اٿلائي نيٺ ڳهي ڇڏينس. بورانيءَ جو اڪرئي اهڙو آهي، جنهن مان اوهين سمجهي ويندا ته هيءُ ڪنهن ٻوٽي جو ٻور آهي، جنهن کي ڪنهن رتا سان جوڙي ٺاهي منائيءَ جهڙي وٽ جوڙي رکي اٿن.

هاڻي مان توهان کي ٻڌايان ته اهو ڇا جو ٻور آهي؟ ته ٻڌو: جتي جتي سمر گهٽي هوندي آهي اتي هيٺاهين پٽن تي سمر جو پاڻي گڏ ٿي ويندو آهي. ان پاڻيءَ جي آڌار تي هڪ گاهه، جنهن کي پن ڪوئيو ويندو آهي، سو گهاٽو گهاٽو اُپري پوندو آهي. اها پن وڏي وڏي ٿئي ۽ ٻاجهريءَ جي سنگن وانگر اُن ۾ سنگ نڪرن. پر انهن سنگن ۾ داڻا ڪونه ٿين، رڳو اڪ جي انبن ۾ جيئن هڪ نموني جي ڪپهه ٿيندي آهي، اهڙي ڪپهه ٿئي. اڪ جي ڪپهه مان وهاڻا پرجن ته ڏاڍا نرم ٿين. هن پن جي ڪپهه مان به ڪي وهاڻا پرين، پر ٿوري گهٽين ڏينهن ان ۾ بانس ٿيو پوي.

پر ونو ڳالهه جو ڳاٽو. انهن سنگن جي چوٽيءَ وٽان، وچان هڪ تيليءَ جهڙي سرائي اڌ-مني فوٽ جيڏي اُپري، جنهن تي ٻور چڙهي وڃي. اهو ٻور مٿان ته پورو سڏڻ ۾ اچي، پر اندران پيلو هوندو آهي. ماڻهو ويچارا هٿن سان اهو ٻور روڙيندا گڏ ڪندا ويندا آهن. مٿن منهين ٻور ڪنو ڪري، پريون ٻڌي ڪٽي وجن ۽ ان کي پوري ڳوهي، پوءِ ڦڪرو ٿئي ته ان جا وڏا ڳوڙها ۽ ننڍا مُنيا جوڙي راس ڪن پوءِ اچي شهرن ۾ وڪڻن، جنهن مان چڱو پئسو پڙ پوين. اڳي ته بوراني خيرپور ۾ جام ٿيندي هئي، جو اتي سمر به گهٽي هئي ٻيو سنڌ ۾ جتي ڪٽي سمر وارين ڊنڊن ڊورن تي به جام ٿيندي هئي. اڄڪلهه بوراني گهٽ ڏسڻ ۾ اچي ٿي، نه ته شهرن توڙي ڳوٺن ۾ اهڙو هٽ ڪونه هوندو هو، جتي بوراني نه ملي.

اهي آهن الله سائينءَ جون ڪرتيون: جيئن وڻيس تيئن ڪري. ماڻهن لاءِ ڇا ڇا نه اپايو اٿس، پوءِ به هي ٻانها سندس ٿورا نه مڃين ۽ ان جي ڏسيل

وات تي نه هلن ته اوڳٽي ڳالهه آهي. ڏک آهي ته هاڻ هن شيءِ جو واهپو گهٽجي ويو آهي. اها ٻارن جي وڻندڙ شيءِ هئي. ”ٻوراني، ڙي ٻوراني!“ توکي ٻار ڏاڍو تا ياد ڪن. تون ڪٿي وڃي لڪي آهين؟ نڪري اچ ٻاهر ته توکي ڪائي چڙهه ڪن.

64- پَبڻ، ٻِهه ۽ لوڙهه

جيتريون ڏٿيءَ سڳوري يا جيون ڌرتيءَ جي مٿاڇري تي اُپايون آهن؛ اوتريون ڌرتيءَ ۾ اندر ۽ وري ڪيتريون پاڻيءَ جي مٿان ۽ پاڻيءَ ۾ اندر آهن. اوهان جيڪي پا ڇيون کائو ٿا، جهڙوڪ ميٿي، پالڪ، چوڪو، گوبي، ڏاٿا، ڦودنو، پيندييون، ساٻون توريون، ڪدو، گوار ۽ ٻيون. اهي اُسرن ڌرتيءَ کان مٿي موريون، گجرون، پٽاٽا، گوگڙو ۽ ٻيون تين ڌرتيءَ ۾ اندر پاڙ سان، ۽ پاڻيءَ ۾وري ٻِهه، لوڙهه ۽ ڪُم تين پر پبڻ مٿي پاڻيءَ تي ٿئي. ٻهه، لوڙهه ۽ ڪُم جون پاڻيءَ ۾ هيٺ پاڙون تين ۽ پبڻ پاڻيءَ کان مٿي ان جي مٿاڇري تي ٿئي.

ٻِهه اوهان کاڌا هوندا. کهڙا نه سوادي آهن، ٻوڙ ۾ وجهجن، اُٻاري مرچ لوڻ وجهي کائجن، ڪچريون ڪري رکجن، اهي سڀ ڪم انهن مان وٺجن. اهي ٻهه اتو پبڻ جون پاڙون. پبڻ جا ڪوپا (پابوڙا) ته اوهان وٽي چني منجهانئن پيٽيون ڪڍي کاڌيون هونديون! ڏسو ته ڇا آهي هنن ۾ مزو. وات ۾ وجهه ته ڪير پيو نڪرندو. سڪي وڃن ته به خرارن جي منهن وڪامن، جي سائين مان ڪاريون پيٽيون ٿي وڃن ته دوائن ۾ ڪم اچن.

رهيا لوڙهه، سي به اوهان ڪائي چس ورتي هوندي! ڍنڍن ۾ اندر اُپجن ۽ گپ سان گڏيا پيا هجن. ميربحر ٽپيون هٽي ڪڍن يا وري ڍنڍن ۾ پاڻي جڏهن ٿورو وڃي بچي، تڏهن ڍ ڳ ڪٽي ميڙين. لوڙهه، ٿورا ڪسارا ٿين پر اها ڪساراڻ اهڙي ته وٽي، جو کائيندي کائيندي، پيٽ ئي ڪين ڀرجي. پائنجي ته هجن ته وينو کائجين. مٿان ڪل ڪاري هوندي اٿن. ڪوسي پاڻيءَ ۾ ٺهڪائي،

اُباري پوءِ ڪل لاهي، سندن ڳپ ويهي ڇَس سان ڪائجي ته ماٺو ڪائڻ مان ٿڪجي ئي ڪين.

ڪُمَ به اهڙي ئي سلوڻي شيءِ آهي. منجهن خس خس وانگر داڻا ٿين، جن کي ناپو چئبو آهي، جيڪو ڇانورن سان رڌي کائبو آهي، ته پلاءَ جو سواد ڏيندو آهي. پر جي ڪُمن جي ڪل لاهي ڪٽي وات ۾ وجهه ته واهه واهه! ڪهڙي ڳالهه ڪجي. ڪائڻ وارو چوندو ته ٻيلي اڃا آڻ ۽ آڻ. لوڙهه ڏوئي ڳپ ڪيڍي، اُباري ٻوڙ ۾ ڪٽي وجهبا آهن ته اهي وڻندا آهن، جو پاڻ ته ڪڪڙ جا آنا اُباري رڌا اٿن.

هاڻي ويچار ڪريو ۽ چئو ته ڏٺيءَ جي ڏنل پلاين مان ڪهڙين جي ناڪار ڪري ڪهڙين جي ڪندا. هن پلي جا ڪيترا پال مجيون ۽ ٿورا ڳايون. ڳمٺا ورهيه ٿيا ته ڪنهن سگهڙ سمن جي صاحبيءَ ۾ چيو هو ته:

هاڪ وهندو هاڪڙو پڇندي ٻنڌ اروڙ،
بهه مچي ۽ لوڙهه سمي ويندي سوڪڙي.

65- تلور ۽ گوڙامٽو

تلور ۽ گوڙامٽو به حلال پکي آهن ۽ ٻيئي هڪ ئي ٻُڻ جا آهن. نيٺ پکي آهن، سو مٽي اڏامن، پر ايترو گهٽو ڪين اڏامن، جيترو سرٽيون اڏامن. رڳو مور وانگر ٿورو اڏامي وري ويهي رهن. هيءَ پکي به تترن وانگر ڌرتيءَ کي ڇهنب سان کيڙي، اڏوهي ۽ ٻيا ننڍا ننڍا جيت کائين. ڌرتيءَ تي ڏاڍو تکو ڊوڙي سگهن. ڪنهن به ماڻهو کي ايندو ڏسن ته اهڙي ڊوڙ پائين، جو ڪير ٿو رسين؟ هيءَ پکي به پذر جا پکي آهن ۽ شڪاري هنن جي پويان به بندوقون کڻيو، هنن کي ڳوليندا وتندا آهن. جنهن جُوءِ ۾ تلورن جو ڏس پين ته اتي پهتا. تلور جا ڪنب ڪارسرا ٿين ۽ پيٽ به ڪارسرو ٿئيس. پر گوڙامٽي جو پيٽ اڇو ٿئي ۽ ڪنب پورا ناسي ٿين. ڳچيون ٻنهي جون ڊگهيون ٿين ۽ پير هڪجهڙا. گوڙامٽو

تلور ڪان ڪجھ وڏيرڙو ٿئي. ٻوڙڻ ۾ پيئي پکي چوھا آھن. چوندا آھن تہ سڀ ۾ ھرڻ وانگر ھنن جي بہ اھا چال آھي، جو سھو ۽ ھرڻ پرپرو وجي پنٽي نھاريندا تہ ويري ويو يا آھي پوءِ اھا چال سندن مرڻ جو ڪارڻ بنجي ٿي. تلور جي چال وري اھا، جو ٻوڙي ٻوڙي ڪنھن ٻوٽي جي ٻُوڙي وٽ پھتي تہ ان ۾ منھن ڪٽي لڪائيندي، اکيون ڪٽي بند ڪندي ۽ پائيندي تہ مون کي ڪو ڪونہ ٿو ڏسي. بس اھا سندس سمجھ ڪيس مارائيندي آھي. ويري بندوق سَجيو بيٺا ھوندا آھن، ٻوڙي ۾ لڪڻ جي دير آھي، لِڪي تہ فائر نڪاءُ ٿي ويندس ۽ اچي ڪپ ڪنڌ تي رسندس.

تلور ۽ گوڙامٽي جو گوشت ذري گھٽ سواد ۾ ھڪجھڙو آھي، پر تلور ڪجھ ڪٺر آھي. ٻوڙ اھڙو سنو ڪين ٿئين، باقي پلاءُ ڪائجي تہ تلور جو! تتر ۽ ڪڪڙ جو گَوشت اچو ٿئي، ھنن جو ڳاڙھو پر پلاءُ نا ھي ڪاءُ تہ تتر بہ وسري وڃي. تتر پڪل سنو ٿئي، پر پلاءُ ۾ تلور زور آھي. وڏا ماڻھو ڏينھن جا ڏينھن ھُن جي شڪار پنيان متوالا ھوندا آھن ۽ تلورو ماري اچي پنھنجن سنگتين ساٿين کي سوڪڙيءَ وانگر ڏين. ويچارا جھنگ جا پکي شھرن ڪان ڪوھين ڏور پري پڃن، پر ھنن چگُن مڙسن ڪان ڪٿي ٿي جند ڇٽين! ويچارن کي جھنگن برن ۾ بہ ڳوليو اچيو ھٿ ڪن، پنھنجي پيٽ ۽ وات جي چس لاءِ ماريو مات ڪن. شڪار جي موڪل بہ اينتري آھي تہ پيٽ پرڻ جيترو ڪجي، پر شڪاري ترس ڪونہ ڪائين. ھرٽن جون بہ جيپون پر جي اچن، ڊنڊ جي پکين سان بہ اھڙوئي ويل واھين ۽ ھنن جھنگ جي پَسُن جو بہ ڪم لاھيو وڃن. ڪنھري ڏٽيءَ کي ڪين وٽي، ان ڪري ماڻھن کي جيتا مڙن تي ترس ڪائڻ کپي.

66- شڪاري پکي

گھٽا پکي تہ داٽا ڪٽا ۽ قل قول ڪائين، پر اھڙا بہ پکي آھن، جيڪي ٻين ننڍن پکين جو شڪار ڪري انھن جو گوشت ڪائين. انھن پکين جو بُڻ ساڳيو آھي، جھڙوڪ باز، بانشو ۽ شڪرو. سرڻ تہ نہ رڳو ننڍڙا پکي چنبن ۾ جھلي چيري ڦاڙي ڪائي، پر ماڻھن جي ھٿن مان گوشت بہ ڇِني ۽ ٻيون شيون

لامارو هٽي ڪسي وجي ۽ ماڻهو منهن پلڪڙو ڪري بيٺو ڏسي، سُڌ تڏهن پويس، جڏهن اهڙو ڪم ٿي وڃيس جڻ ڪميريءَ ڪان پولڙو ڇڏائي ويو. سرٽيون شهر ۾ بہ ڪوڙ آهن. سنجهي جي ٽاڻي تہ گهڻو مٿي اُڏامنديون ڏسڻ ۾ اچن. اهي شهرن ڪان ڪين ڊڄن ۽ نہ ماڻهن جو پڻ ڌيئن. پر باز، شڪرو ۽ بانشو جهنگلي پکي آهن. شهرن ڪان ڊڄن، جهنگن ۾ شينهن جي ڏيکائي ڏين. شهرن ۾ وڏا ماڻهو، جي شڪار جا ڪوڏيا هوندا آهن، سي انهن کي پالين ۽ شڪار جو ڏانءُ سيکارين. ڪيترا ڏينهن جيستائين نولا هوندا آهن، تيستائين هنن جون اکيون ٻڌي ڇڏين ۽ رات جو انهن کي اوجاڳا ڪرائين. هٿن جي پنيءَ تي انهن کي ويهارين تہ جهنگ کي پلجي وڃن ۽ ماڻهن سان هري مري وڃن. ڪيترا ڏينهن تہ اهي تيسي ۾ ڪاڌو بہ ڪونہ کائين، پر نيٺ تہ "بک بڇڙو تول، دانا ديوانا ڪري." هنڌاڌو گوشت چلي انهن کي کارائين، نہ تہ هي پکي ٻئي جي هٿان شڪار وني نہ کائيندا آهن، پر پنهنجو شڪار پاڻ ڪري پوءِ ٽانءِ ۾ پرجي ويهي کائين. باز سرڻ کان بہ وڏا ٿين، شڪرا ان کان ننڍا ۽ بانشا تهان ئي لانيرا ٿين.

هي شڪاري پکي جڏهن هري مري وڃن تہ شڪاري مڙس هنن کي شڪار لاءِ باهر جهنگ ۾ ڪٽي وڃن. هٿن تي چمڙي وڏيءَ جي رسي چيلهہ ۾ وجهي، پيرن ۾ گهنگهرو ٻڌنس. پهريائين جڏهن شڪار تي هيرانينس تہ تتر، ٻاٽيهڙن جا ٻوتا ٺاهي، باز جون اکيون کولي ڇڏين، پوءِ ٻوتا وني مٿي اڇلين ۽ باز کي هڪل ڪن تہ "اهو ٿو وڃئي تتر! پوءِ باز، بانشو يا شڪرو بہ اهڙي تہ وني لُوهہ ڏئي اُڏامندو، جو هڪڙي ئي جهڙپ سان انهيءَ ٻوتي کي چنبن ۾ پڪڙي، موٽي شڪاريءَ وٽ آڻي اڳيان جهليندو، جو ڪانئس ڇڏائي پاڻ وٽ رکندو. اهڙيءَ ريت جڏهن شڪار جو ڍنگ اچي ويندس تہ پوءِ سچن پچن جيئرن پکين پنيان ٻڇيندس؛ پوءِ تہ ويرم ئي ڪانہ ڪندو. اهو بازن جو شڪار ڏسڻ وٽان آهي. ماڻهو ڪيڏو نہ سياڻو آهي پنهنجي سمجهہ ۽ سياڻپ سان

ڪيئن نہ جھنگ جا پکي ۽ مرون بہ پاليو ڇڏي، جي سندس هڪل جا پانما هوندا آهن.

اوهان کي پڌي تيرس وني ويندي تہ اهي شڪاري پکي، هزارين رپين ۾ وڪامن ٿا ۽ ڏاڍا مُلهائتا هوندا آهن. انهن جو پالڻ بہ سچ پچ تہ 'مکڻ جي سيخ' پچائڻي آهي. چنبن ۾ ڏاڍي سگهہ ٿئين، ڇهنبون وريل ۽ نوڪ واريون هونديون اٿن، هِتان پکيءَ کي پڪڙيو، هُتان چنبن ۾ جهلي ڇهنب سان چيري ڦاڙي ڪائي ويندس، ماس ڪائي ڪنپ ڪٽي هيٺ ڦٽا ڪندا.

شڪار جا ڪوڏيا انهن پکين جي سنيال جهڙي وني، تهڙي پُٽن جي بہ نہ وني ۽ مٿن ساهہ پساهہ ڏين. بس چوندا آهن تہ "شوق جو مُلهہ ئي ڪونهي." ڪي ماڻهو پاڻ پيا بک مرندا، پر هنن پکين کي پيا چُورما کارائيندا. جڏهن شڪار ڪري ڏيندن، تڏهن پاڻ بہ تنر، پاتيهڙ ۽ پيا حلال پکي سيخ تي چاڙهي پا تري، انهن جو گوشت کائي پيٽ پريندا، جنهن مان ڪين اهڙو چشڪو اچي، جو لک خرچجن تہ بہ پلئہ نہ پوي.

67- چانهہ

مٿي چانهہ جو اکر پڙهي اوهان جو وات پاڻي ٿيو هوندو تہ ڪو چانهہ جي ڪوپ جي ڳالهہ هوندي ۽ چانهہ پيئڻ جي ڳالهہ پولهہ سوندي، پر ائين نہ آهي. چانهہ هڪ سهڻو پکيڙو اٿو. ڪبر کان ٿورو ننڍو ۽ ٽيٽهار کان ڪجهہ وڏو پکي. سندس ڪنپ آسماني رنگ جا ۽ مٿن نيري گهاٽي رنگ جا چٽا چٽا هوندا آهن. سهڻا پکي تہ طوطو، مور، ڪان-ڪنو ۽ بلبل بہ آهي. پر هن جي سونهن ۾ بہ ڪا گهٽتائي ڪانهي. بولي بہ مني اٿس. لڳ ڀڳ مينا جهڙي. ڪوئل ۽ ٽيٽهار تہ راڳيندڙ پکين جي ڪتنب ۾ ڳڻجن ٿا، پر چانهہ ائين نہ آهي. بولي وڻندڙ اٿس تہ بہ راڳيندڙ پکي ڪين سڏينس. سندس ڪنپ يا پَر تہ پانهنجي تہ وينا ڏسجن. هٿ اچي تہ هٿ لائي ڏسبس تہ ڪنپ نرم جهڙا ريشم يا پَٽ. دل ئي نہ چوندي تہ ڪو هٿ مٿان لاهجيس. اهوئي هڪ پکي آهي، جنهن جو نالو

پيئڻ واريءَ چانهه جهڙو ساڳيو آهي. هن جو ڪاڙو پيئتو به ميوو آهي. ٻڪ ۾ اُن جا داڻا ڪٺا به ڪائي. چانهه پڪي گهٽو ڪري ڪڏهن ڪڏهن ڏسبو آهي. ٻين پڪين جهڙوڪ ڪانوَن، جهرڪين ۽ ٻوڙيءَ کان گهٽ ٿئي. جهرڪيون ۽ ڪانوَ ته گهرو پکي ڪونجن ته به ٿي سگهي ٿو، پر چانهه ويچاري گهرن ۾ پير ڪونه رکي. ماڻهن کان ڏاڍو ڊڄي، ان ڪري وڻن جي گهاٽن جهڳٽن ۾ ويهي، جتي هوءَ پنهنجو بچاءُ سمجهي. جڏهن اسان کي پيئڻ واري چانهه ڏاڍو وڻندي آهي ته پوءِ هيءَ ان جي نالي يا پاڻي چو نه وڻندي. اوهين جڏهن ڪنهن چڙيا-گهر ۾ گهمڻ وڃو ته اُتي هيءُ پکي ڏسي سگهندا، اتي هري مري ويا آهن. چانهه جا بچا ڏسندؤ ته هيڪاري مٺن وڏيڪ پيار ايندوَ. بس الله جي جوڙ آهي. ويچار ڪري ڏسبو ته سندس جوڙ ڏاڍي سهٽي ۽ سٺي آهي. پاڻ ڏٺي سڳورو سهٽو آهي ته سندس جوڙ وري ڪا ڪوجهي هوندي به ڇا؟ نه نه!

68- پُسي، ڏونرا ۽ پَڪا

ڪرڙن جا وڻ ته اوهان ڏٺا هوندا، اهي اهڙا وڏا ڪين ٿين. جهڙيون نمون، سرهيل، ٻير يا انب. هي وڻ ننڍا ٿين ۽ جهنگلن ۾ پاڻمرادو اُبرن. جڏهن ٻُورجن تڏهن پهريائين منجهن ڦُلڙيون ڦٽن، جي پهرين سايون ۽ پوءِ گلابي رنگ جون ٿينديون آهن. اسين انهن کي پُسي ڪونيون. پُسيءَ جي هڪ لُڙي پَتي وات ۾ وجهي ڏند ڏينس ته مني رس جو سواد ايندو، پر پُسي ڪچي ڪين ڪائبي آهي. اها پُسي گڏ ڪري ڪٽي اچجي گهر، ڪُني ۾ وجهي ٺهڪندڙ پاڻيءَ ۾ اُبارجي ته رنگ ليمائي ٿي ويندس. رڌ جي وڃڻ کان پوءِ گرم پاڻي هاري، پُسي ڪري، ڪنهن ٿالهيءَ ۾ رکبي آهي پوءِ لوڻ مرچ ٻُرڪي ڪائبي ته هن جي مزي جي ڪهڙي ڳالهه ڪريان! اڳي مَهتا هوندا هئا سي پُسي رڌي ڪُني ۾ وجهي، وڪڻڻ لاءِ هوڪا ڏيندا وتندا هئا ته "رڌي پُسي مني" ۽ ٻار پئسي-ٽَڪي جي وني ڏاڍي چاهه مان کائيندا هئا. هاڻي اهڙا هوڪا ڪين ٻڌجن؛ پر ٻهراڙين ۾ اجا به ماڻهو مُند جو ميوو سمجهي رڌي ڪائيندا اٿس.

پُسي آهي جڻ ڪرڙ جو گل، انهن مان پيدا ٿين ڏونرا. اڄ ننڍا سياٽي وڏا، جڏهن پيرن جيڏا ٿين ته اهي به پَنجڻ لڳن. ماٺهو ڪٺي ٿا ڏونرن کي چڏين. شهرن جي مارڪيٽ ۾ پاڇيءَ وانگيان وڪامڻ به اچن. ڏونرا به پُسيءَ وانگر ٺهڪائي لوڻ مرچ وجهي ڪائجن ته ڏاڍا وڻن. ڏونرن جو آچار به نا هيو ويندو آهي. جي ليمن ۽ انبڙين جي آچار ۾ وجهي چڏبا ته به سَنڌ جو هڪ سنو سانڌاٺو ٿي پوندو نه ته رڳي ڏونرا آچار ڪبا ته بس. پوءِ ته ڏونرن جون ڏيون پري پيو سنگت سات ۽ متن مائٽن ۾ ورهائي به ۽ پاڻ به ڪائي جشن ڪر.

اهي ڏونرا جيڪڏهن ڪچيءَ ۾ نه پَٽبا ته پوءِ سائي مان ڦري ڳاڙها ٿيڻ لڳندا ۽ مِنيءَ رس سان ٽمٽار ٿي ويندا، پوءِ ته جهڙو ميوو. پڪو پٽيندو وڃ ۽ چوسي ڪائيندو وڃ ٻج ۽ کل اُڇلي چڏ، باقي رس ۽ ڳِپ اهڙو ته سوادي ٿيندو آهي، جو چِڪو چا جا ۽ زردالو چا جا. پکي کي ته پَڪا اهڙا وڻن، جو ماٺهو نه پهچي ته پکي ئي ڪائي پورا ڪري چڏين. بلبلين کي جيترو مَڪ ۽ پيرون" جي چارين ۽ ڪپڙن ۾ ٿيندا آهن وڻن، ان ڪان به وڌيڪ پَڪا وڻن. پاليل بلبلن لاءِ ماٺهو ڳولي ڳولي پَڪا هٿ ڪندا آهن. شهرن ۾ وڪامندا به آهن، پر پکين کان بچن ته ماٺهو ڪائين. ڳاڙها ڳاڙها جهڙيون لعلون، آهن پڪا به گولاڙي جي جنس پر بيا ميوا پچڻ شروع ڪن منهن ڪان ۽ گولاڙو پچي بول ڪان. ان ڪري سنڌيءَ ۾ پهاڪو ڏيندا آهن ته "گولاڙو پچي بول ڪان." ان جو ارٿ اهو هوندو آهي ته گولاڙا ماٺهو، جي پٽسي وارا ٿيا ۽ ٿوري هُشي ملي وين ته گولاڙي (جهنگلي ڦر) وانگر بول ڪان پچندا. يعني وڏائو ڪندا.

جيڪڏهن ڏٺيءَ سگوري جهنگ جا اناج اُپايا آهن جن کي ڏُٺ چوندا آهيون ته جهنگ جون پاچيون به اُپايون اٿس. وري جي جهنگ جون پاچيون پيدا ڪيون اٿس ته جهنگلي ميوا به نا هيا اٿس. شهرن وارن ماٺهن لاءِ باغن جا ميوا، نهرن جون پاچيون ۽ واهن جا اناج جهجا ڪري ڏنا اٿس ته مارو ماٺهن کي وري جهنگ جو ڏٺ، ميوا ۽ پاچيون جام ميسر ڪري ڏنيون اٿس. خدا

جي پلاين کان وانجهيل اُهي بہ نا هن. ڏٽي سڳوري جا پال سيني تي هڪ جيترا آهن. وڏا ماٺهو نرم هنڌن تي سمهن تہ بہ پاسا پيا اُٿلائيندا ۽ ننڊ ئي کا نہ ايندن ،ٿوري کڙڪي تي ڇرڪ پيا پريندا ، پر ٻهراڙيءَ جا سانگي ڪنڊن مٿان سمهي پوندا تہ بہ کونگهرا پيا هڻندا . شاهوڪارن کي مال مليدا کائڻ ڪري بک ٿوري لڳي، ان ڪري ڪاڏي مان سواد کونہ اچين. ڇو تہ پورهيو ڪن ئي کونہ ، پوءِ بک ڇڱي ڇو لڳين جتي ۽ جيڪو انهن کي رکي سُڪيءَ ماني4 مان ساءُ اچي، سو سُکين ستابن کي سيرن، حلون، مالپڙن، پراٺن ۽ بوڙن پُلائن مان بہ ڪين اچي. غريبن لاءِ سنڌڙي، بيگڻ ڦلي، آپوسي ۽ ٻين انبن جي جنسن کان اهي پڪا ۽ پيرون، ليار ۽ گولاڙا ، ليسوڙا ۽ گيدوڙا ميوا آهن. پوءِ چونہ چئو الله اڪبر! تہ الله سائين وڏو آهي.

69- ڳجهہ

ڳجهہ اوهان ڏٺي تہ هوندي، پر جي ڪنهن نہ ڏٺي آهي تہ ٻڌو سُڌ سماچار: ڳجهہ هڪ پکي آهي، سرڻ کان ڇوٽي، ٻت ۾ ڳوري هوندي آهي. اُڏامڻ جي ڪري تہ مس مس پَٽ تان پاڻ ڪٽي سگهي ۽ پَرَ هٽي هٽي ڏاڍو ڏکيائيءَ سان مٿي ٿئي. ڳچي ذري گهٽ فوٽ ڪن ٿيس. اهڙو بڇڙو ۽ بڇان ڏيارينڌڙ پکي ٻيو ڏٽيءَ سڳوري اُپايو ئي کونہ هوندو! ڳجهون رڱو اُتي ڏسبيون، جتي ڍونڍ پيل هوندو. ڪو گڏهہ، گهوڙو، ڍور ڍڳو، ٻڪري نڪري مئي ۽ انہين ئي ڪنهن ڍير تي پيل ڏنائون تہ اجهي ڳجهون آيون. سُڌ ٻُہ الاجي ڪيئن ٿي پوين. سونگهڻ جي سگهہ بہ ڪا تکي ڏاڍي ٿي ٿنين. ڪوهن تان ڪَل پونديون تہ هنَ ڏس تہ مٿل ڍونڍ آهي. اڪيون بہ اهڙيون تکيون اٿن، جو اُڏامندي اُڏامندي، مٿان ئي ڏسي وٺنديون تہ اِجهو هُو ڍونڍ. پاڻ ۾ ٻڌي بہ ڏاڍي اٿن. ويرم ۾ ولر ڳجهن جا اچي مڙندا . ماڻهو هڪٻئي کي ڪڏهن ڪڏهن چوندا آهن تہ "تون بہ ڪو ڳجهہ آهين، ڍونڍ ۽ ڪِن تي آيو ٿو رهين!" بس ڳجهون ڍونڍ تي لٿيون نہ آهن تہ پنهنجي ڊگهي ڳچيءَ ۽ وڏين چهنبن سان اچي

ڊوڙندي وتنديون. ان جي پيٽ ۾ ٻچي اندر وجهي، ڇهنبن سان چڪ چڪان ۽ پَٽ پٽان لائي ڏينديون. سمورو ماس کل سوڌو پٽي کائي ڇڏينديون. هڏن تان به ماس کوري ڇڏيندس. ٻجهون ايندريون آهن ته ڇُهڙا سَرها پيا ڏسبا آهن، ڇو ته هنن جو ڪم آهي هڏا ميڙي کٽي وڃڻ. ويچارا هڏا وجي وڪٽندا آهن، جن مان ڇگو اپرا سو ٿئين. هڏن مان وري ڏاڍيون ملهائتيون شيون ٺهن. هڏن کي کَلن ۾ اڇو اُجرو ڪري، انهن مان ڦٽيون، چاڪن ۽ ڪالين جا ڳن، بٽڻ ۽ بيو به الاجي ڇا ڇا ناهين.

سچ پچ ٻجهه آهي سا ڏاڍي ڪني، پر نه هجي ته ڊوڙنڊ ڪيترا ڏينهن پيو رهي ان مان جيوڙا نڪرن، جي ماڻهن جي ڇگيلائيءَ کي جوکو رسائين. ماڻهو اتان نڪ جهلي لنگهن ۽ آسپاس جا گهر ساهه به سولوڪٽي نه سگهن. ٻجهون اهو اهنج دور ڪريو ڇڏين.

ڇوڪرن کي به لڳي مزو سو سروتا، ڏندا، پٿر، پتر جيڪي هٿ آين، سو ٻجهن ويچارين کي هٽڻ جي وارو وار لائي ڏيندا، پر انهن جو ڪو به ٻجهن کي ڊپ ڪونه ٿئي. سروتو لڳن ته چڻ "سانَ تي ٻکهي ويني." هوَ پنهنجي چڪ چڪان ۾ پوريون هونديون آهن. جڏهن ڊوڙنڊ کائي ڊؤ ڪن، تڏهن پاڻهي اُڏامي بيو کو هنڌ تاڙين، جتي ڊوڙنڊ هجي. هيءَ سڀ ڏٺيءَ سگوري جي سياڻپ ۽ ڏاهپ آهي. ماڻهوءَ جي بچاءَ لاءِ هي هڙ شيون اُپايون اتس. ان ڪري ماڻهوءَ کي سندس ٿورا ڳائڻ کپن!

70- سانباهو

سانباهو به ذري گهٽ ٻجهه جهڙو ڪنو پکي آهي. سانباهي کي "گونهه خور" به ڪوٺين. کي گونهه خورا اچا کي پورا ۽ کي ڪارا به ٿين. سندن ڇهنب ڊگهي ۽ وريل ٿئي. هنن جو ڪم باليشاهين جهڙو آهي. باليشاهي يا پنگي ويچارا ماڻهن جا ڪاڪوس ميڙي سڀ ميلو ۽ گونهه وجي ڊير تي ڦٽو ڪن، جتي سُڪي پاڻ تي پوي. ماڻهوءَ جو ميلو چوندا آهن ته پلي

۾ پلو پاڻ هوندو آهي. اهو وري ٻنين ۾ پوي، ٻنيون پليون تي اسان کي اناج ياجيون ۽ ميوا ڏين. اهو نار وارو ڦيرو لڳو پيو آهي. سڀ شيءِ مٽيءَ مان اپائجي ۽ مٽيءَ ۾ ئي موٽي وڃي.

گونهه خور يا سانبا هي کي نه پريان ئي بانس ايندي آهي. اهي به ٿورا کي گهٽا انهن ڪنن ڊيرن تي ڏسبا آهن ته پنهنجي چهنبن سان گونهه ڦولهري پيا ڪائيندا آهن. بس هنن جو ڪاڏو ڏٺيءَ اهو اُپايو آهي. آهي ته سانباهو به هڪ پکي، پر ڪي پکي اَنُ کائين، ڪي ڦل ڦول ته ڪي ڪن ڪيڙو. ماڻهو هن پکيءَ کي ڏسي، ڪنهن ڪن ڪچري جهڙيون شيون ڪائيندڙ بڻي ماڻهوءَ کي چوندا آهن ته "تون به ڪِنَ سِنَ تي ائين ٿو اچين، جيئن سانباهو اچي گونهه تي."

ڀهراڙين ۾ جتي ميلي ميڙن لاءِ پنگي ڪونه هوندا آهن اتي گونهه خور پنگيءَ وارو ڪم ڪن ٿا ۽ پنگين جي ڪسر ڪڍيو ڇڏين. اوهان کي ته گونهه خور جو نالو ٻنندي ئي بڇان ايندي، پر ڏسو ته اهو پکي به ڪم جو آهي يا ڪونهي؟ مون ته اڳيئي اوهان کي ٻڌايو آهي ته ڪا به شيءِ، الله سائينءَ نڪمي نه اپائي آهي. سڀ ڪنهن کي ڪم ورهائي ڏنو اٿس ۽ سڀ پکي پکڻ، مرون مانگر، جيت سُرٽا ۽ ٻلاٽون ماڻهوءَ جي ڀلائيءَ لاءِ ڪم ڪن ٿا. اها ماڻهن تي ڏٺيءَ سڳوري جي هڪ وڏي ٻاجهه آهي. بس اسان جو سائين ٻاجهارو آهي، سو اسان جي ڍَڪ ڍَڪيو وينو آهي، نه ته اسان جي الائي ڪهڙي گتا ٿئي!

71- سُرو يا گهُٽو

جوئر، ٻاجهري، چانور، دالين ۽ ٻين سيني اناجن جي پنيان به ڏٺيءَ سڳوري ٻلاٽون ٻجي ڇڏيون آهن. انهن اناجن کي، جن گدامن ۾ بند ڪري رکيو ويو ۽ هوا نه لڳي ۽ گهُٽَ تي ته سُرو اچي لڳندن، جو اندران ئي اندران اناجن جو ڳپ پيو ڪائيندو. ڪل تڏهن پوندي، جڏهن داڻا اندران ڪوڪا ٿي ويندا، رڳي ڪل وڃي ٻچندي ۽ اناج ڪائڻ ڪان رد ٿي ويندو.

سُرا ڳاڙهي رنگ جا ماڪوڙين جيڏا جيت هوندا آهن، جي اُڏامندا به

آهن. ڪنهن اَنّ جي گدام پر سان ڪنهن جو گھر هوندو ته ان گھر لاءِ جنسي ويل مچي ويندو. ماڻهن کي به چڪ هٽندا ، ڪاڏي پيتي ۽ پاٽيءَ پر به پنجي ويندا جيڪڏهن ويسلو تي انهن کي ڍڪي نه رکبو. گھُٽو ان ڪري چوندا اٿس جو گهُڻ وانگيان اَنّ ڪائي، باقي ڪل وجي ڇڏيندو. واپاري اهو رنگ ڏسي، اَنّ جون ڳوٽيون ڪولي اُس تي سڪائيندا آهن ۽ پوءِ ڇنڊڪو ڏيئي تورينداآهن ته مڻ جي بدران ڏهه سير به سڄا داڻا ڪونه بچندا اٿن ۽ وڏي ڇيهي ۾ پنجي ويندا آهن. پر ڏک جي ڳالهه اها آهي، جو انهيءَ سڙيل ۽ ڪاڌل اَنّ کي، جو ماڻهن جي ڪاڏي جوڳو نه رهندو آهي، سو هو چڪين ۾ پيهائي اٽو ڪري وڪڻي، ٻين ويچارن ماڻهن کي ڪارائي ڇڏين ۽ پنهنجا ڏوڪڙ جوڙين. اهو ماڻهو کهڙو نه دل جو ڪُڌو چئبو، جو پنهنجي ٿوري لاڀ لاءِ ڪري ماڻهن جي چڱيلائيءَ سان ڪيل ٿو ڪيلي. پل ته اهڙن ڪنور دل ماڻهن جا گدام سُڙا ڪائين ۽ پلي ته انهن کي ڇيهو پوي. ٻڌي ڇڏيو ته جيڪو ڏٺيءَ جو دپ هڪ پاسي نه ڪندو ۽ پنهنجي پائرن تي ترس ٻئي پاسي نه ايندس ته انهيءَ کي هن جڳ ۾ ته ڇيهو پوندو، پر اڳئين جهان ۾ به ان جو ڪيتو لوڙيندو.

72- نور

نور ۽ نانگ جي آڪاٽي ته اوهان پڙهي هوندي: هڪڙي مائيءَ نور ڏاريو هو، جو گھر جي پاتين سان هري مري ويو هو. هڪ پيري مائي پنهنجي ننڍڙي ٻار کي پينگهي ۾ سمهاري، پاڻ گھاگھر مٿي تي کڻي، ويئي کوهه تان پاڻي ڀرڻ. موٽي اچي ڇا ڏسي ته نور در جي چانئٺ وٽ وينو آهي، سندس ٻوٿي ۽ چنبا رت سان ڀريا پيا آهن. مائيءَ کي پسڻ پيا ته نور منهنجي ٻار کي هٽي ماري وڌو آهي، سو تڙتپ گھاگھر ٿامي جي، جا مٿي تي پريل هيس، ڪٽي نور تي اڇلايائين ۽ هٽي نور کي ماري وڌائين. اجا اندر وجي ڏسي ته ٻار پينگهي ۾ ستو پيو آهي ۽ پرسان هڪ نانگ رتورت ٿيو مئو پيو آهي. پڪ ٿيس ته نور نانگ سان وڙهي ٻار کي بچايو آهي مون ڇو تڪڙ ڪري نور کي ماريو! چوندا

آهن ته ”تڪڙ ڪم شيطان جو.“

هن آڪاٽيءَ مان اوهان کي پتو پيو هوندو ته نور نانگ جو ويري آهي ۽ نانگ کي چنبا هٽي ماري وجهندو آهي. سندس ٻوٽي ٻگاڙهي ٿيندي آهي، قد ۾ ڏيڍ-ٻه فوٽ ڊگهو هوندو آهي. نانگ کي ته پير ٿين ئي ڪونه، پر نور جا چنبا سگهارا هوندا آهن. ننڍن جانورن ۾ نور پنهنجي ڪڙم يا ين نورن سان ڏاڍو پيار رکندو آهي. اوهان ڪڏهن اهڙو رنگ نه ڏٺو هوندو. ڪڏهن ڪو نور مري ويندو ته ٻيا نور اچي ڪنا ٿي، ان جو مردو ڪٽي هلندا آهن ۽ چنبن سان مٽي مٿي اڇليندا ۽ ماتم ڪندا ويندا آهن. جنهن جي ڏسڻ سان پڪ ٿي ويندي ته هو ڏک ڪري رهيا آهن.

نور پنهنجي رهڻ لاءِ جڏهن ٻر کوٽيندو آهي، تڏهن ٻه سندس رؤنشو ڏسڻ وٽان هوندو آهي. چنبن سان ذرتي کوٽيندو، مٽي پري اڇلائيندو ويندو آهي ۽ ٻوٽيءَ سان اندر گهڙندو ويندو آهي، ٿوري ئي مهل ۾ ڏر کوٽي وٺندو آهي.

هو ٻچڻ جو ڏاڍو چوهو هوندو آهي، ماڻهوءَ کي وٽ ئي ڪونه ڏيندو آهي. نور جي مادي جڏهن ٻچا ڄڻيندي آهي، تڏهن اهي ڏاڍا پيارا هوندا آهن. ماڻهو انهن کي جهلي پاليندا آهن ۽ اهي وڏا ٿيڻ تي پاليندڙ سان ڏاڍا سچا رهندا آهن.

نور ڪو ٻُڌڪو ٻڌندو آهي ته پنهنجي ٻُت جو اڌ ڪن حصو اُيو ڪري، اکيون ڦاڙي هيڏي هوڏي ڏسندو آهي ته ڪو ويري ته ڪونه ٿو اچي. اکيون ڏاڍيون تکيون هونديون اٿس، ان ڪري سنڌيءَ ۾ چوندا آهن ته ”ميان، تنهنجون اکيون ته نور جهڙيون آهن.“ هر پل نور ٻارن سان رانديون ٻه ڪندو آهي.

نور ٻه خدا جو اُپايل ساهه وارو آهي. ان کي ڪڏهن ٻه نه ڏکوئجي، چو ته هو ماڻهوءَ جو ويري نه هوندو آهي ۽ نه انهن کي ڏکوئيندو آهي.

73- ساندو، گِلوئي ۽ ٻِگوه

گِلوئي ۽ ٻِگوهه هڪڙي ئي ڪٽنب جا ڀاتي آهن. ساندو البت الڳ آهي ۽ هو پنهنجا رنگ مٽائيندو رهندو آهي. وڻن تي به چڙهي سگهندو آهي. هڪ ڳالهه هوندي اٿس: سا اٿس: ڦرڻيءَ گهرڻيءَ جي هير. سنڌيءَ ۾ چئبو آهي ته "ميان، تنهنجي هڪڙي ڳالهه ته ڪانهي، ساندي وانگي رَنگ پيو بدلائين." ڪن ڪن ساندن کي ڳاڙهي چوٽي به ٿيندي آهي. ماڻهو ساندن ۽ گِلوين جو تيل وِڪڻندا آهن. گيندين ۾ تيل وجهي اِن ۾ مثل گِلويون وجهي ڇڏيندا آهن. چون ٿا ته اهو تيل گهڻن اڳهاين ۽ ٻين ڪمن ۾ ڪتب اچي ٿو.

ٻِگوهه جو ڊيل ڊول بلڪل گِلوئيءَ جهڙو آهي، پر گلوئي ننڍي ٿئي، ٻِگوهه وڏي ٿئي ۽ ڏاڍي ڊپ جهڙي هوندي آهي. پڇڻ جي چوهي، چنبا ڀاري پر ڏُکي ٿئي ته ڏاڍو ڏکيائيءَ سان رڙهي سگهي. سنڌيءَ ۾ پهاڪو آهي ته "ٻِگوهه کي ڪٽي ڪُتي ته ٻِولي شڪارين جا گهر." ٻِگوهه جا مارا يا شڪاري گهڻو ڪري ڪولهي ڪڙم جا ماڻهو هوندا آهن، جي پنهنجي ڪاتري سان ٻِگوهن جو شڪار ڪري ٻِگوهون ڪائيندا آهن. مسلمانن ۾ هڪڙو اهڙو ٽولو آهي جو گلوين ۽ ٻِگوهن کي حلال سمجهي ۽ ڪائي، پر گهڻا مسلمان ان کي نحس سمجهن ۽ ڪين ڪائن. مان هرهڪ وٽ جي ڳالهه لکندي، خدا جي جوڙ کي نه وساريو آهي. ڏسو ته ڪهڙيون ڪهڙيون بلائون اُپايون اٿس، پر هرهڪ شيءِ ۾ ڪونه ڪو لاڀ آهي ئي آهي. قرآن شريف ۾ آهي ته "**ربنا ما خلقت هـٰذا باطلا.**" ته اي اسان جا رب تو ڪا به شيءِ اجائي نه جوڙي آهي. اسان کي ڪپي ته هر ويلي انهيءَ ٻاجهاري ڏٽيءَ جي سارا هه ڪريون، ۽ ان کي ساريون سنڀاريون.

74- چيبرو

چيبرو به هڪ اچرج جهڙو پکي آهي. هن کي اُلو به چون. ماڻهو ڪڏهن

ٻني گهڻ سمجهه واري ماڻهوءَ کي چوندا آهن ته "اڙي تون ته ڪو اُلو آهين." سو هن ڪري جو هيءُ پکي سمجهه ۾ گهٽ ۽ ڊپر ٿيندو آهي. ڪنهن وڻ تي ويٺو هوندو، جي هيٺان ڪو شڪاري تيرڪمان ڪٽي ايندس ته به هيڏي هوڏي پيو نهاريندو پر ڀڄندو ڪونه. جيئن ڪانءُ ڪمان ڪان وٺن ويندو آهي. چهري جو مهاندو به ٻين پکين کان اڻنگوتني. منهن چپٽرو، نڪ منو، وات ويڪرو، ڪن پينل، چني ڪٽي بس ڪر. ڏاڍو بڇڙو! سندس ماديءَ کي چنجي چپَ. ڪو ماڻهو مهانڊي جو اٺوٽندڙ هوندو آهي ته چوندا آهن ته "هل ڙي چپ ڀَناري." انهن کي اڪثر برپتن سُڃن ۽ مقامن ۾ ڏسبو آهي. ڪڏهن ڪڏهن شهرن يا وٽڪارن ۾ به ڏسجي. ڏينهن ٽتي جو جڏهن رڳه ڏاڍي هوندي آهي ۽ جهولا پيا لڳندا آهن ته هيءُ چهرو مزي سان ڇُپڙي ڪريو وڻ تي ويٺو هوندو آهي. ٻولي اهڙيَ ته کُهري ۽ کَوڙي اٿس، جو ڪنهن کي به ڪين سيبائي. وري ويچاري چهري کي اهو به ويڻ ڏين ته هو نياڳو پکي آهي، جنهن ٿُوءِ ۾ ويهي ان کي سُڃو ڪريو وڃي، چو ته هيءُ پکي سُڃ جو پکي سمجهيو ويندو آهي. ڏينهن جو نظر گهٽ پويس پر رات جو چِٽو ڏسي. سندس ٻولي ٻي سُري سمجهي ويندي آهي. سين پارين هن کي نياڳ جي ڀُهائي سمجهيو ويندو آهي. پر منهنجي ڏيان ۾ اهي ڀرمي ماڻهو سوڻ ڳنڊيندا آهن. شل نه ڪنهن جي گهر جي پت يا ڇت تي ويهي، پوءِ ته ٻا سون ٻا سيندا ۽ پليتا لڪائيندا ته نياڳ شل ٽري وڃي.

آهي ته ويچارو اُلو به الله سائينءَ جو اُپايل، پر نالو جو وڃي ويو اٿس، سو نڪو ڪيس ڪو پڪڙي نڪو پالي. اهو ڀرم ان ڪري پيو آهي، جو گهڻو ڪري مقامن ۽ سُڃن پٽن ۾ نڪاٽو هوندو اٿس. ماڻهو ڏاها به ڏاڍا آهن، پر جڏهن ڏاهپ موڪلائي وڃين ته ڀرمن جي پويان لڳي، ٻڇڙا به ڏاڍا ٿيندا آهن. وڃي پوين ۽ نڳن جي پڙ پون، جي ڪين ڏٽا ڏيئي ڦُري ڪن پينگ.

اسان پڙهيل ڳڙهيلن کي کپي ته ڀرمن ۽ سنسن کي ڇڏي ڏيون. پر سو

رڳو خدا جي ڪرم ۾ رکون، ڪنهن به شيءِ کان ڊڄ ڊپ نه ڪريون ۽ نه ان جو سراپ وٺون. نه ته اهڙي گت ٿيندي، جو چوندا آهن ته ”سَپُ نه ماري سَپَ جو سراپ ماري.“

75- لــڏڙو

سرٿا ۽ جيت ڌرتيءَ ۾ اندر آهن، پکي هوا ۾ اڏامن، ٻيا لکين ساهه وارا، مڇيون ۽ ٻيا جرَ جا جناور پاڻيءَ ۾ گذارين. مڇين جو ته ڪو ڇيهه نه ڪونهي. ٻر وڏيون وڏيون بلائون جهڙوڪ سيسار، مانگر مڇ، واڳون، ٻُلهڻيون ۽ ٻيون آفتون پاڻيءَ جا پاتشاهه آهن. لُڌڙو ويچارو انهن جي پيٽ ۾ پاڻيءَ جو هڪ ننڍو جناور آهي، جو ڏاڍو وٺندڙ ۽ سهڻو هوندو آهي. هن جو پاڻيءَ ۾ لسوڻي لسو ترڻ ڏاڍو پيارو لڳندو آهي. هن جي کل ڏاڍي مُلهائتي ٿيندي آهي. هندن جا رشي، مُني ۽ ڀڳت پنهنجي تپشائن لاءِ هن جي کل ڪم آڻين ۽ ان تي ويهي جوڳ پچائين.

اوهان لُڌڙو نه ڏٺو هجي ته چڙيا-گهرن ۾ وڃو ۽ ڪن چشمن تي ويهي ڏسو، جن ۾ لُڌڙا هتراڌو آٽي وجهي چڏيندا آهن، ته ماڻهو انهن جو درش ڪن. ماڻهو انهن چشمن تي شيون وٺي ويندا آهن، جي لڌڙن کي اڇلي ڏيندا آهن. بس لڌڙا به وينا واجهائيندا آهن. شيءِ پاڻيءَ ۾ ڪِري ته مڙي ويندا ۽ اهي شيون جهٽي، اهڙيءَ ريت کائيندا آهن، جو ڏاڍو مزو پيو ايندو آهي. پاڻيءَ ۾ اهڙيون ته رانديون ڪندا آهن، جو چيا چنجي!

ڇوڪرا جڏهن پاڻيءَ ۾ ترڻ سکندا آهن ۽ تکا تارون ٿيندا آهن ۽ لڌڙن وانگر ٽٻيون هڻي ڏاهيءَ راند ڪلاڪن جا ڪلاڪ ڪندا رهندا آهن ته اسين چوندا آهيون ته ادا، هي ڇوڪرا ته پاڻيءَ جا لڌڙا آهن. لڌڙو نالو ڏيڻ سان ڪنهن کي به چڙ ڪانه وٺي، پاڻ سَرها ٿين.

پاڻيءَ جي جانورن ۾ سچ پچ لڌڙو ئي هڪ ساهه وارو آهي جو ڏاڍو

وٽندو آهي. پاڻبو آهي تہ وينو ڏسجيس ۽ ڏسي ڏسي، خدا جو نالو پيو ياد ايندو آهي ۽ وات مان سبحان الله جا ٻول پيا نڪرندا آهن. ان ۾ شڪ ئي ڪونهي تہ سڀ سارا هہ انهيءَ سائينءَ ڪي جڳائي، جنهن سيني ڪي اُپايو ۽ پاليو آهي.

76- پاڻيءَ جا پکي

پاڻيءَ جا پکي گهڻو ڪري ڍنڍن تي ڏسڻ ۾ ايندا آهن. اهي پاڻيءَ تي ڏاڍا سهڻيءَ ريت تَرندا رهندا آهن: سندن جياپو ننڍڙين مڇين تي هوندو آهي. هڪڙا پکي تہ هوا ۾ اُڏامندا آهن، پر هي پکي پاڻيءَ ۾ رهن ۽ تَرن. هوا وارا پکي پاڻيءَ ۾ تري ڪين سگهن، هيٺ لهن تہ ٻڏي پون. ان جو ڪارڻ اهو آهي، جو ڏٽيءَ سڳوري پاڻيءَ جي پکين جي پيرن جون آڱريون پاڻ ۾ چمڙيءَ سان ملائي ڇڏيون آهن. پيو تہ انهن جي کنبن ۾ سٿپ آهي، ان ڪري پاڻي ڪين پُسائي ڪونہ سگهي. سندن ڪاڏو بہ پاڻيءَ ۾ ئي مالڪ سائينءَ موجود ڪري ڇڏيو آهي. جيئن هوا جي پکين جا ڪيترائي نمونا آهن، تيئن پاڻيءَ جي پکين جا بہ ڳچ جيترا ٻڻ آهن. هوا جا پکي سڀ حلال نہ آهن، پر پاڻيءَ جا پکي سڀ حلال آهن.

هنجهہ، آڙيون، بدڪون، نيرڳيون ۽ ٻيا پانت پانت جا پکي ڪائڻ جي ڪم اچن ٿا. ڪي ڍنڍن جا وڏا پکي جهڙوڪ پيڻ، ٻگا يا ٻگها ۽ ڪَنگ بہ آهن، پر اهي ڪير ڪونہ ڪائي. اهي اڇي رنگ جا هوندا آهن، پر بدڪون جدا جدا رنگن جون ٿين. آڙيون گهڻو ڪري ڪاريون ۽ نيريون چٽڪمريون هونديون آهن. اهي پکي ڇا ڪاڻ تہ مڇيون ڪائين ٿا، ان ڪري سندن گوشت ۾ ڪجهہ ڪک ٿيندي آهي. سٿپ بہ منجهن گهڻو هوندو آهي، جو ڏٽيءَ سڳوري پاڻيءَ ڪان بچائڻ لاءِ سندن بت تي چربي يا وَهُہ چاڙهي ڇڏي آهي، ان ڪري سندن ٻوڙ يا پلاءُ ناهبو تہ گيهہ وجهڻ جي گهرج ڪانہ پوندي. بس جو پکي حلال ٿيو تہ ان تي ماڻهو آيا رهيا. ڪيترا شڪاري سياري جي مند ۾ جڏهن

پرڏيهي پکي به ڊنڊن تي جام اچي گڏ ٿين ته شڪاري ماڻهو، جي گهڻو ڪري وڏا ماڻهو هوندا آهن، سي اجهي ته بندوقون کڻي ڊنڊن تي پهتا. بيڙين ۾ چڙهي پوندا، ڊنڊ جي هڪڙي پاسي کان سندن ماڻهو پکين کي تاهيندا ته هو پچندا ٻئي پاسي، ته توبچي هنن کي بندوق جي گولين جا وسڪارا لائي ڏيندا. پکي ويچارا ڦٿجي ڪِرندا پاڻيءَ ۾. هي يار بيڙيون هاڪاري، جهليندا، سِيز وجهندا بيڙيءَ ۾ هٽندا ويندن. ائين ٻه-چار ڪلاڪ شڪار ڪري بيڙين جون گوديون کڻي پرينداءِ پنهنجي گهرن ڏانهن جيپون پري کڻي ايندا. پوءِ يارن ۽ سنگتين کي سوکڙيءَ طور ورهائي ونڊي ڏيندا. ته سندن نالو نڪري. بس چيو اٿن ته "مروان موت، ملوڪان شڪار!"

ويچارن پارهيڙين مهاڻن جو گذر به انهن پکين تي آهي. اهي وري جارين، ڪُڙهين ۽ ٻين اتڪلن سان اهي پکي جيئرا ڦاسائي، شهرن ۾ وڪڻندا آهن. ماڻهو هيج منجهان اهي ڳنهي پنهنجو ڳنڍڻ ڪندا آهن. ڊنڊ جي پکين، گهڻو ڪري بدڪن ۽ نيرڳن جو پلاءُ کائي ڏسندا ته ڪڪڙ، تتر ۽ تَلور به وسري وينديو- ڳوشت ڳاڙهو ٿئين. پر گهڻي سٽپ سبب گرهه ڪٽبو، ته هٿن جون آڱريون گيهه تي وينديون. آڙيون اهڙيون مزيدار ڪين ٿين، جهڙيون بدڪون، نيرڳيون ۽ انهن جا ٻيا نمونا.

اوهان کي ڪل آهي، ته جانورن ۾ رڳو هاٿي آهي، جنهن کي وڏي سونڊ ٿيندي آهي. اهڙيءَ ريت ڊنڊ جي پکين ۾ به هڪ پکي آهي، جو ٻگهن جهڙو آهي: مگر وڏي ڳاڙهي سونڊ هوندي اٿس، جا وات کان هيٺ لڙڪندي پئي اٿس. جَر ۾ ڪا مڇي يا ڪُرڙي ڏٺائين ته سُونڊ ۾ کڻي سڄي جي سڄي ڳڙڪائي ويندو. ڏسو ته ڇا ڇا رنگ آهن ڌٽيءَ سڳوري جا! اجا به انهيءَ ٻاجهاري سائينءَ کي ياد نه ڪريون ۽ نه ساراهيون ته پوءِ ڪيڏي نه انسان جي اڻ وڙائتي ڳالهه چئبي!

77- ٻر جون بلائون

نانگن ۽ بلائن جي ته اوهان کي سُڌ آهي ۽ اوهان اهي جيت ڏٺا به آهن.

جوڳي ماڻهو ڪارين ۾ وجهي، نانگ آڻيندا آهن ۽ مُرلي وڄائي، انهن کي نچائيندا آهن. مُرليءَ تي نانگ ڦڻ ڪڍي اُڀو ٿي ويندو آهي، ۽ لُڏندو لمندو آهي. ان کي ڏسي ڏاڍو مزو پيو ايندو آهي. اوهان کي اها به سُڌ آهي ته هي ٻلائون سڀ زهري آهن ۽ ماڻهوءَ جون ويري آهن. پر ماڻهو پنهنجي سياڻپ سان انهن کي مُرليءَ جي مٺي آواز تي ريجهي ريبي، پنهنجي وس ۾ آڻي ٿو ڇڏي. شل نه ڪو نانگ يا ٻلا ماڻهوءَ کي چڪ پائي ته پوءِ جيئڻ آهي ڀاڳن تي. ماڻهوءَ کي زهر سببان نڪ ۽ وات مان رت وهڻ لڳندو ۽ ساري ٻُت جو رت وهه ٿي ويندس. جيڪڏهن ڪا دوا يا سُٺي مهل سر ملي ويئي ۽ ڏٽيءَ پاران چمار هونديس ته بچندو، نه ته موت جي پڪ آهي. ٻهرا ڙين ۾ جتي اهڙيون دوائون ڪونه آهن، اتي وري ڪي ماندا يا جهاڙا جهاڙون پڙهندا آهن ۽ جهاڙ پوري لڳي ته بچاءُ ٿي ويندو آهي. تر ۾ جتي ٻلائن جي جُوءِ آهي، اتي ته ويچارا ماڻهو زهر وڃائڻ لاءِ، نانگ ٻلا جي ڪاڏل کي مال جو، جهڙوڪ مينهن جو پيشاب هڪيو تکيو ملي ويو ته پياري ڇڏيندا آهن ۽ ان ڪري زهر، ڪَڪيل کي گهٽو نه وڻندو آهي ۽ چڱو بچاءُ ٿيندو اٿس.

نانگن ۽ ٻلائن جا به ڪيترائي ٻڻ آهن. نانگن ۾ هڪڙا ڪارا اصيل نانگ، ٻيا گدا نانگ. تيان ڪپر نانگ ۽ ٻلائن ۾ وڏي ۾ وڏي ٻلا ڪوراڙ ٿيندي آهي، جا ڦوڪ ڏيندي آهي ته سارو جهنگ ٻُري ويندو آهي. ٻي هڪ ٻلا آهي، جنهن کي گهوڙيل ٻلا چوندا آهن جا گهوڙيسوار کي ٽپ ڏيئي ڏڪ هڻي ڪڍندي آهي. هڪ ٻلا لُنڊي، جا ننڍي ٿئي ۽ پيچ ڪونه ٿنيس. اها ڏاڍي ڊپ واري ٻلا آهي ۽ زهر به تکو اٿس. شل نه ڪنهن کي ڪائي ته بچڻ الاهي. ماڻهو ڪنهن کي پاراتو ڏيندا آهن ته چوندا آهن "شل ڪو لُنڊيءَ تي پير پوئي!" پيون به ڪيتريون ئي ٻلائون آهن، پر سيني ۾ هاڪاري پينڻ يا ڦُوڪڻي ٻلا ٽَرَ جي آهي. هيءَ ٻلا ٻِر کان ٻاهر ڪانه نڪري. رڳو جڏهن سخت گرميون ٿين ۽ اندر واريءَ جي گرمي لڳيس، تڏهن چيتي ٿي پوندي آهي، پوءِ ونئي ٻِر کان ٻاهر

نڪري ۽ تکي ڊوڙي. ڪوهن جا ڪوهہ پنڌ ڪري ويندي. هيءَ بلا ٻين بلائن وانگر چڪ ڪانہ پائي، پر سنجو سال زهر پنهنجي مهارن يا ڪلين ۾ گڏ ڪري سانڍي رکي. جيڪڏهن ڪو سانگي ماڻهو زمين تي ستو پيو هوندو ۽ ڪونگهرا هڻندو هوندو، تہ ان تي ڪاهو ڪاهہ ڪري ويندي. ڪونگهرن واري ماڻهوءَ جو وات پٽيل هوندو آهي، ان ڪري هيءَ پيڻ بلا هوريان هُوريان ڪري، ان جي ڇاتيءَ تي چڙهي ويهندي ۽ پنهنجو وات ماڻهوءَ جي وات ويجهو جهلي، پنهنجو زهر هن جي وات ۾ هاريندي، جو ڪونگهرن ڪري هوا سان نڙيءَ اندر هليو ويندو. پوءِ هن بلا جي اها هير آهي، جو ڪم پورو ڪري، وڃڻ مهل سُتل کي پنهنجي پڇ جي چمڪ هڻڻ سان جاڳائي ويندي. پڇ اهڙو هڻندي جهڙو ڪ چهبڪ. پاڻ ڀڄي ويندي. ماڻهو اُٿي ساهہ کڻندو ۽ ڏيت ڏيندو تہ نڙ گهٽ ونجي ويندس. سيڪا شيءِ جيپ کي مٺي لڳنديس. هن جي دوا آهي ڦٽڪي، جي اها مهل سر ملي ويس تہ ائين چباڙي کارائيندس جيئن مصري کائجي ۽ اها پيڻ جي ڦوڪيل کي ساهہ ۽ سواد ۾ مٺي مصريءَ جهڙي لڳندي آهي: نہ تہ اوهان کي خبر آهي تہ ڦٽڪي کهڙي نہ ڪَساري آهي، پر هن کي مٺي پيئي لڳندي.

هن نياڳيءَ ڦوڪڻيءَ جو اهو هڪڙوئي درمل آهي، جي مهل سر پاءُ ڪن ڦٽڪي کائي ويو تہ ڪجهہ بچاءُ ٿيندس ۽ جي جمار هونديس تہ ڇُڙي ڇُٽي اُٿي پوندو،.نہ تہ ٻن- چئن ڪلاڪن ۾ آواز بہ بند ٿي ويندس ۽ سدائين لاءِ اکيون پورجي ويندس. ڏٺيءَ در وينتي ٿي ڪجي تہ ماڻهوءَ کي هنن ٻر جي بلائن کان بچائي! تر ۾ ويچارا ماڻهو پيڻ جو ٻڌندا آهن، تہ ڪنبي ويندا آهن. رات جو ڏيئو ٻاري ڇڏين ۽ پنهنجي آسپاس بصر وڍي رکي ڇڏين. چو تہ هيءَ بلا سوجهري ۾ انڌي هوندي آهي ۽ اونداهيءَ ۾ ڏسندي آهي: ۽ ٻيو تہ بصر جي بانس تي ويجهي نہ ايندي آهي. ماڻهو ويچارو پنهنجي بچاءَ لاءِ وسان ڪين ٿو گهٽائي، پر جن جي ڀُڄي تي اچي، سي ڪٿي تا اجل کان بچي سگهن! ڏٺيءَ سڳوري کي ياد ڪريون ۽ سيني آفتن ۽ بلائن کان بچاءُ گهرون.

78- ليار ۽ ڳاڳيون

ليارن کي تہ ليارئي چئجي، باقي ڳاڳين کي ڳانيون بہ چون ۽ ٿر ۾ گھانگھٽيون بہ ڪوٺين. ڳاڳيون ٿر وارن لاءِ ڏاڍو وٽندڙ ميوو آهي. ليارن جو ٻج تہ ڪڏهن قٽو ڪبو آهي، پر گھانگھٽين جي ڪکڙي جا نرم هوندي آهي، ڪُرٽي ڪائي چڏيندا آهن. هنن ۾ بہ ليس ٿئي. گودو ليسوڙن ۽ گيدوڙن کان گھٽو گھٽ ٿئين، پر ٿر جا ٻار، جن کي ٻاڪرا ڦر چنبو آهي، ڳاڳين کائڻ سان گھٽائين ڪين. پلا ويچارا ڪن بہ ڇا، ٿر ۾ ڪو ٻيو ميوو تہ ڏٺيءَ اُپايو آهي ڪونہ: تنهنڪري ڳاڳيون هنن لاءِ صوفن ۽ ڏاڙهن کان بہ وڌيڪ لذيذ آهن.

ليار ٿر ۾ گھٽو ڪونہ ٿئي. پاڳن سان ڪٿي ليار ليندي تہ واهہ واهہ تي ويندي. البت ننگر پارڪر ۾ ڪارونجهر جي ٽڪر تي ليارين جا وڻ جام. اتي ليار وري ٿين بہ رس ڀريا ۽ مٺا. گول گول نارنگي رنگ جا ڇاپرو يا ڇانگھرو ٻيرن جيڏا. انهن جا وڻ ٿين ننڍا، تنهنڪري بيٺي پير ليار پٽي بينو ڪاءِ. ليار کي ڪوين ۽ سگھڙن پنهنجي شعرن ۾ ڏاڍو ساراهيو آهي، جهڙوڪ:

جيئن هت گونتا گل گلاب جا، ٻيا پڻ ڪڙيا ڪنڌار،
تيئن هُت ڦوڳ ڦلاريا ڦرسين، اڄ پني لالَ ليار.

--

جيئن هت سُهنج ڪن ٿيون سومريون، هيرا ٻنڌيو هار،
تيئن هُت پَڪا پويو پاتشاه، ٿيون سرتيون ڪن سينگار.

بس ڪهڙي خدا جي اُپايل وٿ آهي، جا ساراهہ جوڳي نہ آهي! انڪري سڀ ساراهہ جڳائي انهيءَ صاحب سڳوري کي، جنهن اسان تي هيتريون ٻاجهون ڪيون آهن. پوءِ ان ٻاجهاري کي ڪيئن وساريون؟

79- گيدوڙا ۽ ليسوڙا

گيدوڙا ۽ ليسوڙا جهنگ جا ڦل آهن. گيدوڙا وڏا ۽ گول ٿين ۽ منجهن

ڳر بہ جهجهي ٿئي ۽ منا بہ وڏيڪ ٿين؛ ڪچن گيدوڙن جي پاڃي بہ رڏي ڪائجي. جڏهن گيدوڙيون ڦرُ ڪن تڏهن گيدوڙن سان جهنجهہ جي وڃن. ڪچا گيدوڙا ساوا ٿين ۽ پچڻ ڪانپوءِ هلڪي نارنگي رنگ جا ٿين. بس وڻ مان پٽي ڪائيندو وڃ، منا جهڙا ماکي! منجهن جو ليس، لوَ يا گگ ٿئي سا تہ هيڪاري وٽي. تڏڙيون چوسي ڪڍي ڦٽيون ڪبيون آهن، جي ڳسي ويون تہ هنگڻ ۾ نڪري ونديون، ڪو پڇو ڪونهي. ماٺهو چوندا آهن تہ "تون گيدوڙي جي گگ وانگر ڪنهن کي ونين ٿو تہ چنبڙيو وڃين." ٻارن کي مائرون ڪوڏاٽا ڏينديون آهن چونديون آهن تہ:

منهنجو پٽڙو! "گيدوڙي جي گگ جهڙو،
پابوڙي جي پن جهڙو، گلاب جي گل جهڙو."

گيدوڙيون پکيون تہ ٻارن لاءِ موج ٿي، ڳولي ڳولي وڃي وڻ ۾ پتر اُڇلائيندا ۽ گيدوڙا چاٽي کائيندا؛ جي هوندا مٿي چڙهڻ جيڏا تہ پوءِ تہ چڳن جا چڳا چني ڪندا دير، پاڻ بہ کائيندا ۽ گهر بہ کڻي ويندا.

ليسوڙا بہ آهن ساڳي شيءِ، پر اهي ننڍا چپٽرا ٿين، ۽ گيدوڙا گول بلورن جيڏا. هنن ۾ گگ ۽ تڏڙو ٿئي. سواد ساڳيو گيدوڙن جهڙو، پر ميناج گهٽ. ليسوڙيون پکيون تہ مُڇن جا مُڇا، چڳن جا چڳا پٽي کائي، پلي تہ ٻار پيا جشن ڪن.

ليسوڙا گهڻن ئي دوائن ۽ پسارڪي ڪم لاءِ ڪارائتا آهن. سڪل ليسوڙا پسارين وٽ جام ملندا، جي کنگهہ لاءِ، ڪاڙهي ۾ ٻين شين سان گڏ ڪاڙهي پيئبا تہ ڏاڍو پلو ٿيندو. ڏٽيءَ سڳوري سڀ ڪنهن شيءِ ۾ ڪانہ ڪا پلائي رکي آهي. ماڻهوءَ کي کپي تہ ان مان لاڀ وني ۽ ڏٽيءَ جا ڳڻ ڳائي.

80- مڇيون

گوشت تہ اسين ڪيترن ئي جانور ۽ پکين جو کائون ٿا. پر مڇين جو ماس بہ گهٽ سوادي نہ آهي. سمنڊ ۾ مڇيون تہ ڳاڻيٽي کان ٻاهر آهن، جن جو

وستار ڪرڻ لاءِ وڏيون بنديون ڪپن. پر اسان جي درياءَ شاهه سنڌونديءَ ۾ به اڪيچار مڇيون ٿين ٿيون، جي اسين سنڌ جا ماڻهو وڏي چاهه چَس سان کائيندا آهيون. سڀني ۾ سٺيون مڇيون، جي اسان سنڌ وارن کي وڻن ٿيون، سي آهن: پهريون نمبر پلا ۽ ٻيو نمبر ڪُرڙا يا ڏنيرو، مڇيون ٻوڙ ڪري رڌ جن به، پچائي به کائجن، تَري به کائجن ۽ انهن جو پلاءُ به رڌي کائجي ٿو.

ٻيا نمونا ته ڪيترائي آهن، جن مان ڪن جا نالا ڏجن ٿا: پوپري مڇي، ڏاهي مڇي، سُرمائي مڇي، موراڪي مڇي، پاپليٽ مڇي ۽ ٻيون. ان کان سواءِ جَرڪا، ڪڳا، گندڻ، مُڪَرَ، گانگٽ ۽ ٻيون مڇيون به گهٽيون ٿين. گانگٽ جن کي جهينگا به چئبو آهي، ڏاڍا سَوادي هوندا آهن. گانگٽن کي چون ٽي دريائي ڪُڪڙ. گهڻو ڪري سڀني مڇين تي ڇِلر هوندا آهن، جي لاهي اُجريون ڪري پوءِ رڌبيون آهن. رڳو ڪَڳي ۽ جَرڪي تي ڇلر ڪونه ٿئي. ساڳي نموني پاپليٽ تي به ڇلر ڪونه هوندو آهي. پَلن ۾، جي آنيون هونديون آهن، سي ته سون تي سهاڳو آهن: کائي کائي ڪين ڍاپبو. ڪن وڏين مَڇين ۾ به منڌي کائڻ ۾ سٺي ٿئي، پر پَلي جي آنيءَ کان پوءِ بس آهي. مڇيءَ جي مُنڌي ڪن بيمارين ۾ به ڪارائتي آهي.

ائين برابر آهي ته گوشت به سُڪائي سگهبو آهي ۽ پوءِ جڏهن دل چوي ته رڌي کائجي. اهڙيءَ ريت مڇيون به سڪائبيون آهن. انهن کي چڱيءَ ريت لوڻي پوءِ سڪائبو آهي. هڪ-ٻن ڏينهن جو لوڻيل مڇين کي مِنِ-لوڻي مڇي چئبو آهي. ۽ سڪل مڇيءَ کي ڪاري مڇي چئبو آهي. پلا ته هزارن جي منهن سڪائبا آهن. اهڙيءَ ريت جهينگا به. انهن جو واپار به ڏاڍو ٿو هلي ۽ ڪئي ڪئي ولايتن موڪلبا آهن ته چڱو پئسو ڪمائبو آهي. هاڻي ته سائنسي نموني اهي مڇيون به گوشت وانگر دٻن ۾ بند ڪري وڪڻبيون آهن ۽ ڏيسارو موڪلبيون آهن ته تازي جون تازيون هونديون آهن. اسان جا سنڌي پَلا، مٺي درياءَ سنڌ جا وڏيڪ لذيذ هوندا آهن. سمنڊ جا پَلا به ٿين، جن کي گوادري پَلا سڏجي ۽ مٺي انهن کي دوئم به ڪوٺين. تازي شيءِ نيٺ به تازي آهي، پر سڪل جهينگا به مزي ۾ گهٽ ڪين آهن.

مهاٽا يا ميربحر مڇيون ڪيئن ٽا ڦاسائين، اها به هڪ وڏي وارتا آهي، جا هتي لکي نٿي سگهجي. ڄاريون، ڪُڙهيون، رڇ ۽ پَن مڇين ڦاسائڻ لاءِ ڪم اچن. چوندا آهن ته ماتيءَ جا پلا وڏيڪ سوادي هوندا آهن. ماتي ڇا آهي؟ اها هڪ نِڪر جو وڏو ڪُنو آهي، جنهن تي ميربحر پيٽ رکي ترندا ويندا آهن ۽ جيڪو پلو ڪُڙهيءَ ۾ ڦاسائين، سو هڪ ورَ ۾ سوئي سان پوئي، ڪٺي ماتيءَ ۾ وجهندا ۽ ماتيءَ جي منهن مٿان پيٽ رکي وري اڳتي هلندا. جڏهن ماتي پَلن سان پربي، تڏهن هڪڙا ڪيڏي مياڻين تي رکندا ۽ وري پيا وڃي پڪڙيندا. پلو اهڙو ته سوادي آهي، جو ان سان ماني به ٽِيٽي- چوٽي ڪائي ٿي وڃي. ماڻهن جي جيڀ پي لاءِ ڏٽيءَ سڳوري ڇا ڇا نه اُپايو آهي!

81- سانئون

سانئين جي ماني ڏسڻ ۾ ٻاجهريءَ جهڙي هوندي آهي، پر ڪائڻ ۾ ٻاجهريءَ کان به سٺي هوندي آهي. جيئن ٻاجهريءَ جي ماني، مکڻ ۽ ڏڌ سان مزي وارو کاڌو هوندو آهي، تيئن سانئين جي مانيءَ سان مکڻ ۽ لسي سون تي سهاڳو آهي. سانئين جو اَنُ پوکيو ڪونه ويندو آهي، پاڻمرادو اُپري پوندو آهي؛ ان ڪري سانئين جي داڻن کي به ڏٽ چئجي ته نهي. سانئين جا ٻوٽا اڍائي فوٽ کن ڊگها ٿيندا آهن ۽ سنگ ننڍڙا هوندا اٿن. داڻا ڇپٽرا ۽ ساوڪ وارا چِلڪڻا ٿين. سرند ۽ سکيا ماڻهو ته ڪونه کائين، پر ويچارا اڻ هوند وارا ۽ ايرا ماڻهو سانئين جي ٻوٽن کي به پيهڻ کان اڳ سَتي ڪُٽي، سنگن مان سانئين جو اَنُ ڪيڍي، ان جون مانيون پچائي، پنهنجا ويلا وارين. سانئون گهٽو سارين جي پوک ۾ ٿئي، ان ڪري اوهان ڏٺو هوندو ته ڇانورن ۾ اُن جا داڻا گهٽي ياڳي ڏسڻ ۾ ايندا آهن، جي گهر- ڏياٽيون ڇانورن مان چوندي ڪيڍي ڦٽا ڪنديون آهن، نه ته پَٽ ۾ ڪبر ٿي پوندا آهن.

سانئين جو ڏارو رڏي، ان جي ڪيرٽيءَ وانگر ٻاٽ به ناهبو آهي. ان ۾ ڳڙ جو مناڻ به گڏبو آهي، ته ڏريو نهي پوندو آهي ۽ ڏاڍو سوادي ٿيندو آهي، چڻ

تہ ڪيرٽي پيو ڪاڻ. مون کي بہ هڪ دفعي فتح باغ ۾ هڪ مسڪين شيديءَ- جنهن جو نالو گدو فقير هو- ان سائنين جي ماني ۾ مکڻ کارايو هو. مون کي بہ بک ۾ اهڙو تہ مزو ڏنائين، جو اڄ سوڏو نہ وسريو اٿم. ماٺهو چوندا آهن تہ سائنين کائڻ سان پيٽ ڏاڍو (قبض) ٿي پوندو آهي، پر سچ پڇو تہ منهنجو پيٽ تہ ڪونئرو ٿي پيو. مون تي نہ وسنهو تہ اوهان پاڻ کائي ڏسو تہ ويسهہ اچيوَ. بس ڏٿيءَ سڳوري جي اُپايل سارين شينُ جو ڪهڙو ڪهڙو وستار ڪجي!

82- ڦلا ۽ پڳڙا

ڦلا آهن تہ بروبر هڪ هلڪڙي ۽ سستي شيءِ، پر انهن جو مزو بہ انهن سان آهي. ڦلا ڪيئن تا پُججن ۽ ڇا مان تا ناهجن، اهو ڏسڻ جهڙو ڪم آهي. پوڳڙي ڇا ڪندا آهن، جو اڇي جوئر، ڳارهڙي يا ڳاڙهي جوئر ۽ مڪائيءَ جا مڻ وني، ڇندي ڦوڪي ڪٽي پُسائيندا آهن. جڏهن وَٽ ۾ اچن تہ پاٽيءَ مان ڪڍي، پوءِ پنهنجي وڏين تَيُن هيٺان پوري پُني باهہ ڏيئي، اُن ۾ وجهن واري. جڏهن واري ڏاڍي ڪوسي ٿئي، تڏهن ان ۾ مُنيون پري مٿي بُڏايل اناجن جون وجهن تہ انهن جا داڻا ڦلاتجي پوندا ۽ انهن مان اڇا اڇا سهٽا ڦُلا نهي پوندا. اهي ڇاڻيءَ سان ڪڍي، وجهندا پر ۾ رکيل تڏي تي. واري تہ ڇاڻيءَ سان نڪري ويندي، باقي ڦُلا پيا ڪِلندا. مڪائيءَ جا ڦلا وڏيرڙا ٿين، جو مڪائيءَ جا داڻا بہ جوئر جي داڻن کان وڏا هوندا آهن. مون ٽيئي جنسون کائي ڏٺيون آهن. ڳارهڙيءَ جا ڦلا وڏيڪ وڻندا آهن، پر پيا بہ گهٽ ڪينهن. ويچارا مسڪين انهن ڦلن تي ويلن جا ويلا پاري ڇڏين. ٻي شيءِ مهانگي، ان ڪري ڦلن جي ٻن منين تي هنن جو ويلو پري وڃي. پوڳڙين جي دڪان تي ڦلن جو نهڻ ۽ وڪامڻ ڏسڻ وٽان آهي. ڦلا ٿين هلڪا، سو سير وٽ تہ ساهميءَ جي پُڙ ۾ ڪٿان ٿو ماپي! ڇبيءَ يا ڇلِيءَ ۾ وجهي توري ڏبا آهن ۽ گرا هڪ گندي يا اجرڪ وڇائي ڪٽي پُنارڪ ٻڌندا آهن. پيرن- فقيرن جي ٻُنين تي ڦلا ورهائيندا

آهن، جي وني ماٺهو پنهنجن گهرن ڏي سياڳي سوکڙي سمجهي کڻي ويندا آهن ۽ ٻارن ٻچن کي مُٺ-مُٺ ورهائي ڏين.

پڳڙن پُچڻ جو ڏول بہ ساڳيو آهي. پڳڙا نهن چٽڻ مان- اهي بہ ساڳئي ڍنگ سان پُسائي، پوءِ پوگڙي تنيءَ ۾ وجهندا ويندا ۽ واڌايں پنيان واڌايون وجهندا ۽ پُچي کڍندا، جيبيون پريندا ويندا. قلن ۽ پڳڙن پُچڻ مهل جيڪا تڙڪ-تڙڪ ٿيندي آهي، سا ڏاڍي وهسائيندي آهي. پڳڙن کي سونهن ونائڻ لاءِ ڪي چٽن کي ڳاڙهي رنگ جي پاٽيءَ ۾ پُسائيندا آهن تہ انهن جون کلون ڳاڙهيون ٿي پونديون آهن. پڳڙن کي ترِيءَ سان مهٽي، انهن جون کلون لاهي پوءِ کائبو آهي. پڳڙن کي اُکريءَ مهريءَ يا ڪنهن ننگهہ يا حمام دستي ۾ ڪُٽي پوڳاڙو ڪري کائبو آهي تہ سُبحان الله! ڪي ماٺهو وري ان ۾ کنڊ بہ ملائين، پوءِ تہ چُوري نهيو پوي ۽ ٻارن کي پوڳاڙو اهڙو وڻي، جو ڍاپن ئي ڪين. قلن وانگر پڳڙا بہ پيرن- فقيرن تي ورهائبا آهن. اهي پڳڙا پيراٽي وَٽ سمجهي ورهائبا آهن. مائٽ گهٽو ڪري ٻارن کي چوندا آهن تہ پڳڙا گهٽا نہ کائو، اهي رت سڪائي ڇڏيندو، پر ٻار ڪٿي ٿا پنهنجو مزو ڇڏين. اڳي تہ هي شيون ڏاڍيون سهانگيون هيون، هينئر اهڙو ڪال پئجي ويو آهي، جو اهي بہ ٻن آنن جا اينترا نٿا ملن، جيڪي اڳ پائيءَ ۾ ملندا هئا. مسافريءَ ۾ مسافر پڳڙن جا کيسا پري ڇڏيندا آهن. اُنن ۽ بين وهٽن جي سواريءَ ۾ هنن کي ويساهين ڪا نہ ملي، جنتي مانيءَ ڳيي جو سک نہ هجين، تہ پوءِ اهي پڳڙا ئي سنڌن سانگ سفر جو ثمر هوندا آهن. پڳڙا واندڪائيءَ جي وندر بہ آهن. سڪيا ستابا ماڻهو نيزا وندر لاءِ کائين ۽ غريب پڳڙا ڦُلا. جو جو نيزا ڏاڍا مهانگا آهن ۽ غريبن جي وس کان ٻاهر آهن. هنن کي پڳڙا ملِيا تہ ڪاجن ۽ نيزن کي نهاريندا ئي ڪين آهن. واهہ غريبي واهہ!

83- ڳـنـا

جڏهن اڃي جونر ۽ ٻگارهڙيءَ جا ڪانا سنگ جهلين، تڏهن هاري ناري

انهن جي ڪڙپ يعني ڳنن مان چڱيءَ پَر ڊؤ ڪن. ايندي ويندي، هلندي چلندي، ويٺي يا ليٽي، ڳنو ڏندن سان ڇليندا ويندا ۽ چوپيندا مٺي رس پيي، باقي چوپا اُڇليندا ويندا. تان جو اهڙو ڊؤ ڪندا، جو وڏيون وڏيون اوڳرايون ايندن، تڏهن ڳنن جي جند منجهانئن ڇٽندي. اڃي جوئر جي ڪانن ۾ ڪو ياڳين مٺو ڳنو نڪري. گهڻو ڪري سڀ ڪانا ڪانگڙ ٿين، باقي ڳارهڙيءَ جا ڳنا سڀ جا سڀ مٺا جهڙا پتاشا. ڳنن جو هڪ الڳ نمونو ٿيندو آهي، جنهن کي ڪماندڙي چئبو آهي. جوئرن جو اَنُ بہ ڪم اچي، پر ڪماندڙيءَ جو اَنُ ڪونہ ٿئي، سنگ مال کي ڪارائبا آهن ۽ ڳنا ماڻهو کائين. جنهن کي اسين ڪماند چئون ٿا، ان کي اردو ٻوليءَ ۾ "گنا" چون. اسين ان اکر ۾ "گ" ڏيون ۽ هو "گ" ڏين. ڪماند ٿلهو ٿئي ۽ رس جام ٿنيس. ان مان ڳڙ ۽ کنڊ بہ ٺهي. ڪماندڙي معنيٰ ننڍڙو ڪماند. مٺو آهي، ان ڪري کيس اهو نالو ڏنو اٿن. ڪماندڙي جوئر وانگر ڏار ڪانہ پوکجي. وونٽن جي پوک ۾ اُن جو ٻج ڇٽين. اها ڪماندڙي پنهنجن ٻارن ٻچن ۽ يارن سنگتين لاءِ پوکين، جن کي ڪماندڙيءَ جي ڪانن جا ڀن سوئي گڏا ٻڌي، سوکڙيءَ وانگي گهر موڪلي ڏين. ڪماند کي شهرن ۾ چلي ڳترا ڪري، چانديءَ جي پَني (ورق) لائي، ڳنڊيري ڪري وڪڻن ۽ چڱا پئسا ڪمائين. پر اسان جي ڳارهڙي جوئر ۽ ڪماندڙيءَ جا ڳنا جتي ڪٿي ڪونہ وڪامن، پر ننڍن ڳوٺن ۾ ڪماندڙيءَ جا ڳنا بہ وڪامندا آهن. اڳي تہ هڪ ڳنو پئسي پئسي ملندو هو، هينئر تہ ڀن آنن ۾ بہ نٿو ملي، پر تہ بہ هارين ويچارن کي پورهيي جيترو لاڀ مس پڙ تو پوي، چو تہ ڏڪار ڏاڍو آهي، سڀ شيون عرش سان ٿيون ڳالهيون ڪن، هرڪا شيءِ ڏهوڻي ويهوڻي ٿي ويئي آهي، بلڪ اڃا بہ وڌيڪ. ماڻهو ويچارا وڃن سوڪيڏا نهن وڃن! ڪماندڙي ان ڪري بہ وڌيڪ سٺي آهي، جو ڳنا ڪوئنرا ٿينس، ٻار ٻچو سولائيءَ سان چلي چٻاڙي چوپي کائي. ڪماند ڏاڍو آهي، جن ٻارن سنها سنها ڳنن جو مزو نہ ورتو هجي، سي ڪماندڙي هٿ ڪري کائي امين ٿين ۽ ڏسن تہ ٻاجهاري سائينءَ ڇا ڇا ماڻهن جي سواد وٺڻ لاءِ اُپايو آهي. پوءِ ان وڙائتي واليءَ جا ڳڻ ڳائين!

84- رُمي

ڪڏهن ڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ کي ڪُلهن جي ڦٽيءَ پنيان سور پوندو آهي يا چيلهه ۾ ڏاڍو سور پوندو آهي. ڪيترين دوائن سان به نه لهندو آهي ته پوءِ ڀرازين ۾ ماڻهو ان کي سور واريءَ جاءِ تي رُميون هٽائيندا آهن. رُميون آهن ڇا؟ اهي نڪر جون ڪُپڙيون ٿينديون، جن ۾ وَٽيل نوڙي ڪولي ان جا ڪک وجهي، انهن کي تيلي ڏيندا آهن: جنهن جاءِ تي رُمي چنبڙائي هوندي آهي، اتي ڪٽ جي اُتي جي ڪَچي لولي ٺاهي رکندا آهن. پوءِ اها ڪُپڙي، جنهن کي رُمي چئبو آهي، سا اونڌي ڪري منهن پر اندر برندڙ باهه سميت اُبتي ڪري، اُتي مٿان هڻندا آهن ته اُتي سان سوگهي ٿي ويندي آهي، ۽ بناٽيڪ جي بيهي رهندي آهي، پوءِ اڌ ڪلاڪ کن ان کي ڇڏي ڏيندا آهن. ان جو ڦل اهو نڪرندو آهي، جو جنهن بُت جي ڀاڱي تي چنبڙائي ويندي آهي، ان جو رت مڙي سڙي اتي رُميءَ جي سَنڌي هيٺان اچي گڏ ٿيندو آهي. رت جي دوري جو داٻ اهڙو ٿيندو آهي، جو جڏهن رُمي لاهبي آهي ته اها جاءِ رت جي گڏ ٿيڻ ڪري، ڳاڙهي ٿي ويندي آهي. رُمي واري اندرين باهه جڏهن ختم ٿي ويندي آهي ته رُمي لاهي ڇڏبي آهي. به-ٽي ڏينهن انهيءَ ٻلي ڪرڻ سان اڳهي جو سور لهي ويندو، جو هونءَ ڪيترين ئي دوائن سان به نٿي لٿو.

هيءُ ساڳيو ٻلو ڊاڪٽر به ڪندا آهن، پر اهي وري شيشي جي گلاسن سان ڪندا آهن، جي انهيءَ ڪم لاءِ جُڙيل هوندا آهن. ڊاڪٽر جي ڪم ۾ اُجرائي ۽ سنائي وڌيڪ هوندي آهي. ان ڪري هاڻي ماڻهو اسپتالن ڏي گهٽو ويندا آهن، پر ڀرازيءَ جي رُمين وارو نمونو گهٽجي ويو آهي. هاڻي ته اهڙيون به دوائون ۽ ٽڪيون نڪري پيون آهن، جو رُمين هٽائڻ جي گهرج ڪانه ٿي ٿئي. پر تڏهن به ڪڏهن ڪڏهن رُمين هٽائڻ کانسواءِ ڪو به چارو نه رهندو آهي. سچ پچ ته اهو رُمين جو نمونو واهه جو ويچڻ ڪڍيو آهي! نه ته ماڻهو سور کان پيا ڦٿڪندا هئا. آهي سو ڏاڍو سادو نمونو، پر ڏاڍو ڪمائتو آهي. اجا به ڀرازين

۾ هلندو اچي ۽ جيستائين هيءَ پراڻي ۽ پرتوي آهي، تيستائين هلندو رهندو. جس آهي ان پهرئين ماڻهوءَ کي، جنهن سوچ هلائي هيءُ رستو ڳولهيو، جيڪو انسان پنهنجي مٽي جي ڪوپڙيءَ کان ڪم وٺي، ٻين لاءِ فائدو ۽ بچاءَ ڳولي ٿو، تہ اها سندس وڏي بندگي چئبي!

85- سارين جون بيماريون

ڪجهہ وقت اڳي جڏهن هتي هندو هئا، تڏهن هڪڙو وڏو هندو آفيسر منهنجي بابا سائين سان اچي مليو ۽ چانورن جي هڪ جنس ڪٽي آئي بابا کي ڏيکاريائين ۽ چيائين تہ هي چانور ڏسو تہ ڪهڙا نہ سٺا آهن. آءٌ هي ٻيجي لاءِ اوهان کي ڏيڻ لاءِ ڪٽي آيو آهيان. آئيندي هي چانور پوکجو. بابا ڪلي ڏنو ۽ چيائينس تہ سائين، چانور ڪونہ پوکبا آهن. انهن جون ساريون پوکبيون آهن. چانور ڦُٽندائي ڪونہ پر ساريون ڦُٽنديون. تڏهن ويچارو ڪجهہ ڦڪو ٿيو، چو جو هو تعليم کاتي جو آفيسر هو. خير جڏهن سارين جي پوک ڪبي آهي تہ پهريائين ٿوريون ٻاريون نا هي، انهن ۾ ٻيجو پوکبو آهي. پوءِ جڏهن سلا ٿين تہ انهن کي سڌين ڪَڪَر. سلا فوٽ-مُني جا ٿيا تہ اهي هٿن سان ڏاڍيءَ سنڀال سان پاڙن سوڌا پٽي ڪڍبا آهن ۽ انهن جون ننڍيون ننڍيون موڙيون ٻڌي رکبيون. پوءِ انهن ڪکرن جون موڙيون ڪٽي، جنهن زمين ۾ ساريون پوکڻيون هونديون، انهن ۾ رُنبو ڪبو آهي. رونبو چئبو آهي انهن سلن کي زمين ۾ رنبيندو وڃڻ کي. اهو سڄو ڪم جنهن ريت ڪبو آهي، ان جي ڪهاوت ڏِگهي ٿي ويندي، ان ڪري آءٌ ڪونہ ٿو لکان. منهنجي ڳالهہ جو مول متو آهي، سارين جون بيماريون سڻائڻ. هن سون جهڙيءَ سهڻي ۽ ملهائتي پوک کي ڪيترين ئي ڏکيائن جو منهن ڏسڻو پوندو آهي ۽ ڪيترين ئي بيمارين وڪوڙي ويندڙيون آهن: هڪ بيماري ٿيندي آهي گڏر جي جنهن ۾ سارين جا سلا وڌجي ويندا ۽ اوسر نہ ڪائيندا. گڏر هڪ نموني جو ڪيڙو هوندو آهي، جو سَلي جي ڪانيءَ ۾ پيدا ٿيندو آهي، جو اندران ئي اندران ڪاني پيو چٽ ڪندو، ان کي

اُسرڻ نہ ڏيندو ۽ نيٺ سلو سُڪي ويندو.

ٻي بيماري هوندي آهي رُوئو. اهو بہ هڪ ڪيڙو ٿيندو آهي، جو سارين جي سَلن کي پاڙن کان جهلي ۽ پاڙون نستيون ڪريو ڇڏي، سي پوءِ ذرتيءَ مان پاڻي ڇهي ڪين سگهن ۽ سلا سڪيو وڃن.

ٽيون ٿيندو آهي مَهلو. هي هڪڙا ڪارا سنها جيت هوندا آهن، جي سلن جي پنن ۾ نرماد کي وڪوڙيو وڃن ۽ سلا ساوڪ بدلائي ڪارا ٿي وڃن. مهلو ميون لاءِ بہ وڏو هاڃو آهي. انبن کي جي وَنندو آهي تہ بس، وڻن جا وڻ انبن کان آجا ڪري ڇڏي. ننڍيون انبڙيون نہ زور پرين ۽ نہ وڌن. جنهن سال مهلي جي بيماريءَ زور ورتو، ان سال اسين انبن کان سڪيا سين: ڇو تہ مال لهندو گهٽ، انب ٿيندا مهانگا ۽ ويچارا غريب انبن مان ڍؤ ڪرڻ کان رهجي ويندا. انبن جي گهٽتائيءَ سببان مدو بہ ٿورو هلندا ۽ سواد ۾ بہ مزو ڪونہ هوندن، جو مَهلي جا ماريل هوندا. اهو نياڳو مهلو بہ سارين جي ستياناس ڪريو ڇڏي.

پر سڀ کان وڏي آفت آهي، ڪوئي جي بيماري. ڪوئي جي بيماري ٻي ڪانہ ٿي. هڪ نموني جا جيئرا جاڳندا، جهنگلي ڪوئا پيدا ٿي پوندا آهن. هنن جي هاڃي کان بچاءُ جو رستو ڏکيو تہ بہ حيلا وَس تہ گهٽائي ڪندا آهن. ساريون بيهنديون بہ پاڻيءَ ۾ آهن، پر هي نياڳا ڪوئا، پاڻيءَ ۾ بہ تريو وڃو پهچن. هٿ بہ ڪين اچين، نہ ڪي ڪائين نہ ڪي پيئن، رڳو وڃن ڇيهو. بس سارين جي سَلي ۾ چڪ وجهي ڏندن سان ڪرتي ڪيرائي رکندس. ائين ايڪڙن جا ايڪڙ پوک هرپرو ڊاهيو رکن، نہ ڏني نہ ورتي. هاڻي تہ پوک جي ڪاتي وارن انهن لاءِ بہ دوائون ڪڍيون آهن، جي انهن جي ٻرن ۾ وجهبيون آهن، تہ هڪدم هچارا مري ويندا آهن ۽ پوک جو بچاءُ ٿي پوندو آهي. سوڳالھہ ٿي ڪيم تہ گذر، روئو، ڪوئو ۽ مهلي جهڙيون بيماريون سارين جي لاءِ نسورو آزار آهن. خدا انهن کان بچائي ۽ پوکيءَ راهيءَ جي ڏٽين جو خير ڪري.

86- پيهُون

پيهون هڪ نموني جا پُگل چانور هوندا آهن، پر هنن جو مزو ئي انوکو آهي. پيهون به ويچارا پوگڙي ئي ناهيندا آهن. هالا، مٽياريِن، نصرپور ۽ نٽي جي جهونن شهرن ۾ وجو ته اوهان کي پيهون نهنديون ڏسڻ ۾ اينديون. پوگڙي ويچارا چانورن جي سٺيءَ جنس جون ساريون پُسائي، پوءِ انهن کي باهه تي رکيل تئيءَ ۾ سيڪيندا آهن، هٿن ۾ هڪ پوتو هوندو اٿن، جنهن سان پيا اُٿلائيندا پٿلائيندا آهن ته سڙي نه وڃن. پوريءَ پَر سيڪ اچي ويندن، تڏهن اهي واڏائيءَ سان کڻي، پرسان رکيل اُکر ۾ وجهندا ۽ پيو هڪ همراهه، جو تيار بيٺو هوندو آهي، سو مُهرو پير سان هيٺ دبي هلائيندو آهي ۽ ساريون چڙبيون ۽ ڪُٽبيون وينديون آهن. چانور چپٽڙا ٿي ويندا آهن ۽ سارين جا تُهه لهي ويندا آهن. پوءِ اهي اُکر مان کڻي، تڏي تي ڇڏيون وينديون آهن: اهو ڪم هلندو رهندو آهي. پوگڙيءَ جو هنر ان وقت ڏسڻ وٽان هوندو آهي: هڪ هٿ سان تئيءَ ۾ ساريون پيو اُٿلائيندو ته ٻئي هٿ سان اُکر ۾ انهن کي پيو هيٺ مٿي ڪندو. ان نموني مٿن جا مڻ ساريون سيڪجي، ڪُٽجي پيهن جي شڪل وٺنديون آهن. جڏهن اهو سچو ڪم لهي ويندو آهي، تڏهن پوگڙي سُپ يا ڇڄ کڻي اچي، پيهن کي ڇنڊڻ لڳندو ته تُهه يا ڪَتَرَ جدا ٿي ويندا ۽ پيهون جدا. جي اڇيون اڇيون کلنديون پيون آهن. پوءِ انهن جو وکرو ٿئي. ماڻهو چاهه چس سان وٺي گهر وڃن. وڏن وڏن ڏڻن، جهڙوڪ: عيدن- براتن تي اهي رڌجن، منجهن ججهو گيهه ۽ کنڊ وجهي تيار ڪجن. انهن رڌل پيهن کي چنگالي به چئبو آهي. مارئيءَ ويچاري چيو آهي ته:

مکڻ ماکيون منيون مصريون، چنگايون چا شنيون حلوا،
وجهي بن ۾ وجي ذت پاڻ ڏوٽيين ساڻ کائينديس.

پيهن جي چنگالي چئي کٽي بس ڪريو. حلوا، سيرا، چا شنيون هن جو مٽ ڪين ٿين. وهانئن، عيدن ۽ ختمن تي گهٽو ڪري پيهون رڌبيون آهن.

مهمان سڀ ٻوڙ پلاءُ کان وڌيڪ پيهن کي وُڇڙندا آهن. پر اهو سڀ هنر ويچاري پوڙهيءَ جو آهي، جو سڀ وڪٽي ڪري پيئسا. پاڻ ڪائي ڪونہ. ڪڏهن ڪو اهڙو پاڳ ٽنيس، نہ تہ بس! چوندا آهن تہ "ڪنير جي گهر نڪر سجو ڪونہ ليي."

87- ڪٽ

اناج جي پوک کي پکي پکڻ کان بچائڻ لاءِ پوک جي مکيہ هنڌن تي پيها اڏيا آهن، جن تي هاري ويچارو پرڀات کان ويندي، سانجهيءَ تائين ويهي جهار هڪليندو آهي. جهار ۾: جهرڪيون، ڳيرا، ٻوڙيءَ ۽ ٻيا پکي اچي وجن ٿا. اهي سڀ سنگن تي ويهي، پنهنجين چهنبين سان داڻا ڪڍي کائيندا آهن ۽ سنگن جي هٺي ستيا ناس ڪري ڇڏيندا آهن. انهن کي تڙي ڪڍڻ لاءِ هاريءَ وٽ بہ هٿيار هوندا آهن: هڪ ڪانياٽي ۽ ٻي ڪٽَ. هاري ڪانياٽيءَ سان جهار کي هڪلڻ لاءِ مٽيءَ جا گليلا يا ڳوڙها ٺاهي سڪائي، ڍِڳ ڪريُ پيهي تي رکيو وينو هوندو آهي. پري کان جڏهن ڏسندو تہ جهار اُڏامندي اچي ۽ اچي هن کي هُن هنڌ تي لٿي آهي تہ هڪدم اُٿندو ۽ اتي ڪانياٽيءَ ۾ ڳوڙهو وجهندو. ڪانياٽي ڦيرائي ڦيرائي وني جو ڳوڙهو ڇڏيندو تہ ائين ويندو، جيئن بندوق جي گولي! جهار جي سمت ڏسي، ان پاسي ڳوڙهو اڇليندو، جو اچي جهار جي وچ ۾ ڪِرندو ۽ ڪنهن ڪاني سان لڳيُ ڪڙڪو جو ڪندو تہ جهار پڄي ويندي. ويچاري هاريءَ کي ڏسبو تہ سارو ڏهاڙو انهيءَ ڪرت سان هوندو ۽ وَهيا ۽ ڪبرون پيو هڪليندو. ٻيا پکي تہ ڳوڙهي لڳڻ سان پڄي ويندا، پر ٻوڙي، جي ننڍڙا پکي آهن ۽ چيهو پاڻ گهٽو ڪن، سي نياڳا ڏاڍو ڏکيا پڄندا آهن. هاري ويچارو ڪانياٽي ڦيرائيندي، "وهيو وهيو" ۽ "ٻوڙي ٻوڙي" بہ پيو ڏاڍيان واڪو ڪري چوندو آهي. وهيو بہ ڏکيو پکي آهي. طوطا، جن کي اسين چتون ۽ منو بہ چنون، ان کيُ هاري ٻلو سڏيندا آهن. باغن ۾ ميون جي وڻن تان انهن کي گليل سان هڪلبو آهي ۽ ٻنين ۾ ڪانياٽيءَ سان. ٻيا پکي تہ ڪانياٽيءَ سان

هٿائي سگهجن ٿا، پر ٻوڙي، جنهن کي اهو نالو ني ان ڪري مليو آهي تہ هي پڪي ٻوڙا هوندا آهن، مورڳو ٻڌندائي ڪونہ آهن. انهن لاءِ وري اهو رستو ڳولي ڪڍيو اٿن، جو هاري ويچارا هڪڙي ڪٽ ٺاهيندا آهن، جا مُنَ وٽان ٺلهي ۽ پوءِ ويندي آهي سنهي ٿيندي، تان جو پوڇڙ وجي سنهي ڏور جهڙو ٿيندس. اهو پوڇڙ هاري سجاوتي جي سُٽَ مان ٺاهيندا آهن. سجاوتي جو ٻوٽو بہ سڻيءَ جي ٻوٽي وانگيان هوندو آهي، جنهن ۾ گهنگهرو ٿيندا آهن، جي ڇڻ ڇڻ ڪندا آهن ۽ ٻار انهن سان رانديون ڪندا آهن. سجاوتي جي سُٽَ ۾ اها چڱائي آهي، جو ان مان ٺاهيل پوڇڙ ڏاڍو نڪاءُ ڪندو آهي، ڇڻ توب ٻُري ويئي. ڪٽ کي ڦيرائي بہ ڪو جوانمرد هاري سگهندو آهي. جڏهن ڦيرائي ڦيرائي، ان جي پوڇڙ کي نڪاءُ ڪيائيو، تڏهن مس وجي ٻوڙي ٻڌندي، ٺهندي ۽ ڀڄي ويندي، نہ تہ ٻيو ٿيو پلو.

ڪانياٺي اسان جي، سادي سُٽَ مان نهندي آهي: وچ ۾ ڳوڙهي وجهڻ لاءِ وڏي ڇمڇي وانگر گهُٻ نهيل هوندو اٿس. پر ڪِٽ ۾ ڪو گهٻ ڪونہ ٿئي. ڪا ٻار جو ٺلهو رسو ۽ پڇاڙيءَ ۾ سجاوتي جو پوڇڙ. نڪاءُ جو ڪرائي تہ سارو جهنگ ٻُري وجي ۽ چوڌاري ان جو پڙاڏو ٻڌڻ ۾ اچي. ماڻهن جي لاءِ بہ ڪيئي آفتون پيدا ڪيون اٿس، وري ماڻهوءَ کي بہ انهن سان جنگ جوڻ لاءِ ڏاهپ ۽ سياڻپ ڏني اٿس، تہ جيئن هرهڪ آفت جو پنهنجي ڏاهپ سان ٻلو ڪري ۽ پنهنجو بچاءُ ڪري. اهائي ڳالهہ آهي، جنهن ماڻهوءَ کي ٻين ساهہ وارن کان اُتم بنايُو آهي. ٻيا ساهہ وارا جتني نہ پڄندا، اتي لاچار ٿي پوندا، پر ماڻهو انهن جو ڪونہ ڪو گس ڪڍي وجهندا. ماڻهوءَ کي "اشرف المخلوقات" بہ اِن ڪري ئي سڏيو ويو آهي.

88- ڇاپرو ٻير

اوهان ڇاپروُ ٻير ڪاڏا تہ هوندائي هوندا. ننڍڙا ننڍڙا ٽڪا ڳاڙها ٻير، منا بہ ڏاڍا، پر منجهن گودو گهڻ ٿئي. سنڌي ٻير ۽ صوفي ٻير وڏا بہ ٿين ۽ ڳروارا

ﺑﻪ. صوفي ﭘﻴﺮ ﺗﻪ ﺑﺲ ﮪﻲ ﮐﺎﺀ، ﺗﻪ ﺟﮡ ﺻﻮﻑ ﭘﻴﻮ ﮐﺎﺋﻴﻦ. ﭘﺮ ﭼﺎﭘﺮﻭ ﭘﻴﺮﻥ ﺟﻮ ﻣﺰﻭ الڳ آهي. هنن پيرن کي اتر سنڌ ۾ جانگهرو پير به ڪونهن. پهاڙي پٽن ۾ هنن جون پيريون جام ٿين. نه انهن جو ملهه نه ماڻ. جنهن کي وٽي، سو سيرين منهن چوندي وڃي. وڻ به سنڌي پيرن وانگي وڏو ڪونه ٿئي، بس هڪ ٻوٽي وانگر. ان کي ڏوڻ ڏيئي، ڇاڻ ڪٽي ته سوين پير ڏو پٽ تي اچي پوندا. جبل جا مسڪين ماٺهو، اهي ميڙي سيڙي، ڪُرجينون پري، بار ڍڳن تي رکي، شهرن ۽ وڏن ڳوٺن ۾ وڪري لاءِ ڪٽي ويندا آهن. اڳي ته ڇاپرو پير چوٿاين ۽ پاٽين پٽاندڙ وڪيا هئا. اسان کي پاڻ پنسو گهران ملندو هو، ته نڪ پيرن تي چوٿائي پيرن جي پنسي ملندي هئي ۽ ڪلاڪن جا ڪلاڪ موج پيا ڪندا هئاسين. ڇاپرُو پير هنن کي چنجي ئي ان ڪري ٿو، جو ڇپر يا ڏونگر يا جبل ۾ گهٽا ٿا ٿين.

اڄ ته سهانگ جو سموني موڪلاڻي ويو آهي. ڇاپرو پير، جن جو ڪو ملهه ڪونهي، سي به ٻن ڪان ڇنن ريين پاءُ ٿا وڪامن. جبل جي ماٺهن، جن جانگهرو پيرين جا ڪَندا هٽن ۾ جهليا ۽ پير گڏ ڪيا، پورا پريا، ڍڳن تي ڍوئيندا ۽ پنڌ ڪَهي شهر ۾ آيا، تن کي اڳهه مليو نالي ماتر. بس ويچارا ڦلن مُٺ تي پنهنجي موڙي واپارين کي ڏئيو وڃن، پوءِ ڪمائين شهري ۽ هنن کي ڪجهه به ڪين پڙ پوي. پر جابلو ماٺهو ويچارا جيڪي ملين سو ڏٽيءَ جو ٿورو مڃي وني ٿين راهي. چوندا آهن ته "ڪوهه جي مٿي ڪوهه ڏاري" . وري اهي چار ڏوڪڙ به خرچي شهرن مان اَن پاڻُ يا ٻي گهربل شيءِ شڪل وني، پلوُ ڇنڊي گهر موٽندا. بس جنهن جو پيٽ قوت جيئڻ ناهيو اٿس، ائين ئي ٿيندو رهي ٿو.

جانگهرو پيرن جا ڪندا به اهڙا ته تکا ٿيندا آهن، جو هٿ ڦٽيو رکن. هنن پيرن جا پُور يا ڍنگهر ماٺهو پياني سان ڪٽي اچي پنهنجي گهرن جا لوڙها نا هين، جڏهن اهي پير جا ڍنگهر سُڪي نکما ٿيو وڃن ته انهن لوڙهن ڪاڻ جبل جا ماٺهو چوندا آهن ته لوهه جي پٽ کان به وڌيڪ آهن. لوهه جي پٽ چور

تپي به پوندو، پر هنن ڪنڌن مان ڪٿي تو لنگهه مليس. رڳو باهه، سا لوڙهي کي نه لڳي، پيو بچاءَ لاءِ ههڙيون پتيون نه محلن ۾ ڏسبيون نه ماڙين ۾. پار ته هنن پيرن تي چريا هوندا آهن. ڪڏهن ڪڏهن ته ڪڪڙا به ڳهي ويندا ، جڏهن پُٺيءَ تي ويندا آهن ته پيرن جا ڪڪڙا ۽ ڪلون گونهه ۾ پيون نڪرنديون اٿن. پر پيرن جو مزو ڪٿي تا چڏين. وري به چوندا ائين ئي ته يار، هلو ڪالهوٽي هنڌ تي پيرين مان پير گڏ ڪري اچون. ڀهراڙين ۾ ته پنسن سان پيرن ڳنهڻ جي ڳالهه ئي نٿي اُٿي!

89- ڪميري

بروچن جون ذاتيون به انيڪ آهن، جي ڳٽي ڪيترين ڳٽيون. انهن ۾ ڪي اُتم ڪي گهٽ ليکيا وڃن. ڪميري به بروچن مان هڪ اُتم ذات آهي. پر هنن ويچارن جو ڪم نيچ سمجهيو ويندو آهي. هو رڇ ۽ پولڙا پاليندا آهن، انهن تي جو گپ پچائي مس مس انهن کي هيرائيندا آهن. جڏهن هري مري وڃن، تڏهن ڪميرين ويچارن جو گذر انهن تي هوندو آهي. رڇن کي ٻوٽاڙو چاڙهي، رڇن ۽ پولڙن کي رَسيءَ سان شهرن ۾ وٺي ايندا آهن، پوءِ ڍولڪي وڄائي انهن کي ناچ ڪرائين. ڪميرين کي هڪ لَٺ ساڻ هوندي آهي، جنهن جي اشاري سان رڇن کي ناچ ڪرائيندا آهن. رڇ سڄو اُبو ٿي ماڻهوءَ وانگر ٻن پيرن تي اُٿي بيهندو آهي ۽ سيني رؤنشائين ۽ ڏسندڙن کي سلام ڪندو آهي. پيرن ۾ گهنگهرو يا گهنگهريا ٻڌل هوندا اٿس ۽ اهڙو ته سٺو ناچ ڪندو آهي، جو ناچو به گهر مَرن. ڪميري فقير کي ان جي بدلي ملي ڇا؟ رؤنشي ڪوڏيا مس ڪو. پنسو پنسو ڏيندس.

وري پولڙي کي پانت پانت جا ڪيل ڪرائيندو آهي. جهڙوڪ پولڙي ۽ پولڙيءَ جي شادي ڪرائيندو آهي. پولڙيءَ کي پڙي پارائي پوتي ڍڪائي ويهاريندو آهي ۽ پولڙو به سينگار جي ويهندو آهي، جو شاديءَ کان ناڪار ڪندو آهي ته ڪيس پرچائڻ جا وس ڪندو آهي. اهي سڀ گفتا ڪميريءَ کي

راڳ ۾ ياد هوندا آهن، جي ڍولڪي به وڄائيندو ويندو آهي ۽ سر سان چوندو به ويندو آهي. چوندو آهي ته:

پرچي پوڙي پرچي پوَ،
ڪلومل جا چاچا پرچي پوَ.

بس اينتري چوڻ تي پولڙو ڏند ڪڍي کلندو آهي، پولڙي ڪيس ياڪر پائي چنبڙي ويندي آهي ۽ بيئي اُٿي جهمر هڻندا آهن. بس ڳالهه ڪرڻ ۽ ٻڌڻ کان ڏسڻ وڏيڪ آهي. هيءُ تماشو آهي ئي ڏسڻ سان. ڪهيري ويچارا گهٽي ڳليءَ رڇ ۽ پولڙا نچائيندا، ڍولڪي وڄائيندا پيٽ گذر ڪندا رهندا آهن. ڪڏهن ڏسؤن ته رستي تي، ڪڏهن پاڙي پاڙي ۾ اهو کيل ڪندا ڏسبا آهن. اچرج وٺندو آهي ته هنن مرُن کي ڪيئن ٿا پالين ۽ پنهنجي وَسَ ۾ آڻين. ماڻهوءَ کي ڏٺيءَ سڳوري ڏاڍو ڏاهو ڪيو آهي. جيئن جوڳي نانگ ٻلائن کي، تيئن ڪهيري رڇن ۽ پولڙن کي پنهنجي چئني ۾ هلائيندا آهن. هاٿي ڪيڏو نه وڏو جانور آهي ۽ شينهن ڪهڙو نه زورائتو آهي، پر ماڻهوءَ اڳيان سڀ ڪنڌ جهڪائين ٿا. ويچار ته ڪريو ڪهيري ويچارا ڇا ڪمائيندا هوندا، ڇا پاڻ کائيندا هوندا ۽ ڇا هن ساهه وارن جو پيٽ پاليندا هوندا! پر خدا سائينءَ هنن جو گذران ائين بنايو آهي. شل ويچارا پورهيت ۽ مسڪين خوش هجن!

90- گهوپاٽو

سنڌيءَ ۾ چوٽي آهي ته "اٽو، چي، گهوپاٽو." هن مان پتو پوي ٿو ته "چوان هڪڙي ته ڪري بي." ننڍو سُٺي ننڍو سمجهي. هاٿي اٽو ته نهيو، سڀ سمجهن ٿا، پر گهوپاٽو ڇا آهي، سو اوهان کي ٻڌايان ٿو.

ٻهراڙين جا غريب ماڻهو پنهنجي بچاءَ لاءِ جيڪي هٿيار رکندا آهن، سي آهن لَٺيون، لوڙهون، لڪڻ، تَلهڙون، ڏنڊا، ڏنڊيون، سونٽا، سونٽيون، پَڇَرَ ڇاڙيون، ٻُنڊيون ۽ ڏُوگريون. انهن سيني هٿيارن کان گهوپاٽي جو هٿيارُ، پري مار ڪندڙ آهي. انهن ويچارن کي نڪي هجن ليسن بندوقن، رائيفلن،

روالورن ۽ پستولن جا، نہ ٻيا ڪي دارونءَ جا هٿيار. انهن جا هٿيار اهي ئي آهن، جي مٿي لکيا اٿم. انهن هٿيارن ۾ گهوباٽو دُور مار آهي. لٺين، لوڙهين ۽ ڏنڊن سان تہ وڙهي سگهبو آهي، پر دوبدو ۽ ويجهو اهڙيءَ پَر خوردم، جو چيلهہ ۾ ٻڌبو آهي، سو بہ ويجهڙ ڪم ايندو. ٻيا هٿيار سڀ ڪانيءَ جا آهن، پر خوردم وتيل رَسي يا چمڙي جو هوندو آهي ۽ فقط ڏڪ هٿڻ لاءِ هڪ گول پٿر جهڙي سخت ڳنڍ وارو مٿو هوندو اٿس، جو ڪنهن کي پاسي ۾ لڳو تہ مُنو ۽ نہ بچيو.

گهوباٽو آهي بہ سادي شيءِ، ڪانيءَ مان تيار ڪيل ٽي فوٽ ڪن ڊگهو لڪڻ، جنهن جو هڪ مٿو ڪاٺ واري ڳنڍ جو هوندو آهي. ڀراڙيءَ جا ماٺهو ان جي اُڇلڻ جا وڏا چيٽائو ٿيندا آهن. پريان ئي ڪو چِتو ڪتو مٿن اُلري يا سامهون جُلهہ ڪري آيو تہ بچيندس گهوباٽو. گهوباٽو اهڙي تہ زُور سان هڻندا آهن، جو زون ۽ شوشاٽ ڪندو ويندو. جيئن ڪمان مان ڪان يا بندوق مان گولي ڇُٽي. چورن جو تہ اهو وڏو هٿڻ آهي. جيڪڏهن چور ڏسجي ٻيا ۽ ياڳيا جاڳي اُٿيا تہ چور وٺي ڀڄندا ۽ گهوباٽا، جي پاڻ سان آڻيندا آهن، اهي ياڳين کي اُڇلي هڻندا تہ انهن جي ڪاهہ روڪجي مٿان وٺجي نہ پون.

شڪاري گهڻو ڪري سَهن جو شڪار بہ گهوباٽن سان ڪن. گدڙ ۽ لوڪڙ يا لومڙ جي لاءِ بہ گهوباٽا ڪال آهن. جيڪڏهن ڪنهن وٽ گهوباٽن جو ياڪر ساڻ هوندو تہ پوءِ مجال آهي، جو ڪو ويجهو اچي سگهيس! گهوباٽن جي آڏو ڪير وجي، ساهہ سيني کي پيارو آهي. اهو اٿوَ منهنجا ادڙا گهوباٽو، جنهن لاءِ "اَٿو تہ تون چوين گهوباٽو." گهوباٽو اُڇلائڻ جو بہ هڪ ڏانءُ آهي، جيڪو اهو اُڇلڻ ڄاڻندو هوندو سوئي ويريءَ کي پري کان هَٽائي ڇڏيندو. اسان کي گهوباٽو هلائڻ سِکڻ کپي، ڪڏهن نہ ڪڏهن اهو هنر ڪم اچي ويندو.

91- آيـوُن

جوئر، ڳارهڙيءَ ۽ ٻاجهري جڏهن سنگ جهلينديون آهن، پر اڃا انهن جا داڻا پڪا نه ٿيا هوندا آهن ۽ ڪيرا هوندا آهن. تڏهن هاري ماڻهو اهي سنگ پٽي ڪچا يا باهه تي سيڪي داڻا ڪڍي، پنهنجي ترين تي ملیندا آهن ته ڪيرو اَنُ نڪري صاف ٿي پوندو آهي. پوءِ اهو ڪچو يا ڪيرو اَنُ ڦڪ پري وينا کائيندا آهن. ڪيري هيٺ ڪري اُن ۾ ميناج به هوندو آهي ۽ کائيندي کائيندي، واڇن مان ڪير پيو وهندو آهي. انهيءَ ڪيري اَن کي چون آيوُن. هارين جا ٻار گهران سنيري پنهنجي اباڻي ٻنيءَ تي نِرو انهيءَ لاءِ ويندا آهن، ته ٻنيءَ تي هلي آيوُن کائون. ننڍين ڇوڪرين کي آيُن سان ڏاڍو پيار هوندو آهي. هڪڙا سنگ پَٽي مَهٽي آيون ڪڍي، ٻاڻ کائي ڇڙهه ڪن ۽ ٻيا ڪَچڙا سنگ پَٽي پنهنجي مائرن، ڀينرن ۽ ساهيڙين لاءِ به کڻي وڃن. ڪَچڙا داڻا ته ائين کائين، پر جي داڻا اڌ ڪَچا اڌ پَڪا هجن ته گهر آڻي انهن کي دانگيءَ تي ٿورو سيڪي، پوءِ کائين.

پنجابي ٻوليءَ ۾ ته آيُن تي گيت به نهيل آهن، جن مان هڪڙو گهٽا ورهيه ٿيا، ته مون ٻڌو هو:

پاجهرے دے سٹے، مین تلي نال ملیسان

ڪنڪان ديان فصلان پکيان نے

آيُن جي کائڻ جو جن مزو ورتو هوندو، تن کي اُن جي سواد جي پرک پوندي ته آيون ڪهڙي شيءِ جو نالو آهي. مڪائيءَ جا ڪيرا سنگ به ائين ڪَچا کائبا آهن. گهٽو پڪل سنگ، سي به تازا نه هجن ته پيٽ جو سور آهن. آيون کاڌا ته پيٽ ۾ ڳري ويا، جڻ کاڌائي ڪين هئا. اهي اٿوَ غريب هارين جون مٺايون، حلوا، ڪُٽيون ڇُوريون ۽ ڇُورمان.

92- لپٽي

جن لَپٽي هڪ پيرو ڪاڏي، سو ڪٿي تو لپٽيءَ کي وساري. گيهه ڪنڊ ته لپٽيءَ جو مَرڪ آهن. انهن سان لپٽيءَ کي چار چنڊ لڳي تا وڃن. انهن کان سواءِ ان کي ڏارو ڇنبو ۽ نه لپٽي.

ڪٽڪ کي جنڊ تي ڏري، پوءِ اها ڏريل ڪٽڪ رڌبي آهي. جڏهن هَڏُ پُڃيس، تڏهن ان کي گيهه جو داڳ ڏيئي، ڪنڊ وجهبي آهي. ڦوٽن جي ڪَڻِ وجهبس ته ڏاڍي سُرهي ٿيندي. جڏهن پاٽي، جو اڳيئي منجهس رڌڻ مهل وجهبو آهي، اهو سُڪي وڃي ته لپٽي تيار! دَمَ تي ڪٽي رکبس. دم اچڻ کان پوءِ سبحان الله! کائڻ وارا کائيندس. ڇا جا سيرا، ڇاجون سِيُون. سگهارو کاڌو به لپٽيَ هڪڙوئي آهي. جي روز رڌجي ته گيهه ڪنڊ جام کپي، ان ڪري ڪڏهن ڪڏهن سيا ڳڻ ڏينهن تي لپٽيءَ جي لاڳ ونبي آهي. ڪنهن ويچاري چيو آهي ته:

لعنت جي لپٽيءَ کان، يَرم جو يَت چڱو!

ان جو ارٿ اهو آهي ته شاهوڪارن جي نوڪريءَ ۾ لپٽيون کائي، ٽُڪ لعنت جهلبي، ان کان چڱو اهو ياڳ ۾ پڙ پوي سا چڱي. اها هڪ وڏي ساڃهه جي ڳالهه آهي ته پرايا محل ڏسي پنهنجا پونگا نه ڊاهجن ۽ نڪي اُڌار ڪٽي کاڌن جا مزا ونجن ۽ پوءِ پيو لهڻيدارن جو ٽُڪ ٻُجو سهجي.

خير، مون ڳالهه ڪئي ٿي لپٽيءَ جي، سو لپٽيءَ جي سواد جي ڪهڙي واکاڻ ڪري ڪهڙي ڪجي! لپٽيءَ جي نيرن ملي ته بس بيو ڇا کپي. اوهان ٻارن لپٽي ته گهٽي ئي گهُمرا کاڌي هوندي، وري به هيءُ پڙهي وَات پاڻي ٿيو هوندو؟ سو وڃڻ سان گهر وڃي پنهنجي اَميءَ کي چنجو ته لپٽي رڌي کارائيوَ. لکندڙ کي به پلاٽي ڪري گرانهه گرانهه تي ياد پيا ڪجو.

93- پنجيري

پنجيريءَ جو نالو اوهان نہ ٻڌو هجي، تہ اچو تہ ٻڌايانوَ. گهڻا ماڻهو ان کي چُوري بہ ڪوٺيندا آهن. پر چُوري ڪُٽيءَ کي بہ چئبو آهي، پنجيري هڪ نجي شيءِ آهي، جا سڪيا ستابا ماڻهو سياري جي مند ۾ پنهنجن ٻارن جي سگهہ (طاقت) لاءِ ناهي، برنيون ڀري رکندا آهن تہ ڀل سنجهہ صبح پيا کائين.

پنجيري ناهڻ لاءِ ڇا ڪندا آهن، جو ڀريائين ڏاڻا جنڊ تي ڏري، انهن جو مغز ڪڍندا آهن. اهو مغز ڳائي مکڻ يا گيهہ ۾ پُچي، ان ۾ پيا مغز بہ گڏيندا آهن جهڙوڪ: پستا، بادام، ڪاري ڊاک، ڪشمش. اهي ڪل پنج مغز ٿيا، ان ڪري هن چُوريءَ کي چون ٿي پنجيري.

پنجيري ملي تہ ڇا جون معجونون ڇاجا ڪُشتا، ڇاجا خميرا ۽ ڇاجو سچن موتين جا خاڪا. سؤ منا ين ڪان هيءَ هڪ ٿي منائي زور آهي. منجهس زور ۽ ٻل، سَگهہ ۽ چڱيلائيءَ (صحت) جا اڻ ميا گنج آهن.

سيارو اچي تہ ٻيون سڀ شيون جهڙوڪ: حلوا، ميسوپاڪ ڦتا ڪري رڳو پنجيري کائو. حلوا ۽ ٻيون منا يون اوهان کي کنگهہ ڪنديون، پر پنجيري ننهن کان چوٽيءَ تائين ٻَلُ ۽ سگهہ آهي. پر سيڪا شيءِ کائبي وري بہ وت سارُو. گهڻي شيءِ کهڙي بہ سني هجي، پر جيءَ کي جوکي جو ڊپ آهي. متان پنجيريءَ جو مزو ڏسي، سيرن جا سيرَ نہ کائي وجو؟ ائين برابر آهي تہ "جيڪي ڪري گيهہ، سو نہ ڪري ماءُ نہ ڪري پيءُ!" سُڪو ميوو جو منجهس پوي ٿو، سو بہ کائبو تہ ڊاپيوئي ڪين، پر هيڃ چڱي ڪين آهي. منهنجو چوڻ اهو اٿوَ، وڏيڪ پاڻ جاڻو!

94- ٿونٽا

تاريخ پندرهين- مهيني شعبان تي مسلمان عيد برات ملهائيندا آهن، ان ڏينهن ان تي آتشبازي دارون ٻاري ڪئي ويندي آهي. جيئن هندو ڏياريءَ تي دارون ٻاري آتشبازي ڪندا آهن، تيئن مسلمان بہ ڪندا آهن، جيتوڻيڪ مذهب

يا ڏرم ان جي موڪل نٿو ڏئي، پر هي هڪ اجايو رواج پئجي ويو آهي. آتشبازي شادين وهانئن جي ڏينهن تي به دارون ٻاري ڪئي ويندي آهي ۽ هزارين رپيا سُج ڪيا ويندا آهن. آتشبازيءَ جون ڀيون شيون جهڙوڪ: ڦٽاڪا، مهتابيون، نيلوفريون، جرقل، سرايون، وڇون، چرخيون ۽ ٻيون ڪيتريون تماشي جهڙيون شيون ناهي، سازيون ويندون آهن، پر هڪ شيءِ جنهن کي ٽونٽا ٿو سڏجي، سي رڳو هالا ۽ نصرپور ۾ ٺاهيا ويندا آهن. اهي ڏاڍا ڇيهي وارا هوندا آهن.

هالا جا ڪاريگر جيڪي ٽونٽا ناهيندا آهن، اهي ڇا ڪندا آهن، جو گوگڙ يعني گندرف ۽ شورو ڪُٽي ڇاڻي ميدي جهڙو ڪري، ان ۾ اڪن جا اگر به ڪُٽي وجهي هڪڙو ٻورو ناهيندا آهن. پوءِ تلهي ڪاگر جي ڇٽن انچن وارن پوڙن ۾، جي پڻ هو پاڻ تيار ڪندا آهن، اهو پائوڊر لوهه جي سيخن سان گُڏي پريندا آهن، جيئن نيلوفريون پرجن. پوءِ انهن مان هڪ ٻن ٽونٽن کي سازي آزمائيندا آهن. آزمائڻ کان پوءِ ٽونٽا سون جي منهن پري، انهن کي بند ڪندا آهن. ائين ڪرڻ کان پوءِ گوشت جا وڪا وٺي ايندا آهن، ۽ ٽونٽن تي انهن جي جهلي چاڙهيندا آهن. پوءِ انهن کي سڪايو ويندو آهي. جڏهن سڪي ويندا آهن، تڏهن ٽونٽا تيار سمجهبا، جي چڱو ملهه ڪمائيندا آهن. آتشبازيءَ جا ڪوڏيا اهي وٺي، عيد برات تي سازڻ لاءِ رکندا آهن.

عيد آئي ته هڪ وڏي ميدان تي تماشو ڏسندڙن جا انبوهه مڙي ويندا. وچ ميدان تي ٽونٽي جو جهليءَ لڳل منهن کولي، ٽانڊي تي رکندا ۽ ٽونٽو ويرم ئي ڪانه ڪندو. شوشاٽ ڪري ٻري پوندو. پوءِ ته ان کي ڪٽي ميدان تي ڇڏيندا. ٽونٽو پهريائين ٿورو ڌرتيءَ تي ٽپڪندو ۽ ٽپڪي، وٺي چوطرف اُڏامندو. ماڻهن جي انبوهه ۾ ٺاهه پئجي ويندو ۽ هيڏانهن هوڏانهن ڀڄندا، ڇو ته متان ٽونٽو لڳي ۽ هٿي سازي نه رکي. ٽونٽي جو ٽپڪڻ ۽ اُڏامڻ هڪ وڻندڙ تماشو به آهي، پر ڊپ وارو به.

ٿونٽا ٺاهيندڙ جس ڪتڻ لاءِ ماندا هوندا آهن، تہ ڪير ٿو پنهنجي ڪرتب ۾ وڏيڪ سارا هيو وجي، تہ پيءُ منڊ سندس ٿونٽن جي گهرُ وڏي. هي ٿونٽا وڏا چيها بہ وجهندا آهن: ڪو ٿونٽو اڏامي وجي ڪنهن گاهہ جي ڏنِ ۾ ڪريو هوندو يا ڪنهن جي جهوپڙيءَ جي ڪکائن ڇت تي پيو هوندو تہ ڪيترن گهرن کي باهيون بہ لڳيون هونديون. ڪڏهن ڪڏهن تماشو ڏسندڙن جي ڪپڙن ۾ لڳو تہ ماڻهو سڙي بہ پوندا آهن. ان ڪري انهيءَ عيد تي ٿونٽن جي تماشي لاءِ پوليس بہ بيهاري ويندي آهي. هالا جي ماڻهن جي تہ ٿونٽي بازي گهر جو کيل آهي، پر بين اها راند نہ ڏٺي هوندي. ڪم تہ اجايو آهي، پر آهي ڏسڻ وٽان. گندرف، شوري ۽ اڪن جي اگرن جا وزن هوندا آهن. انهن وزنن تي ڏيان ڏيئي ٺاهيا ويندا آهن. جي پاريندي ڪو ٿونٽو ڦاٽي پيو، تہ پوءِ پاريندڙ جو پنهنجو خير ڪونہ هوندو. پهريائين پاڻ سڙندو پوءِ بيا. چوندا آهن تہ:

پهرين ڪُتائي پاڻ، پوءِ سمر ڏٺي ساٿ کي.

جنهن کي بہ اکين سان تماشو ڏسڻو هجي، سو عيد برات تي هالا وڃي، اهو تماشو ڏسي. چوندا آهن تہ ٻُڌل ڳالهہ، ڏٺل جي برابر تي نہ سگهندي آهي.

95- جهلَ ۽ نتَ (نطعم)

اُن کي سنڌيءَ ۾ سُڪيءَ جو ٻيڙو بہ چوندا آهن. رڻ پٽن، واريا سن ميدانن، ڏونگرن ۽ پٽن تي اُٺ ئي آهي، جو هلي سگهي ٿو. پَها ۽ پيچرا ڏيئي لَکن تان لانگها اهوئي ساهہ وارو آهي، جو ڪري سگهي ٿو. هڪڙا اُٺ لاڏو ٽيندا آهن ۽ بيا مهري. لاڏن تي بار ڍونبو آهي ۽ مَهرين تي ماڻهو چڙهندا آهن. مَهري اُنن جو سونهن ڀريو سينگار اکين جو ٺار هوندو آهي. پهريائين جڏهن مهري اُٺ کي پلاڻبو آهي تہ سندس پُنيءَ تي ڳوڻ جي ٿَپڙي رکبي آهي. ٿپڙي جي مٿان زيرگاڏيون رکبيون آهن ۽ انهن جي مٿان جهُلَ وجهبي آهي: جا اُٺ جي هلڻ مهل جهولندي، لڏندي ۽ لمندي پئي آهي، ڏاڍو مزو پيو ايندو آهي.

جهُلَ جي مٿان رکبو آهي پاکڙو. پاکڙي تي وري رَليون ۽ سَوَڙ پکيڙبي آهي تہ گا شو نرم ٿئي. انهن سيني شين کي ڦاٽڻ ٽُٽڻ کان بچائڻ لاءِ گا شي جي مٿان نَتَ وجهبي آهي، جنهن کي عربيءَ ۾ "نطعہ" لکندا آهن. نَتَ چمڙي جي ٺهيل هوندي آهي ۽ کُنڊيءَ سان مٿس پرت پريو ويندو آهي. نَتَ پٺجي وينئي تہ چوڌاري کَشٽو بَڌو ويندو آهي تہ گا شو اُکلي نہ پوي. بس پوءِ بہ خانا پاکڙي جا ٺهي پوندا آهن. پاکڙي جي اڳئين خاني جي مهڙ ۾ گا شو اهڙيءَ ريت ٻڌندا آهن، جو پرٺي تي گُڏي ٺهي پوندي آهي. جت گهٽو کري اڳين خاني ۾ ويهندو آهي ۽ سوار پوئين خاني ۾. بس اُٺ، جو گوڏا پڇيو ويٺو هوندو آهي، سو جڏهن اُٿندو تہ جت ان جون مهارون جهليندو، جي اُٺ جي نڪ ۾ پيل ناڪيلين ۾ ٻڌل هونديون آهن. اُٺ جون مهارون ڪشيائين تہ اُٺ هندوري وانگر اُٿي هلندو. جن اُٺ جي سواري ڪئي هوندي، تن کي پليءَ پت سُڌ هوندي تہ اُٺ جي سواري ڇا ٿيندي آهي. ڪي شاهوڪار ماڻهو پنهنجن اُٺن جي سينگار لاءِ گوهر يا چانديءَ جا تانيٿ (تعويذ) جنوئي بہ ساز جي زيورن وانگي ٻڌندا آهن، جي ڇم ڇم ڪندا هلندا آهن. لاڏو اُٺن کي وري گوڏن وٽ گهنگهر يا وٽ ٻڌندا آهن. منهن تي ڪوڏن جا موڙ، ڳچيءَ ۾ سُهليون ۽ ڳانيون، مَڌوءَ تي ٽُريارا، ٽوئر جهاٻا ۽ جهُوڙا پيا لڙڪندا اٿن؛ جن جو آواز پريان ئي ٻڌڻ ۾ پيو ايندو آهي. انهن جا سات هڪ ڊگهي قطار ۾ هلندي، اهڙو تہ مزو ڪندا آهن، جن جي ڳالهہ ڪهڙي ڪجي!

منهنجو چوڻ هو، جهُل ۽ نَت جو وستار ڪرڻ. جهُل، تر جون مايون رنگين ڪپڙي تي ٽُڪن سان پريندي ون ۽ سبينديون آهن- جيئن رليءَ جو مٿيون تهہ ناهيندو ويندو آهي. جس هجي انهن سگهڙ ماين جي هٿ کي، جي سئيءَ سان اهي هُنر ڏيکارين ٿيون. جهُل کي چوڌاري گهير هوندي آهي ۽ وچ ۾ اُٺ جي ٿُوهي لاءِ خال ڇڏيل هوندو آهي. نت وري تر ۾ ميگهواڙ ڪاريگر ناهيندا آهن. انهن جي هنر جي ڪهڙي واکاڻ ڪجي. نتون باکري کل مان

ٿا هيون ويندڙيون آهن، پر ٿر ۾ هرڻن هيڻ ڪري، ڪي سڪيا ماڻهو هرڻ جي کلن مان به نتون ٺهرائيندا آهن. بس نت جي مٿان ماڻهو چڙهي ويٺو ته ائين پيو ڀائيندو، ڄڻ ته ڪوهنور جي تخت تي ويٺو آهيان. ٿر ۾ جڏهن آءٌ اسڪولن جو ڊپٽي انسپيڪٽر هوس، تڏهن مون اهڙي سواريءَ جا سڀ مزا ورتا. نت ۾ جهُل پنهنجي ٺهرايم، پر زيورن جا ساز جتن جا پنهنجا هوندا آهن. بس ڳالهه ياد تي اچيم، ته ڀانيان ته جيڪر اوهان سيني کي ٿر ۾ وني هلي، اُن جي سواريءَ جو مزو وٺايان. جنهن گهوڙيءَ اُن جي سواري نه ڪئي، تنهن ڄڻ اڌ ڄمار وڃائي. موٽرن ۾ گاڏين جي سواري به نيڪ، پر سواري سچي پچي اها، جا وهٽن تي ڪجي. سنڌيءَ ۾ چوڻي آهي ته:

پڙهڻ، ترڻ، تير هڻڻ، چوٿين سواري،
نندي هوندي نه سکيو، ته وڏي هوندي خواري!

96- پوڪر

ٿرپارڪر ۾ ننگرپارڪر جي شهر وٽ ڪارونجهر ٽڪر ۾ هڪڙي نموني جو ڪچو پٿر ٿئي ٿو، جو ان ٽڪر جي واريءَ مان نهيل آهي. ان پٿر کي پوڪر جو پٿر چوندا آهن. اتي جا مسڪين مارو ماڻهو اهو پٿر سولائيءَ سان ڇيڻ ۾ چاپوڙن جي شڪل ۾ ڪڍي، ان کي ٽُڪي گهڙي، انهيءَ مان سرون گهڙيندا آهن ۽ انهن سرن مان پنهنجون سوڙهيون جهوپڙيون ٺاهيندا آهن. پنيون پوڪر جون ۽ ڇتيون ڇپرن جون جوڙيندا آهن، پوءِ انهن گهرن ۾ پنهنجيون ڄماريون گذاريو وڃن.

پوڪر جو پٿر وري اهڙو ٿئي، جو جيئن مٿس مينهن وسي، تيئن پڪو ٿئي ۽ ڳري بنهه ڪين. ڪارونجهر ٽڪر جو بيو سمورو پٿر پڪو ڳاڙهسرو ٿئي، جنهن جون جايون اڪثر سڪيا ماڻهو ٺهرائين يا سرڪاري آفيسون به انهيءَ پٿر مان ٺهن. پر ايڏي خرچ کي بي پهچ ڪٿي ٿا پهچي سگهن، ان ڪري اُهي پوڪر ڪم آڻين.

ڏٺيءَ سڳوري جي ذات ۾ جوڙ آهي، جو ڪارونجهر ٽڪر مان پڪو پٿر به نڪري ته ڪچو پٿر پوڪر به نڪري ۽ ٽڪر جي وچ وچ ۾ ڪٿي ڪٿي واريءَ جون پٿون به هونديون آهن. ڪن ڪن هنڌان ماربل (سنگ مرمر) جي ٻه-ٽي انچ ليڪ به هوندي آهي، جا ٽڪر جي پاڙ ڪان وني، مٿي چوٽيءَ تائين هلي ويندي آهي. ان ڪي ڏسي ماڻهوءَ کي تيرس پيو وٺندو، ڪيس ڏٺيءَ سڳوري جي سهڻي سناءَ ۾ جوڙ جو پتو پوندو ته جتي پٿر، اُتي واري! ٻيئي شيون هڪ هنڌ ملن! وري پٿر جي وچان چشما به جوڙيا اٿس، جن مان تڏڙو تڏڙو، مٺڙو منڙو پاڻي به سمي نڪري. 'انچليا سر ۽ ساردڙي' جا چشما آهن ننڍا، پر ڏيک ويک ۾ ڏاڍا پيارا لڳندا آهن. جيڪڏهن اوهان کي خدا جي جوڙ جو درشن ڪرڻو هجي ته وڃي ننگرپارڪر ۾ ڪارونجهر گهمي ڏسو، چو ته اکين سان ڏسڻ، ٻڌڻ ڪان هزارين گهمرا وڌيڪ آهي. ڏسڻ دل تي چٽ تي بيهي ٿو ۽ ڪڏهن به نٿو وسري.

97- ميٽ

ميٽ ته هڪڙي، گهر گهر جي شيءِ آهي، سا اوهان مان هرهڪ ڏٺي هوندي، توڙي اجڪلهه ان مان گهڻ ڪم ورتو وڃي ٿو. حيدرآباد جي گنجي ٽَڪر ۽ خيرپور جي ٽڪرين ۾ ميٽ جون ڪاٺيون هونديون آهن، جن مان ٻين ذاتن وانگر ميٽ به کوٽي ڪڍبو آهي. ان مان چڱو موچارو پئسو به ڪمائي سگهجي ٿو.

هينئر وهنجڻ لاءِ جتي ڪٿي ڏس ته سُرهو صابڻ ڪم آندو وڃي ٿو، پر اڳي وهنجڻ لاءِ ميٽ ڪان وڌيڪ ٻي ڪابه شيءِ سٺي ڪانه هئي. ماڻهو چا ڪندا هئا، ميٽ جو وڏو وٽو يا ڪٽورو مَلي، ان ۾ ٿورو تيل ملائي، ساري بدن کي ميٽ سان مليندا يا مهٽيندا هئا. ان ڪري سڄي بُت جي مَرُ ۽ مٽي، وارن مان سيڪا ميرائي، ميٽ مهِٽڻ سان اگهجي اُجري تي ويندي هئي ۽ بدن چمڪڻ لڳندو هو. خرچ به ڪو پئسو ڪن مس ٿيندو هو ۽ اُجرائي به صابڻ جي

پيٽ ۾ ڏهه گهمرا وڏيڪ ٿيندي هئي. هڪڙي فارسيءَ جي وڏي ڪويءَ، جنهن جو نالو "سعدي" سڳورو هو، ان پنهنجو هڪ ڪتاب "گلستان سعدي"، شروع ٿي اُن بيت سان ڪيو آهي، جنهن جو ارٿ هيءَ آهي:

1- هڪ ڏينهن مون کي پنهنجي پريءَ جي هٿن مان سُرهو ميٽ تڙ تي مليو.

2- مون ميٽ کان پڇيو ته تون ميٽ آهين يا ڪو عنبر يا مشڪ آهين، جو تنهنجي سُرهاڻ ڪري آءُ مگن ٿي ويو آهيان؟

3- ميٽ وراڻي ڏني ته آءُ آهيان ته اهائي ساڳي سستي مٽي، پر ڪجهه وقت گل جهڙي پريءَ سان گڏ گذاريو اٿم.

4- انهيءَ سُنڙيءَ سان گڏ ويهڻ ڪري مون ۾ اهو گڻ ٿيو آهي، نه ته آهيان ساڳي ميٽ جي مِٽي، جنهن جو هونءَ ڪوبه مُلهه ڪونهي! (هن جو اصلي بيت هيٺ به ڏجي ٿو).

ميٽ جو رنگ هلڪو پيلو هوندو آهي، پر ان تان پاڻ هڪ رنگ کي وڏيڪ نالو ملي ويو آهي. اسين ميٽ جهڙي رنگ کي ميٽائون رنگ چئون. ميٽ تان رنگ کي نالو مليو آهي، نه رنگ تان ميٽ کي.

اوهان کي جيڪڏهن منهنجي چوڻ جي سچائي ڏسڻي هجي ته ميٽ تيل سان وهنجي ڏسو ته سُڌ پويوَ. ميٽ تيل سان بدن مهٽڻ کان پوءِ جا بت کي سڪ سانت ايندي آهي، سا ڪيترا به دنيا جا حمام خانا (باٿ روم) يا غسل خانا پيٽيو، پر هڙو آنند ماڻهين نه ملي سگهندو. جهولي جي جهٽ لڳڻ کان پڻ ميٽ ۾ بصر جي ڪاتر ملائي وهنجبو آهي ته جهولي جو اثر لهي ويندو آهي:

گلي خوشبوءِ در حمام روزي
رسيد از دست محبوبي بدستم
بدو گفتم که مشکي يا عنبري؟
که از بوءِ دلاويز تو مستم

بگفتا من گِلي نا چيز بودم
وليکن مدت با گُل نشستم
ڪمالِ او در من اثر ڪرد
وگر هُما خاڪم ڪه هستم

چا ميت جهڙي هلڪي شيءِ، چا ان جو ٿار، جو اسان جو بدن ئي ٺري ڳڳَ ٿيو پوي. خدا جي جن وٽن ڪي اسين تيچ تا ياٽيون، انهن ۾ لکين لاپ سما يل آهن.

98- ڪَسوٽي

سون کي پرکڻ لاءِ بي ڪا به اهڙي شيءِ پروسي جهڙي نا هي، جهڙي ڪَسوٽي. ماڻهو جنهن تنهن ڳالهه ۾ چوندا آهن ته مون فلاڻي سنگتيءَ کي ڪسوٽيءَ تي پرکي ڏٺو آهي ته هو سچو نڪتو آهي. ڪڏهن ائين به چوندا آهن ته يار، آءٌ تنهنجي پرکڻ لاءِ ڪسوٽي آهيان، تون مون کان ڪٿي ٿو لڪي سگهين؟ وري ڪڏهن ڪنهن نگ کي ڪو نگي ڪندي پڪڙيندو آهي ته چوندا آهن ته "نگ نگ جي ذات. فلاڻي جي اڳيان آٿيوس ته هڪدم پرکي وٺي. هو نگن جي ڪسوٽي آهي." هن مان اها ڳالهه چِٽي ٿئي ٿي ته ڪسوٽي هڪ اهڙو اوزار آهي، جنهن سون ۾ نگي يا کوٽ يا مَٽ هوندو ته اوڏيءَ مهل پرکجي پوندو. چوندا آهن: "سون پرکجي ڪسوٽي، روپ پرکجي باهه- ماڻهو پرکجي تڏهن جڏهن به اکر ڳالهائي."

ڪسوٽي نيٺ آهي چا؟ هڪڙو ننڍڙو ڪارو پٿر هوندو آهي، جو سون جي شرافن (صرافن) وٽ هڪيو تڪيو رکيل هوندو آهي. ڪو به ماڻهو سون جو ڳهه ڳنو يا منڊي مَٽيو وڪڻڻ لاءِ سراف وٽ ڪٿي ويو ته هو ان کان اها وٺي، ڪسوٽيءَ تي ڪٿي گهڪا ڏيندس ته يلي سون ۽ مَني سون جي سُڌُ پئجي ويندي انهيءَ سارو ملهه ڏيندو. جي مورڳو ڪوڙو ڳهه پتل يا مَٽ به هوندو، ته اڇا ڪارا پڌرا ٿي پوندا ۽ نگ کي ڪٿي ڳچيءَ کان جهليندو.

ڏسو تہ آهي چا، رڳو هڪڙو پٿر جو ٽڪر، پر منجهانئس ڪيڏا نہ ڪاريج ٿا سرن. اهو پٿر نہ هجي تہ سون جي سچ ڪوڙ جي پرک ئي نہ پوي ۽ ماڻهو ويچارا لوهين ۽ نوڳين کان ٺڳجي ۽ ڦرجي وڃن. پر سراف منٿ ڪري وٺندس ۽ ٻڌائيندو تہ آهي سون، پر مَنو آهي. يا مورڳو سون ئي نہ آهي، يا چانديءَ تي سونو پاڻي چڙهيل آهي يا پِتل آهي يا ڪو ٻيو ڌاتو سون جي رنگ جهڙو آهي. هر ساديءَ شيءِ ۾ ڏٺيءَ سڳوري ڪانہ ڪا ڏاهپ ۽ اتاهہ سياڻپ رکي آهي، جنهنڪري ڪَرو ڪوتو پڌرو ٿيو پوي.

99- پڙلاءُ يا هوبهو

هڪڙي راجڪمار جي ڳالهہ ڪندا آهن تہ هو هڪ پيري گهوڙي تي چڙهي شڪار لاءِ نڪتو ۽ هلندي هلندي، هڪ ماٿريءَ ۾ اچي پهتو. ٻيا سندس نوڪر چاڪر پٺتي رهجي ويا. اتي هن هڪ هرڻ ڏٺو ۽ پنهنجي ساٿين مان هڪ کي ڏاڍيان سڏ ڪيائين. پاڻ چيائين تہ "اوپمرسنگ!" تہ ورندي مليس "اوپمرسنگ". وري چيائين تہ "ڪٿان پيو ڳالهائين؟" تہ وراڻي موٽي مليس تہ "ڪٿان پيو ڳالهائين." وري چيائين تہ "سگهو مون وٽ پهچ!" تہ موٽ ۾ اهوئي پڙاڏو آيو "سگهو مون وٽ پهچ." راجڪمار کي ڏاڍي ڪاوڙ لڳي ۽ چيائين "ٻُڌي ڇڏ مان توکي ترار مان ڪڍندس!" تہ ورنديءَ ۾ وري بہ ساڳيو جواب مليس. ڏاڍيءَ تپرس ۾ پنجي ويو ۽ ڪاوڙ ۾ ڳاڙهو ٿي ويو. اينتري ۾ هڪڙو سندس ساٿي بہ اچي پهتو. ان کان ڪاوڙ مان پڇيائين "پمرسنگ ڪٿي؟" تہ سندس ساٿي جواب ڏني ڏي تہ ان کان اڳ ساڳيو آواز آيو تہ "پمرسنگ ڪٿي؟" راجمڪار ڪاوڙ کان ذري گهٽ چريو ٿي چڪو هو ۽ ساٿيءَ کان پڇيائين تہ "هيءَ ڪير آهي، جو موٽائي ساڳيا اکر چوي ٿو ۽ مون سان چٽر ڪري ٿو؟ ساٿيءَ ان تي کيس کِلي ٻڌايو تہ راجڪمار! "هيءُ پڙلاءُ آهي. جيڪو اوهان آواز ڪيو ٿا، اهو ساڳيو ماٿريءَ جي چوڌاري، جبڪي ٽڪريون آهن، تن سان لڳي، موٽي ٿو اچي، چو تہ پهاڙ هڻڻ ڪري آواز

کي پرتي وڃڻ جي جڳهه نٿي ملي ۽ موٽي اسان وٽ پهچي ٿو." اتي راجڪمار جا ڏند چپن سان لڳي ويا ۽ وري وري آواز ڪرڻ لڳو ۽ ڏنائين ته برابر منهنجو ساڳيو آواز موٽي پيو اچي. ايتري ويرم ۾ پمرسنگ ۽ ٻيا به اچي سهڙيا. راجڪمار ٿڪائيءَ ڪان ڪنڌ ڪٽي هيٺ ڪيو. جڏهن ٻڌايائونس ته اهو پڙاڏو، پڙلاءُ يا هوبهو آهي. ان کي انگريزيءَ ۾ "ايڪو" چيو وڃي ٿو.

پارو جيڪڏهن اوهان پڙلاءُ ڪڏهن نه ٻُڌو هجي ته ڪڏهن پهاڙ تي چڪر هڻڻ واسطي نڪري وڃو ۽ آواز ڪري، موٽ ۾ پنهنجو ساڳيو آواز ٻُڌو، ڏسو ته پوءِ اوهان کي ڪيڏو نه مزو ٿو اچي. پڙلاءُ جو چرچو به عجب جهڙو آهي ۽ اهو ڪيئن ٿو ٿئي. ان لاءِ اوهان پنهنجي سائنس ماستر کان وڌيڪ سمجهائي وٺي سگهو ٿا.

100- پتڻ

جيئن سامونڊي جهازن جي بيهڻ واري جاءِ کي سامونڊي بندر يا "سي پورٽ" ڪوٺبو آهي، تيئن هوائي جهازن جي بندر کي هوائي اڏو يا "ايئرپورٽ" سڏبو آهي. وري جتي ريل گاڏي بيهندي آهي ۽ ماڻهو لاهيندي چاڙهيندي آهي، ان کي اسٽيشن يا ٽيشڻ چوندا آهن. اهڙيءَ ريت درياءَ پار ڪرڻ لاءِ، جتي پليون نه هونديون آهن، ته ٻيڙيءَ تي چڙهي هڪ پاسي کان ٻئي ڪناري تي وڃبو آهي. اهڙين جاين کي، جتي ماڻهن جي درياءَ پار ڪرڻ لاءِ ٻيڙيون بيٺل هونديون آهن، تن کي 'پتڻ' چئبو آهي. پتڻ جي ٻيڙين تي ماڻهن کان سواءِ گڏهه، گهوڙا، اُٺ ۽ ٻيو مال به چاڙهي پار ڪبو آهي. اوهان کي اها سڌ ته اڳيئي آهي، ته اُن پاڻيءَ کان ڊڄندو آهي ۽ پاڻيءَ ۾ ڏاڍو ڏکيو پير وجهندو آهي، تنهنڪري پتڻ جي ٻيڙيءَ تي پير رکڻ ۾ ڪيٻائيندو آهي ۽ ڏاڍو ڏکيائيءَ سان چڙهندو آهي. هڪڙو ماڻهو سندس مهار وٺي ٻيڙيءَ تي چڙهي ڇڪيندس ۽ ٻيو پٺيان ڏنڊا هڻندس، تڏهن مس مس وڃي ان کي ٻيڙيءَ تي چاڙهيندا. ٻيڙيءَ تي چڙهڻ مهل ڏاڍيون گوڙون ڪندو آهي، رڙندو آهي ۽ مار

ڪائيندو آهي. ان ڪري سنڌيءَ ۾ پهاڪو نهي ويو آهي ته "اڙي سڌري وڃ، نه ته اهڙي مار ڪائيندين، جهڙي اُن ڪائي پتڻ تي!"

پتڻ جي ٻيڙي پاتڻي هلائيندا آهن. ماڻهن جو پُور پريو ته الله جو آسرو ڪري ٻيڙيءَ جا پڳهه ڇوڙيندا ۽ ڏاڍيءَ سنيال سان لوهه جي ناتاري، جا ڪناري تي ٻيڙي جهلڻ لاءِ ڪتل هوندي آهي، سا پَتَ مان ڪڍي، ونجهن سان ٻيڙي هلائي درياءَ جي وچ سير مان تاري اچي پار ڪندا آهن. هينئر به اسان جي درياءَ جي آرپار ڳوٺن ۽ شهرن ڪي پاڻ ۾ ڳنڍيندين تا. پاتڻي ويچاري جي ايڏي پورهيي جو ڦل ڇا تو مليس؟ آڌيو يا رپيو هرڪو ماڻهو تو ڏني. سينيَ سوارين ۾ ڏکي سواري پتڻ جي، پر مزدوري گهٽ آهي. ان جي بدران ريلن ۽ جهازن ۾ ڳاتي پڳا پاڙا. جي غريب ماڻهو پري ئي ڪين تا سگهن ۽ جي ويچارا ڪٿي وڃن ته جانورن تي سواري ڪن يا پنڌ ڪري پهچن.

پتڻ جي ٻيڙي، جڏهن الله جي آسري ڇُٽندي آهي، تڏهن ان جو ڏيک ويک ڏسڻ وٽان هوندو آهي. ڪيترا ماڻهو ڪنميرائون ڪٽي ايندا آهن ۽ پتڻ جي ٻيڙيءَ جا هلڻ مهل فوٽا ڪڍندا آهن. وچ سير تي جڏهن ٻيڙي ايندي آهي، اهو ناٿو ڏاڍو ڊپ وارو هوندو آهي، جو درياءَ جي سير ۾ پاڻيءَ جي تکَ ڏاڍي هوندي آهي، جنهن ۾ ڳريون ڳريون وٽون به لڙهيو وڃن. پر جَسُ هجي ناکئن کي، جي دل جهلي ٻيڙيون هاڪارين تا. انهيءَ ڪري ته مهاڻن کي ملاح يا اميرالبحر ڪوٺيو ويندو آهي.

101- وهائي

اوهان کي اها ته سڌ آهي ته ننڊڙو ابهم ٻچڙو، اسان وڏن وانگي سپنا ڪونه ڏسي، سپنا ته ڏسون اسين وڏا. جيڪي ڏينهن جو ڪم ڪريون يا ٻڌون سُڻون يا جيڪي يادگيريون هونديون اٿئون، اهي سپنن ۾ ڏسندا آهيون. ڪي سپنا بيمارين ڪري به ٿيندا آهن: ۽ جي ڪاڏو پيٽ ۾ نه ڳريو ته پيٽ تي جيڪو بوجو ٿيندو آهي، ان ڪري به سپنا ڏسڻ ۾ ايندا آهن. پر ننڍڙن ٻارن کي ٽنجڻ

۾ يا بي سمجهيءَ جي جمار ۾ ڪا بہ سُڌ ڪانہ هوندي آهي، سي سپنا ڪونہ ڏسن. ان هوندي بہ اوهان ڏٺو هوندو تہ ڪڏهن ڪڏهن ننڍڙو ٻار ننڊ ۾ کلندو آهي ۽ اسان کي اهو ڏسي مزو پيو ايندو آهي. ٻار جي انهيءَ کل کي چوندا آهن تہ "هن کي وهائي تي کلائي." انهيءَ کلڻ کي وهائيءَ جي کل چوندا آهن. جڏهن ڪو وڏو ماڻهو وڏيون وڏيون اڻ ٿيڻيون ڳالهيون ڪندو آهي يا آسرا رکندو آهي تہ ان کي بہ چوندا آهن تہ "ميان، اجايا پهہ نہ پچاءِ، خوش پيو ٿين، سو وهائيءَ کلايو اٿئي ڇا؟" وهائي کي وِيائي يعني جنم وٺڻ بہ چئجي.

وهائي کلائي تہ الاجي ڪيئن ٿي، پر ڪي ڏرمي ماڻهو چوندا آهن تہ: ٻار جو آتما پوتر ٿئي ٿو، هو جمڻ کان اڳ روحن جي دنيا جا نظارا ڏسي کلندو آهي. سچي پچي جاڻ ڏٺيءَ سگوري کي آهي. وڏيڪ هن ڏس ۾ وڏا وڏا ڊاڪٽر ۽ ويج ٻڌائي سگهندا تہ وهائيءَ جو ڪم ڪيئن ٿو ٿئي يا وري وڏا ڏرمي منش ان لاءِ ڪجهہ چئي سگهندا. آءٌ هن لاءِ وڏيڪ ڪجهہ بہ نہ چوندس. اوهان وڏا ٿي پڇا ڪري 'وهائيءَ' تي ڪو وڏو ليک لکجو تہ اوهان جو بہ جَسُ ڳائجي.

✳

سنڌي ادبي بورڊ پاران
ٻاراڻي ادب تي ڇپايل ٻيا ڪتاب

شيطان جي ناني	مرزا قليچ بيگ	12/=
وامق عذرا	مرزا قليچ بيگ	12/=
ڀائي وائي ڀائي وزو	مرزا قليچ بيگ	12/=
لبا خان درزي ۽ خليفو کهنگ	مرزا قليچ بيگ	12/=
پٽيل اکيون ۽ پوريل اکيون	مرزا قليچ بيگ	12/=
شهزادي قدم برگ	مرزا قليچ بيگ	12/=
عجيب طلسم	مرزا قليچ بيگ	12/=
ٽي ديو يا راڪاس	مرزا قليچ بيگ	12/=
نيلو پکي	مرزا قليچ بيگ	12/=
ٻه جاڙا ڀائر	مرزا قليچ بيگ	12/=
شهزادي محبوب جي آکاڻي	مرزا قليچ بيگ	12/=
رستم	مرزا قليچ بيگ	12/=
ڇهه ڇهه پئسا ٻه ٻه پايون	ڪشنچند بيوس / مرتب نصير مرزا	30/=
واندڪائي جي وندر	مخدوم محمد صالح ڀٽي هالائي	25/=
گرم جون آکاڻيون	خانصاحب مريد علي	50/=
ٻارن لاءِ آکاڻيون	مراد علي مرزا	25/=
ايسپ جون آکاڻيون	ديوان ننديرام ميراڻي سيوهاڻي	45/=
مهڪار (ٻارن لاءِ شاعري	خليل "عارف" سومرو	30/=
سائنس بخشي سونهن	غلام محمد غازي	30/=

پڙهندڙ نسُل . پَ نَ

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ” اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻِڪَ ”لُڙهندڙ نسُل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:

انڌي ماءُ ڄڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لُڙهندڙ، ڪَڙهندڙ، ڪُڙهندڙ، ٻَرندڙ، ڇُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪندڙُ، ياڙي، ڪاٺُو، ياجوڪَڙُ، ڪاوڙيل ۽ وِڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سگهجي ٿو، پَر اسان اِنهن سڀني وِچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان کڻي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعني e-books ناهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌائڻ، ويجهَڻ ۽ هِڪَ ٻِئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻِڻَ جي آسَ رکون ٿا.

پڙهندڙ نَسل (پَــنَ) ڪا بہ تنظيمَ ناهي. اُنَ جو ڪو بہ صدر، عُهديدار يا پايو وِجهندڙ نہ آهي. جيڪڏهن ڪو بہ شخص اهڙي دعوىٰ ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو ڪُوڙو آهي. نہ ئي وري پَنَ جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو بہِ ڪُوڙو آهي.

جَهڙيءَ طَرَح وڻن جا پَنَ ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اَهڙيءَ طرح پڙهندڙ نَسُل وارا پَــنَ بہ مختَلِف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳئي ئي وقت اُداس ۽ پڙهندڙ، پَرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وِڙهندڙ ۽ پڙهندڙ بہ ٿي سگهن ٿا. بِين لفظن ۾پَنَ ڪا خُصوصيِ ۽ تالي لڳل ڪِلَب Exclusive Club نہ آهي.

ڪوشش اها هوندي تہ پَــنَ جا سڀ ڪَم ڪار سَهڪاري ۽ رَضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي تہ ڪي ڪم اُجرتي بنيادن تي بہ ٿِيـن. اهڙي حالت ۾ پَنَ پاڻ هِڪَٻِئي جي مدد ڪَرڻ جي اُصولَ هيٺ ڏي وَٺُ ڪندا ۽ غيرتجارتي non-commercial رهندا. پَنَـن پاران ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز digitize ڪرڻ جي عَملَ مان ڪو بہ مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نہ ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز ڪرڻ کان پو ٻيو اهم مرحلو وِرهائڻ distribution جو ٿيندو. اِهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو تہ ڀلي ڪمائي، رُڳو پَنَـن سان اُن جو ڪو بہ لاڳاپو نہ هوندو.

پَنَن کي کُليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي ته هو وَسَ پٽاندڙ وڏِ کان وَڏِ ڪتاب خريد ڪَري ڪتابن جي ليکڪَن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي هِمٿائِن. پر ساڳئي وقت عِلم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪَنهن به رُڪاوٽ کي نه مڃن.

شيخ اَيازَ علمَ، ڄاڻَ، سمجهہَ ۽ ڏاهپَ کي گيتَ، بيتَ، سِٽَ، پُڪارَ سان تَشبيهہ ڏيندي انهن سيني کي بَمن، گولين ۽ بارودَ جي مدِ مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو ته:

گيتَ بہِ جڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪَرن ٿا.

... ...

جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جَڳَ ۾، هو بوليءَ جي آڙ ڇُپن ٿا؛

ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موتي مَنجهہِ پهاڙ ڇُپن ٿا؛

... ...

ڪالهہَ هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهہ نيلا پيلا آهن؛

گيتَ بہِ جڻ گوريلا آهن........

... ...

هي بيتُ اَٿي، هي بَم- گولو،

جيڪي بہ ڪٺين، جيڪي بہ ڪٺين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فَرَقُ نہ آ، هي بيتُ بہ بَمَ جو ساٿي آ،

جنهن رِڻَ ۾ رات ڪَيا راڙا، تنهن هَڏَ ۽ چَمَ جو ساٿي آ -

اِن حسابَ سان اٽڃاٽائي کي پاڻَ تي اِهو سوچي مَڙهڻ تہ "هاڻي ويڙهہ ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نہ وڃايو" ناداني ءَ جي نشاني آهي.

پَنَن جو پڙهڻ عام ڪِتابي ڪيڙن وانگر رُڳو نِصابي ڪتابن تائين محدود نـہ هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڙ ڪي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر ڪچي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڻجاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نِصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ نَسُل جا پَنَ سيني کي **ڇو، ڇالاءِ ۽ ڪيئن** جهڙن سوالن کي هر بَيانَ تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوشش ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جوابَ ڳولڻ کي نہ رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان بہ پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي اِن سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بَس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏِسو، هر قسم جا ڳاڙها، توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون ياڪي پائي چيو تہ ”منهنجا ياءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ“.
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)